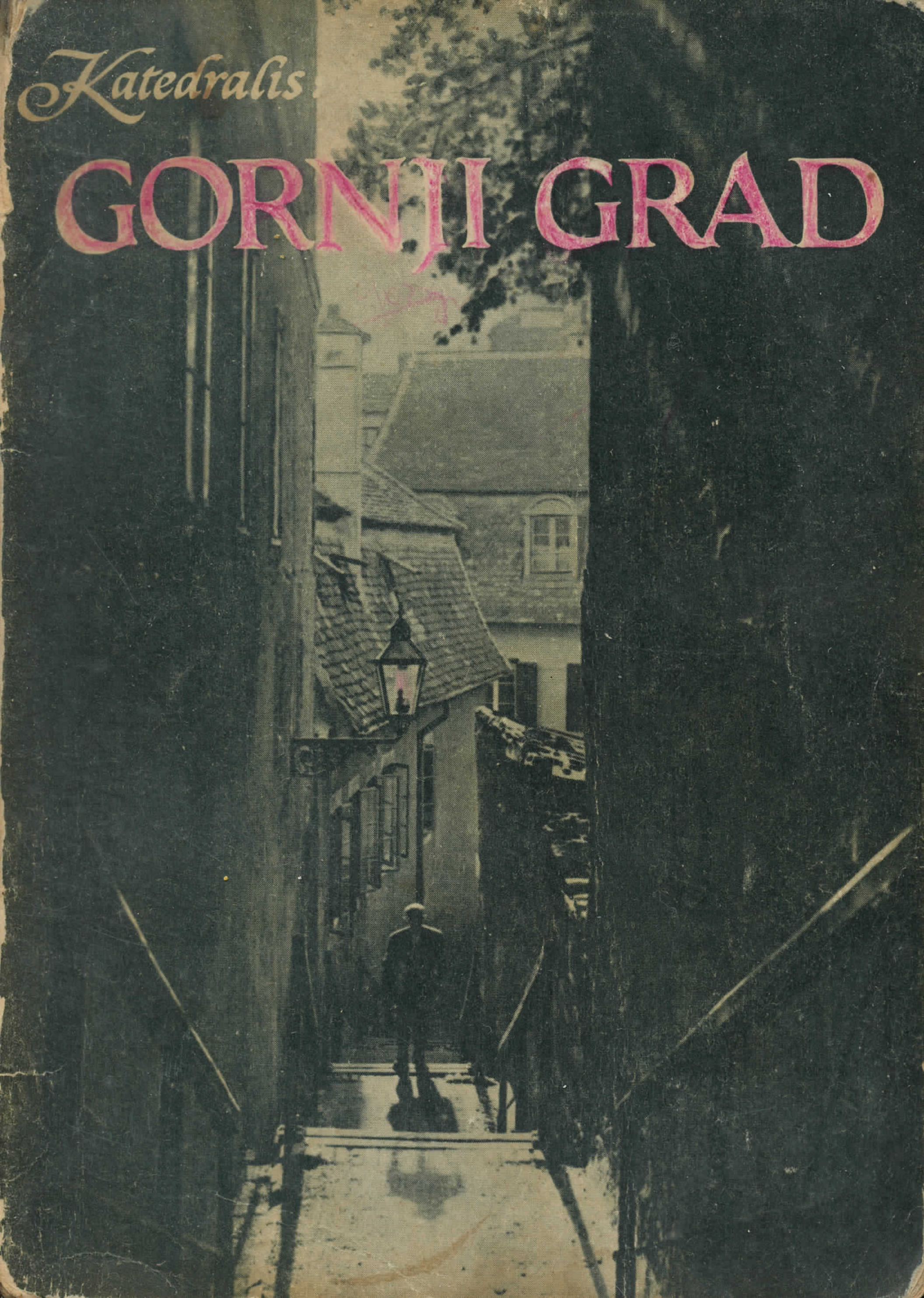

Katedralis
GORNJI GRAD

Habeduš Katedralis

GORNJI GRAD I DALEKA LUTANJA

4

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

VELEMOŽNOM GOSPODINU

RUDOLFU ERBERU

PREDSJEDNIKU OPĆINE

KR. SLOB. GLAVNOGA GRADA ZAGREBA

IZ POŠTOVANJA

HABEDUŠ KATEDRALIS

GORNJI GRAD

I DALEKA LUTANJA

ZAGREB 1935

Ovi su feljtoni izlazili u »Jutarnjem Listu«, »Obzoru« i »Novostima« na označene datume. Da je u savremenim teškim datumima izašao »Gornji grad« moram zahvaliti zauzimanju gospodina Dragutina Stjepana Schulhofa, ravnatelja »Tipografije« i odličnoga zagrebačkog knjigotiskara, čiji rad služi na ponos našem Zagrebu. Nadalje gospodi dru Arturu Mariću, dru Ivi Ramljaku, industrijalcu Leu Mülleru i Marku Baueru, gen. tajniku »Saveza industrijalaca«. Hvala im!

... i kada se ganu crne sjene od starih zidova, zaromone tihi akordi kao da je virtuozni dašak lahora huknuo po harfinim strunama.

U takovim noćima pribrani su, i proživjeni ovi dojmovi iz Staroga Zagreba, kada su oživjele kule, dvorovi, tornjevi i kurije i kada su se rastvarala u kameni polukrug usadjena teška hrastova vrata.

I kakove su sve sjene prolazile tihim gornjogradskim ulicama. Od sivih dominikana, bijelih pavlina, zakukuljenih kapucina i otmjenih klarisa do banskih magnatskih gala i meštarskih čoha i surina.

Pa i oni nakrivljeni, dobri, primitivni i polupani božji sveci, isklesani ko zna kada i od koga, što stoje na južnome portalu gričke katedrale svetoga Marka, silazili su sa svojih kamenih pijedestalčića i razgovarali samnom u tihim gričkim noćima.

I mnogo su toga vidjeli i čuli ti dobri evandjeliste i proroci i mučenici božji.

Duge vijekove promatraju njihove nakrivljene i dobroćudne glave na sve ono što se je dogadjalo i što se dogadja na tržiću ispred portala.

Vidjeli su bune prastarih gričkih gradjana.

Sablasnoga gradskoga čredara, kako u crnim kolima sa dva mršava crna vola odvaža iz grada lješine umrlih od kuge, koje su često harale tom gričkom teritorijom.

Čuli zvona, naricaje i vriskove zbog požara, koji izgaraše Gričem.

Bili svjedoci mnogih izbora gradskih načelnika, koji se obavljaše pod slobodnim nebom svake godine na Blaževo (6. veljače).

Vidjeli svečane instalacije mnogih banova, koji su sa raskošnim pratnjama ulazili na taj portal u crkvu svetoga Marka da pred oltarom svetoga Križa polože prisegu da će savjesno i hrabro čuvati pravice prastaroga kraljevstva.

Tu je za noćnih lutanja pribirao misli za svoja djela i mršavi i slavni kapelan svetoga Marka Tituš Brezovački, susrećući se ko zna na kom križanju sa latinskim dijakom Zmeknirepom Grabancijašom.

U mračnim i tihim gornjogradskim pivnicama ispijao sam mudrost iz lagava, mudrijih od svih biblioteka na svijetu.

Lutajući u tim starozagrebačkim noćima čeznuo sam za dalekim svijetom.

Koliko sam puta sa gričke promenade slušao vrisak noćnih lokomotiva koje su sjekle svoje daleke puteve — ko da zna u koje — krajeve svijeta.

Bilo mi je kao odilaze lađe napunjene mojom srećom.

Vjerovao sam u neki veliki svijet i u neke velike uspjehe.

Kasnije — lutajući po velikom svijetu — čeznuo sam za mirnom i romantičnom Gričkom Promenadom i bilo mi je kao da sam u stroju, gdje čovjekov život ne znači više od pregaženog crva.

Stajao sam na dalekim velegradskim kolodvorima, promatrajući sa suzom one crne vozove, koji se kretaše spram dalekoga grada svetoga Kralja i Kamenitih vrata.

Danas samo slušam što mi govore stare gričke stijene i znam da će nadoći vrijeme, kada će te stijene i o nama pričati onima koji dolaze iza nas.

I da li smo dosta dobri i savjesni i ponosni?

I tko je od nas vrijedniji, dulje će živjeti u šaptanjima staroga grada.

Nije sve u momentanome zadovoljstvu.

Tragične su važnosti, koje već sutrašnji datum ne priznaje.

I ovi sitni prilozi veliki su spomenici one ljubavi, koju svi mi osjećamo za naš Zagreb.

Zagreb, kome su naši najbolji muževi davali i daju sve plodove svoga rada.

Dovoljno je proći ulicama toga našega grada. Ploče govore ko je stvarao Zagreb. Iako smo pošteni ne smijemo više nikada dozvoliti da će Zagreb biti i u buduće grad stradanja i lazaronskih smrti onih ljudi, koji su sve svoje znanje, zanose i živote žrtvovali Zagrebu.

Ako se Zagreb ponosi s njihovim djelima — ako su ta njihova djela kulturna legitimacija toga grada, — onda taj isti Zagreb mora dati i kruha tim svojim najboljim sinovima.

Poznija pokoljenja će znati to cijeniti i na Zagrebu ne će stajati ljaga, da su njegovi pisci skapavali po božjačkim bolnicama.

Zagreb ne smije biti samo grad zdravica, pečenih odojaka, purana sa mlincima i nekih »ekskluzivnih« grupacija, koje su u sadržini potpuno prazne.

Plemenita gospoda boemi davali su uvijek kulturni ton Zagrebu, po njima je Zagreb i centar i metropola, pa te velike i dobre boemske duše imaju pravo da živu a ne samo životare i jadno umiru za Zagreb.

Iz javnosti treba goniti Hulju i Glupana pa će Zagreb doista biti i kulturni centar i kulturna metropola.

Lisinski, Demeter, Vraz, Matoš, Donadini i A. B. Šimić to poručuju iz mirogojske ilovače.

KAMENITA VRATA

Dru Ivi Krbeku

Ta su vrata neki simbol staroga Zagreba, kroz njih prolazi historija Griča od onih vremena ogromnih gradskih požara do današnjih »majandahta«, gdje grupe starih žena i staraca prebiru dugu liniju »Zdravih Marija« na svojim crnim rozarijama.

Odavna su već skinuli teške, okovane hrastove vratnice, pa ipak taj tunelski ulaz u strmu Kamenitu uličicu — iza devetog večernjeg sata — djeluje poput čvrsto zabravljenih vrata, na kojima se razbija sav žamor i vreva modernog Zagreba.

Iza tih vrata podiže se tiha ulica nekadanjeg plemićkog konvikta, željeznog lava na minijatirnoj terasi Sermažeove »palače« i gvozdenih lanaca s nekog venecijanskog broda, na kojima se i danas njiše gornjogradska deriščad, kao što smo se i mi njihali za naših dječjih dana.

Tu nema kolnog prometa, a u prolazničkoj publici dominantan je tip vladinoga činovnika, pisara, sluge i meštra, koji je podigao svoj »verštad« u dvorištu tihe i poluvlažne sivo patinirane gornjogradske kućerine.

Ta su vrata inspiracija za sve naše zagrebačke literate, koji osjećaju za taj slobodni kraljevski i glavni grad tamo od Belinih vremena i kasnijih mnogih banova i mnogih tužnih — i tek tu i tamo radosnih — momenata iz naše hrvatske prošlosti.

U toj kuli Kamenitih vrata bile su tamnice, sudnice raznih razdoblja, torture, noćobdijske stražarne i ko zna, što se sve nije odigravalo iza onih gromadnih zidina.

Tu su se odvijali historijski filmovi svemogućih kostima hrvatske prošlosti od helebarde do prvih pušaka i iz tih su zidina gruvali primitivni topovi za onih guerilskih pobuna Griča i Kaptola.

Historija bilježi i gradske zavjete ispred oltara one tamne Madone, gdje i danas tinjaju mnoga kandila i gore mnoge darivane zavjetne svijeće.

Svaka od tih svijeća sakriva u svom plamečku po koju nepoznatu kušnju i tragediju, po koju diskretknu prošnju, kao što je i za svjetskoratnog razdoblja svaka od izgarajućih lojanica trebala da štiti nekog našeg čovjeka, nagnanog na daleka sudbonosna bojišta.

I tko zna nisu li drhtali plameni za živote već palih zagovornika? Koliko puta čovjek vjeruje u ono, što je već sasma razmrskano?

I moja je pokojna majka, gospođa Ivana, zavjetovala lančić za ozdravljenje. Bilo je prekasno. Umrla je sa žutim lišćem i za maglovitog dana. Vjerovala je u čudo i tko zna neće li se njezin zavjet ipak ispuniti. U potomstvu!

I dok se nama pričinjaju čudnima oni mistični budistički hramići dalekog žutog Istoka, klečeće sjene sijedih starica — za gornjogradskih sutona i večeri — mi ne zapažamo. Sav onaj misterij spontane bogomolje — iz ulice do čuda, neba i Boga.

I malo ima onih, koji se osvrću na one, koji podižu ruke iznad oblaka!

U starome okviru, te kamenite Madone prikupilo je vrijeme mali muzej raznih darova od vjenčanih burma do zlatnih lanaca i u svakomu je tom vrijednom predmetiću, žrtvovanom tom čudotvornom polumračnom oltaru, skrivala se vjera i nada u nečije ozdravljenje, u nečiju pokolebanu ljubav, spas iz nesreće ili molba za pokoj duše tko da zna gdje pokopanih gričkih stanovnika.

Tu sam slušao skupne molitve bistričkih »romara« i pjevuljasti glas njihovog predvodnika, pometača gradskog

stubišta iz Strossmayerove promenade u Dugu ulicu, dugogodišnjega nosača svježim cvijećem okićenoga križa od Markove crkve do Marijabistričkih cintorskih arkada.

Pod tim je svodovljem stara Vidovićka u onom »štacunčiću« trgovala sa gorivim uljem, zavjetnim svijećama i sličicama mnogih svetaca, koje smo mi — za onda djeca pučke škole u Popovom tornju — stavljali u našę čitanke i bili ponosni na naše prve »umjetničke« kolekcije.

Crnčić, Kirin, Branko Šenoa, Antonini, Gjurić, Mušić, Vračun i Kaurić, ti slikari staroga Zagreba, našli su u tim vratima zahvalni objekat svoje umjetnosti, dali su nam slike pune štimunga i pune mnogih slutnja iz prošlosti.

A i najpečalnija prošlost puna je topline.

Kada puni mjesec lebdi iznad crne silhuete tih Kamenitih vrata i kada se crni onaj polukružni ulaz gornjega grada, sve je tu tako puno Srednjega Vijeka, pa iako će koji savremeni cinik tu moju impresiju okrstiti banalnim i glupim sentimentom, ja se ne mogu oteti tom romantičnom dojmu, koji se uvlači u mene, kada se za tihe noći proskićemo tim najizrazitijim krajem grada svoje mladosti.

Tu i tamo sretnem po koju lunjajuću figuru, začujem po koji tmurni monolog, po koju protestnu pjesmu, a sve je to tako skladno i u stilu noćnoga gornjega grada, čija se okna već za desetoga večernjeg sata zacrne poput istrulil. očnih udubina na bijelim lubanjama.

Ta su vrata onaj fragmentić Zagreba, kojega se djeca toga grada sjećaju u tuđinama i koja su nam uvijek blizu, pa lutali mi neznam u kojim belosvjetskim daljinama. U svim mojim skitnjama po svijetu, kod svakoga uličnog oltara sjetio sam se Kamenitih vrata.

Ispod toga svodovlja skidaju se šeširi i sa skeptičkih ateističkih glava, pa kad sam neke zgode zapitao zato jednoga našeg čovjeka, literarnoga ateistu, odvratio mi je:

— Pa, onako ... iz običaja. Tamo negdje iz gimnazijskih vremena, šta ja znam, tek to znam, da skidam šešir

automatski kao da pozdravljam nekog starog znanca i prijatelja.

I za sjećanja moje generacije tu su jurile studentske i šegrtske rulje da viču ispred banskih dvorova, da se bune protiv »Kuenovštine« i da se za svečanih momenata oslobođenja otpjevaju zanosne himne.

Sva se naša historija provukla kroz ta vrata, koja su puna mistike, poput onih dalekih tibetanskih kapela.

Uz po — »Zmaju« — kreirani muzej staroga Zagreba, što se smjesti u niskim dvoranicama Kamenitih vrata, one su otvoreni muzejski objekat prastaroga, starog i savremenog Zagreba. One su simbol grada sa modrom zastavom i sa tri žute kamenite kule.

I dok su pero, kist i krejon našli inspiraciju u tim mirnim i starim zidinama, na najmladjoj grani naše umjetnosti ostaje dužnost, da i u notama budu osvježene i dočarane impresije tih vrata i obnovljene sve one već davno odigrane scene, danas već rastrulih u prahu naših pradjedova. Spominjem to prijateljima Matzu, Šafraneku i Kuncu.

Tko zna nema li u tim vratima simfonijske snage?

16. VI. 1927.

CHOPIN U GORNJOGRADSKOJ NOĆI

Gospodinu Arturu Mahniku

Kroz crno okno s rastvorenim zelenim, drvenim žaluzinama, prodire romon klavira. Vješta je ruka prebirala Chopina. Majestetski akordi razlijevali su se noćnom Demetrovom ulicom u tempu pogrebnoga marša.

Ljetno je nebo zasjenjeno sa sumornim granama i kao da se iza modroga ažura na crnim čipkama svjetlucaju sitne i drhtave zvijezde.

Slušam ženijalnog poljskog sanjara Frederika Fransoa Chopina, punog slutnje, sablasti i one bijele fatalne gospe

s kosom preko ramena, koja se triumfalno provlači u svim njegovim nokturnima, polonezama, preludijama i marševima.

Zaogrnuta je bijelim providnim plaštem, ispod koga se ističu spirale ljudskog skeleta, crne joj se očne šuplje udubine, a zubi joj se smiju ciničkim raspojasanim smijehom.

Njezini koraci gaze čudno klasje, a to čudno klasje ljudski su životi. I nema kraja, kuda nije doprla ta njezina fatalna kosa i nema u tom starom gradu skladnijega puta za ponoćno lutanje bijele gospe, od te otmjene, prastare i arkadijski tihe noćne Demetrove ulice.

I što su u slutnjama doživljavali naši praoci, kada su na osamljenim raskršćima susretali Smrt, ja sam orošen kapljama iz grožđja (iz tko zna kojih sunčanih zagorskih gorica?) susreo tu imaginarnu bijelu gospu na crnome oknu, s rastvorenim drvenim zelenim žaluzinama.

Klavir je zamuknuo, a prastara bijela djevica zaškripala je svojim bijelim kostima:

— O, kako su čudni ti noćni prolaznici! I što vas je dovelo u tu mrtvu ulicu?... Da smo četiri stoljeća unatrag, vjerovala bi, da ste neki lutajući ljubavnik i da se šuljate ispod doksata već davno razrušenih kula!... Za onih su se vremena ljudi opajali romantičnim noćima i tražili lijepe donne na balkonima usnulih ulica... Danas toga više nema, pa što vas je onda dovelo, noćni skitaču, da zastanete ispred tog crnog prozora?

— Slušao sam Chopina, bijela gospo!

— Ah, da, Chopin!... Taj je gospodin i u klavirske zvukove uvukao moju bijelu sjenu!... Noći, stari samostani i napuštena groblja, bili su njegova inspiracija i za to nije čudno, što se njegove melodije najbolje osjećaju na takovim mjestima... A ta Demetrova ulica ima u svojoj noćnoj tišini i sjena iz samostanskih zabata i zidova s renesansnih groblja... On je u tišinama tražio zanose za svoj posao, a vi, gospodine skitaču?

— Ja lunjam, da budem što bliži prošlosti! ... Današnje donne sjede u barovima i otiru crveni ruž svojih blijedih usana s kupama punim šampanjca ... Pjesme, uzdasi i neke trubadurske gitare slabo se cijene ... A biti moderni trubadur i odvesti donnu na savremene barske doksate i balkone, mogu jedino generalni direktori! ... A taj ja nisam, bijela gospo i za to tražim sjene, kad su žive donne suviše raskošne!

Bijela se gospa zavodljivo nasmiješi:

— Zakasnili ste skoro za stoljeće, jer da ste na pravo vrijeme ovamo stigli, ne bi na tom crnom oknu našli mene ... Tu je često za ljetnih noći sanjarila divna kontesa Draškovićeva ... Očekivala je nekog sanjara, jer sanjari su za tih dana bili moderni ... Ali sanjar nije došao! ... Divna je djevojka uzaludno očekivala, kao što sve djevojke to i danas čine ... I mjesto za sanjara, udala se za komeša vacske varmedjije, koji je bio sedam godina stariji od kontesinog oca, a glava mu je ličila na glavu punoga mjeseca ... Pet hiljada utovljenih prasaca roktalo je na njegovim beskrajnim pustama, a plemeniti konji iz njegove ergele, slavili su ime vacskoga komeša i na engleskim utrkama ... I divna je Eleonora Draškovićeva ubrzo zaboravila na trubadura, koji nije dolazio ... koji je tek noćas došao, ali prekasno i zastao ispred tog crnog okna sa zelenim drvenim žaluzinama! ... Zakasnili ste, jer u tim kućama nema više onih, za kojima lunjate po gradu, koji je izumro ... Ja sam već davno spremila to klasje u hambare, ispod nadgrobnih spomenika! ... Tu stanujem jedino ja i odmaram se za šutljivih noći ... Ja ću naskoro svršiti svoj gornjogradski posao, jer malo ih ima, koji će još umirati po tradiciji toga staroga grada ... A lijepe su bile te njihove posljednje ceremonije ... Inoši su cestu ispred kurije posipavali sa slamom, da uguše šum prolazničkih koraka ... tri medikuške figure u punoj paradi salonroka i visokoga cilindera održavale su svoj

učeni i šaputavi konzilium ... kraljevski je notar udarao crveni pečat na posljednju volju onoga, koji je s ušiljenim nosom i staklenim očima ležao u postelji ispod baldahina ... a kada su Markova zvona zaromonila svečano i mrtvački, meštrići su, babe i gradski pisari zastajali ispred kurije i upirali svoje poglede na zasjenjene prozore ... Dva dana kasnije kretala je povorka po taktu gospodina Chopina, ubogari su mrmljali plaćene litanije, mutni su se lampaši zibali u ponfineberskim rukama, crni se je četveropreg lagano kretao i gornji je grad brisao jednoga od svojih patricijskih stanovnika ... Tako će se ponoviti još nekoliko puta i od staroga Griča ostat će samo mrtvi zidovi! ... Onda će moj posao biti posve svršen, jer ja sam samo smrt staroga Griča! ... Osamsto godina obavljala sam taj posao!

Pokraj portala Jelačićeve palače začuli su se ljudski koraci, bijele je pojave nestalo iza crnoga okna i čas kasnije raspoznao sam lice i glas prijatelja Vragobe:

— Bog te ubio, kud si nestao?? ... Tražili smo te po čitavoj pivnici! ... Mislili smo, da te je shrvalo vino! ... A jest loš taj kiseliš! ... Krčmar, lopov, hvali ga, kao da prodaje ciparsku malvaziju! ... I vara kod računa! ... Dok smo te tražili, pripisao je na bure tri nova zareza kredom, a ja znam pozitivno, da smo popili samo šest litara ... A šest može biti devet samo onda, ako bi se iz podzemlja promatralo! ... I što zuriš u to crno okance?

— Vidio sam smrt! — odgovorim.

Vragoba me začudjeno promatra i zagundja:

— E, onda smo ipak devet ispili! ... Svaka čast krčmaru! ... Baš mi je žao, što sam uvrijedio čestitoga oštarijaša! ... Dabome, da je bilo devet, jer kako bi ti inače vidio smrt? ... Ne javlja se ona kod dvolitre po glavi! ... Kada je moj pokojni djed vidio smrt, — a kažu, da je bio kruta pijanica, — onda je na staroj austrijskoj lutriji izašla neka njegova kvinta, koji li đavo, a to su bile grdne

pare!... I sagradio je novu kuću i nove pivnice... I kažu da su ga prije reda, ubili ti podrumi!... Starac je i ljetovao i zimovao pod novom kućom, kao da je krt, a ne kršteno stvorenje. Bog ga pomilovao!... Bio je dobar čovjek!

Na crnome oknu s rastvorenim zelenim žaluzinama, pojavi se namršteno lice nekog časnog gospodina, koji je nervozno vikao na nas:

— Zar vi nemate zgodnijeg mjesta za te vaše noćne razgovore?... I koga ste se vraga utaborili baš pred mojim prozorom!... Pijandure!... Prostaci!... Skitnice!

— Boga mi ste oštri! — odgovori mu prijatelj Dinko.

I mi zakrenemo lunjajući noćnom tihom Demetrovom ulicom.

Ispred nekadanje kurije grofa Amadea presječe nam put crni mačak.

Prijatelj se ponovno baci u mistična razmatranja:

— To Boga mi, nešto znači!... Sluti na zlo!... A kakova je tvoja žena?... Da li psuje kad okasniš?... Čudne su te žene!... I nema za njih kasnih sati!... One su vječno spremne na neke komplikacije, kako bi rekao pokojni Joza Ivakić... A bio je dobar čovjek!... I eto, što je božji stvor?... Danas živ, a sutra...?

Iznad Mesničke ulice bjelasa se nebo prvim praskozorjem...

16. X. 1932.

VRAZOVA TERASA

Gospodinu Stanoju Mihaldžiću

Sve su to doduše otrcane rekvizite. I srpasti mjesec i crni toranj i noćno zvono i onaj bedem iza Popovoga Tornja s jelinim silhuetama, s neizblanjanim klupama i s priljubljenim šaptajućim parovima na njima.

Sve je to tako isprepričano i opisivano, kao neka devet puta pročitana knjiga, pa ipak za tom prastarom knjigom u novim danima posižu novi ljudi.

Priklanjaju glave, djevice obaraju poglede, mladići potsjećaju na uskočoperene pijevce i stišću si ti parovi mlade i vrele ruke.

Taj je park najromantičnija oaza za mladenačka ljubavna časkanja.

I proljetne se noći nisu nimalo izmijenile. U dugim se razmacima kad god začuje s dugouličkog asfalta odjek kasnih koraka, gornjogradski zaljubljenici se plaho ogledavaju na prolaznika. Romeo pripaljuje tobože nehajno cigaretu, a Julija s vještim gestama sakriva lice.

Ista procedura kao i za naše mladosti prije dvadeset i više godina.

Stojim na onoj terasi nekadanje prve starozagrebačke kavane i indiskretno zavirujem u proljeće, koje se budi.

Oni na klupama to i ne slute. I da ne šapću, ja bi vjerojatno čuo one iste riječi, koje sam i ja nekada šaputao. O ljubavi koja je vječna, o osjećajima, koji neće nikada zamrijeti, o svojim najpoštenijim namjerama, a često puta sve to pomiješano i s prizvukom ljubomore.

Žene su pametnije, one šute, samo njihovi vreli obrazi odgovaraju.

I s kim sve nismo sjedili na tim klupama? Razmišljam i nabrajam. Postajem sve mlađi. I gdje su ti moji proljetni zanosi?

Asja, — tako prozvana po nekoj Turgenjevljevoj noveli. — Blondina, bjeloputna, s odsutnim pogledima, nabujala od zdravlja i zanosa.

Netko mi reče, da se udala za zidarskog palira, da ima kuću na savskoj periferiji, da svakog petka prodaje ribu i da je opasana s bijelom pregačom. Riba, palir, bijela pregača, a ja sam Asji šaputao stihove o zapuštenom dvorcu, o aleji jablana i o jezeru punom zelene mahovine.

Pa Ljerka, slabunjava i blijeda švelja s velikim crnim očima, zanešena za dramu, rolu Ofelije i Lady Godive. Citirala je pojedine odlomke, a glas joj je drhtao, kao raspuklo srebreno zvonce. Obećavao sam joj, da ću napisati dramu. I tražit ću, da ju Ljerka igra. I nije se nikada to moje obećanje ispunilo, kao što se nikada neće ispuniti ni obećanja ovih sadanjih kavalira s neoblanjanih klupa.

Proljetne noći i mladosti suviše su splenditne u svojim obećavanjima. Ljerka je umrla mlada, s neispunjenim čežnjama i s trulim plućima. Nosili su je u bijelome lijesu. Bilo je i bijelih ruža. Na kratkom putu od mrtvačnice do groba odigrala je svoj prvi i posljednji fragmenat Ofelije.

Pripalim cigaretu, parovi se ganu i blješteće oči zaplamšu u martovskoj noći. Povučem se iza balustrade.

Na klupi ispod samog tornja drijema starčić, naslonjen na batinu i gologlav. Vjetrić mu se poigrava sa srebrnim uvojkom.

Prepoznam ga. Zapitam:

— Što je, profesore?... Što vi u to kasno doba na Vrazovom šetalištu?

Starac se gane:

— Profesor?... Joj, kak dugo nis čul toga tituluša!... A kaj oni mene možbit poznaju?... Gdo su oni?

Osmijehnem se:

— Tko sam ja?... Pa to nije važno!... Vi se i onako ne bi sjetili... Bilo je to prije dvadeset godina... Stanovao sam u Demetrovoj ulici, a vi ste mi popravljali cipele, profesore... Imali ste kositrene naočale, gunđali ste nabijajući nove potplate, a svi mi zvali smo vas profesorom!

Starac zakima glavom:

— Ah, ja, ja!... I bilo vas je puno... I kud ste se razišli?... A gdje je on črni dečec, kaj je tak lepo popeval na Griču?... On, tapecirarov sin?

Odgovorim:

— Mislite Šepca?

— Je, je, je, Šepec!... Tak se je zval!... Kaj je žnjim, prosim?

— On vam je danas uvaženi operetni pjevač! — odgovorim.

— Šepec... Mali Šepec?... Bog moj, kak se sve menja!... A je li to kaj nosi?... I jel je moći od toga živeti?... A kaj nebi!... Em su oni stari naši popevači na Markovom tijatru imali velike plaće... Stotine!... Ali gospodariti nisu znali!... Bog moj, kak sem ih naganjal... Jedini gospon Tercuzzi... Čast!... Ja sem mu cipele donesel, on ih je oblekel i zvadil je mošnjicu... I ja sem svoje dobil!... I još kupicu črnoga slatkoga vina!... Ah, Tercuzziju je bilo lehko... On je bil pri nekakvim starim bogatim frajlama... I pripovedalo se, da je svakoga dana bil pri njemu Božić!... A jesu li oni poznali Tercuzzija?

— Ne, profesore!... Za to sam još premlad!

Cipelar se nasmije.

— Dakak da su premladi!... Tomu je već puno let!... Ja sem bil mladi čovek i kad su trebali soldata ili kakovoga barjaktara, poslali su po mene i ja sam za to dobil dvanaest krajcarov!... Štateral sem, kak se je to onda zvalo!... A posle predstave smo išli v pelnicu i za tih dvanaest krajcarov smo dobili polič vina!... I kakovoga vina!... To je bilo vino!... A ne ovaj kiseliš, kaj ga sada točiju... I od kojega čoveka boli samo glava... I čovek se mora iti rashladiti sim na promenadu... A imaju oni gospon možbit jen cigaretl?

Ponudim starca, on se zahvali i ponovno sjedne.

Zapitam ga:

— A ne ćete li kući?

On mahne rukom:

— Ah, kaj bum doma?... Lepa je noć... V moji dervarnici i onak nije toplo bol nek tu!... Ja sem vam sad

čisto sprepal... Ne vidim više delati... Moji su gosponi već zdavna pomrli!... I žena mi je vumrla... I deca... Pepeka su Talijani vubili... A jesu oni poznali Pepeka? ... Nisu!... Bil je dober i spameten i onda je došel rat ...i sad sem sam! Sam na ovomu svetu, kakti kamen na cesti, a mislil sem, da mi bu tak lepo vu starosti... Moj Pepek bil je dober sin... i zeli su mi ga... I vubili su ga i neznam niti gde je grob mojega dobroga Pepeka...

Kraj nas je prošao jedan ljubavni par. Otrcane rekvizite postale su posve crne. Srpastog je mjeseca nestalo.

2. IV. 1933.

SLIKA IZ DEVET STO I PRVE

Za trideset i tri godine ponaraste šuma, raširi se groblje do ogromnih dimenzija, iz ljudi postanu starci, a iz djece postanu — muževi.

Predamnom stoji slika prvoga razreda pučke gornjogradske škole.

Same djetinjske glave, prkosni nosići, plahi pogledi i tek prvi izrazitiji obrisi lica, po kojima će se kasnije ljudi prepoznavati, dosjećivati da su to lice već negdje vidjeli, i nakon ponovnog upoznavanja nakon dvadeset ili trideset godina sjetiti se onih sitnih zeleno oličenih školskih klupa u Popovom Tornju.

Od te djece — iz hiljadu devet sto i prve godine — ima ih desetak — jedna trećina — s kojima se pozdravljam, kad god razgovaram i znam za njihove dosadanje karijere.

Od druge trećine tih svojih vršnjaka pamtim prezimena. Brci, brade, ugojenost i posvemašnja promjena vanjštine istesali su za to vrijeme iz djetinjskih glava sasma druge i nenalične pojave.

To su oni s kojima su moji razgovori započimali, kada sam dočuo za njihovo prezime:

— A, molim vas što ste vi onome...?

I tu sam spomenuo njegovo ime.

— Pa taj sam ja... Sada se i vas sjećam...! Kako da ne, to ste vi!... Boga mi i vi ste se znatno promijenili!... Bili ste gotovo kržljav dječarac!... I uvijek su vam prsti bili crni od tinte... Sjećate se kako vas je stari školnik kaznio sa klečanjem ispred ploče?... Imali ste tanašni vratić, kao pokisli vrabac!... I kose su vam stršile kao neke — budi Bog s nama — četinje!... Baš me veseli, da sam vas ponovno našao!... I nema smisla da si govorimo »vi« ...Bože moj, gdje su ona vremena?

I u razgovoru se rađaju reminescencije.

U našim riječima Zagreb ponovno postaje grad od 58 hiljada stanovnika, po uskim tračnicama od Save, Pivovare i Maksimira kotrljaju se kolica konjskoga tramvaja, večernje su ulice osvijetljene samo plinskom rasvjetom, na gornjogradskoj Strossmayerovoj promenadi ponovno se diže drveni glazbeni paviljon, na čijim smo gredama izvađali vratolomne vještine, vozimo se na osovinama stražnjih fijakerskih kotača, dohvaćaju nas kočijaški bičevi, bojimo se sporih i brkatih gradskih pandura i provirujemo na prozorčiće našega razreda, jer znamo da će iza trećeg popodnevnog sata proći pokraj Popovoga tornja i tadanji ban Khuen Hedervari na svoju šetnju okolo Cmroka.

I mnogo drugih prizora, na koje jedan drugoga potsjećamo. Nastaju pitanja:

— Da li se sjećaš onih dviju starih gospođa, sestara iz Kapucinske ulice 5... Dolazili smo k njima i zvonili na vratima. Bile su Njemice... Nisu znale našega jezika i mi smo ih prosili, kao papige s naučenih nekoliko njemačkih riječi: — »Pit šen bal!«... A one su nam darivale neke lopte sašivene od krpa... To je bila njihova razonoda i naše veselje!

— Ili staroga »barbira« Fichtnera iz iste ulice, nekadanjeg flautistu u kazališnom orkestru u Gornjem gradu, koji nam je strigao glave po »groš« i psovao ako nismo mirno sjedili na nekom otrcanom »vikslajnvandskom« fotelju!

— Pa onoga Mateka u kaputu s predugim rukavima, koji nam je poklanjao iz bazga rađene frulice i govorio nam strašne priče o zmajevima, junacima i plandujućim djetićima!

— Da li znaš kako je prvi auto prošao zagrebačkim ulicama, a pločnici su bili puni radoznalog svijeta?

I sve vrvi od obnavljanja tih dana iz godine hiljadu devet sto i prve.

Spominjem i Leona trinaestoga, papu u bijeloj reverendi, sijedom kosom, sitnim očicama i podignutom rukom, kao da blagoslivlje.

— Takovu smo sliku primili na dar od katehete. Znam da su spominjali i neke jubileje i da si ti morao stajati kod vrata, jer nisi znao tko je to Leon trinaesti!

I sve što nam je zaostalo sakriveno negdje u pameti, ispričavamo i oživljujemo. Na čas smo ponovno djeca.

Ona posljednja trećina naših vršnjaka iz Popovoga Tornja posve je zaboravljena. I mi se više ne sjećamo ni njihovih prezimena. Da li su živi?... Da li ih kadgod susrećemo?... I da li se oni nas sjećaju?

To su oni najmanje markantni, koji se ni u djetinjstvu nisu ničim isticali. Njih je vrijeme brzo bacilo u zaborav.

Jedne jeseni bio sam na groblju. Zalutao sam na onaj putić iz mrtvačnice. Tamo gdje su ona polukružna vrata s bijelom tablicom: Odio za kužne bolesti. Bila su otvorena i ja sam unišao. Na drvenoj prečki ležala je lješina mlade utopljene djevojke. Novinska vijest iz rubrike nesretnih ljubavi. Na crnim školjkama neki vojnik u pokrivenom lijesu. Na bijeloj cedulji napisana je neka latinska oznaka. U kutu — ispod prozora — lješina ovijena u plahtu.

Zapitao sam čuvara:

— A ovdje?

— Neki Smudj!... Razbili su mu lubanju sa sjekirom! Dovezli su ga jutros. Sada čeka na doktora... Bit će seciran... Javila se neka rodbina i nakon razudbe prenijet ćemo ga u treći razred.

Smudj! To mi se ime pričinilo poznato. Ja sam čovjeka s tim imenom morao poznavati.

Odgrnem plahtu na mjestu, gdje se je po obrisima raspoznavala glava i dva širom otvorena zelena oka, raširenih zjenica, nepomično su zurila u bijeli strop.

Te zelene oči me potsjete na naš prvi razred. Na najsnažnijeg dječaka. Jedinog u dugim hlačama. Džepovi su mu bili puni oraha iz mlinarskouličnih bašća. On je za vrijeme obuke hrskao orahove lupine. Divili smo se njegovim zubima. Bio je viši od nas i najmlitaviji. Sjedio je u zadnjoj klupi i nije nikada reagirao na naše zabadanje.

Iz mirnog dječaka razvila se ogromna ljudeskara. Noge su mu ispružene daleko preko drvenog ležaja. Oči su mu začuđene, čeljust stisnuta, a tjeme ovijeno gazom, rumenom od krvi.

I ko je podigao sjekiru na tog kolosa?

Nekoliko mjeseci kasnije vidio sam u sudnici sitnog čovječca, Smudjevog ubojicu. Svjedoci su iskazali da je kolos mirno sjedio i kada je čovječac podigao sjekiru na nekog svog protivnika u svađi, Smudj je ustao i zamumljao:

— Ne!... Sa sjekirom ne!... To se ne smije dogoditi!

I srušio se obliven krvlju.

A na toj slici, koja stoji predamnom u posljednjem se redu najviše ističe glava dječaka Smudja.

Mirna, ogromna i sa istim začuđenim pogledom, kao za jesenskog popodneva na drvenom ležaju.

I izgleda kao da na onom kaputiću na slici viri iz džepa mala sjekira.

Tu sam čudnu znamenku povećao lupom i nisam mogao raspoznati što je dječak iz godine 1901 imao u svom džepu.

Slika je žuta od vlage i blijeda od svjetla.

I tko zna gdje je svršavala ona posljednja trećina naših vršnjaka, čijih se imena više ne sjećamo?

A takovih trećina ima u svim dječjim školama!

I Smudj je bio jedini kojega sam kao čovjeka od njih prepoznao.

15. I. 1932.

TRI ŠKOLNIKA STARA

Tri stara gospodina, tri bradata starčića, tri prva straha naše mladosti.

Tri za nas nezaboravne figure iz gornjogradske dječačke škole, u Popovom tornju, iz onih dana, dok su meštri zidari rušili crni, kosi krov te prastare kule i gradili na vrhu te kamene gromade prvi planetarium — zvjezdarnicu, koja poveže ovaj naši stari grad s nebeskim planetama.

Oni ogromni durbini, poluge i čudni astronomski aparati budili su u našim dječjim maštama misteriozne prerati budili su u našim dječjim maštama misteriozne predodžbe o tom novom institutu iznad naših razreda, gdje je stari profesor Oton Kučera mjerio neke mliječne staze, proučavao Marsovu vegetaciju i otkrivao uzorne mjesečeve kanale i mi smo se pomalo bojali tog inače vječno nasmiješenog gospodina. Nesvijesno smo slutili u njem i alkemistu i čarobnjaka i mjesečara.

A alkemiste i mjesečari bili su u našim dječjim pričama uvijek opisivani s ponešto mističnim bojama. I nisu bili daleko od sova, osušenih krokodila, koji se njišu na tankoj žici iznad kotlova sa čudotvornim travama, polica

s mrtvačkim lubanjama i s pravim kozobradim djavolčićem u hermetički zatvorenoj staklenoj bočici.

I za to smo vjerovali, da se gospodin profesor Kučera u svojim natkrovnim komorama preoblači u šareno egipatsko odijelo, stavlja na nos ogromne modre naočale i pokriva glavu sa šiljastim čarobnjačkim tuljcem.

On sigurno pozna neke tajinstvene latinske formule, koje ga na metli prenose za crnih noći u nebeske visine, na mliječne staze, u marsovske vrtove i na daleke vode mjesečevih kanala.

Tri stara gospodina, tri bradata starčića, tri gornjogradska školnika; stari Matoš, orguljaš svetoga Marka, — ravnatelj Jakob Göszl i razrednik Ivan plemeniti Šyprak srušili su te naše prve fantastične iluzije.

Oni su nas — izvan školskoga vremena — poveli u natkrovlje naše stare škole i kada smo ugledali profesora Kučeru u nekom ljetnom sivom salonroku bez tuljca na glavi, a zvjezdarnicu bez osušenih krokodila i vječno kipućih kotlova, taj je naš prvi planetarium izgubio za nas sve čari i svu mistiku.

Vraćali smo se uzanim stubištem puni razočaranja. Mrmljali smo i šaputali:

— Nije to prava zvjezdarnica, a nije ni profesor Kučera pravi zvjezdoznanac!... I što smo vidjeli na onaj dalekozor?... Kakove bašte i kakovi kanali?

I to je bila naša prva životna spoznaja. Naše prvo osvjedočenje, da su istine nemaskirane i da je velika čovjekova mudrost najobičniji stroj.

A gospoda školnici rušili su postepeno i ostale naše predrasude. Iz groma — tog silnog nebeskog gnjeva, — izvajala su njihova predavanja najobičniji elektricitet, — kišu, koja pada iz neba, objasnili kao sakupljenu paru, koju je sunce podiglo iz zemljinih vodenih krajeva, — a narodne junake i knezove i kraljeve povezali brojkama

iz historije, s datumima i godinama, da kada smo odgovarali na njihova pitanja, nismo ni pomišljali na sablje dekeškinje, na krune s dragim kamenjem i na daleka bojna polja s viteškim mejdanima.

Od prvoga kralja Tomislava ostala nam je samo 925 godina, od silnoga Zvonimira 1.076, a od Kraljevića Marka stihovi, pretvoreni u rečenice s nenadanim gramatikalnim pitanjem, gdje je podmet, a gdje prirok izrečene misli.

I nitko nije od nas ni slutio, da će i iz naših života u kasnijim godinama ostati samo grubi datumi. Matematske oznake. Da će blagostanje života biti povezeno s nekim brojkama od zarade ili rente, da će naše udaljivanje od godine rođenja postajati sve mučnije, da će dvadeset i prva godina života za mnoge postati obavezna za odsluženje vojničkoga roka, koji se je baš kod moje generacije produljio na pet ratnih dugih godina i na teške dane po dalekim rovovima od Galicije do iznadsočanskih vrleti.

Kod nekog dalekometnog topa, — po svojim polugama i cijevima naličnoga na Kučerine durbine, — sjetio sam se prvog djetinskog pohoda u našu iznadškolsku zvjezdarnicu, na gornji grad i stari Popov toranj, i kod te mašine, koja je trebala razoriti ko da zna kakav važni neprijateljski objekat u talijanskim nizinama, bila mi je razorena sva iluzija o nekim viteškim borbama.

Ljudi u sivim vojničkim odorama, znojnoga lica i s vidljivom nostalgijom za rodnim krajevima, nisu nimalo nalikovali na borce i junake iz naših djetinskih priča.

I oni su kruto matematski mjerili daljinu, koju će doseći metak iz tog njihovog paklenskog durbina, kao što je Kučera otkrivao mliječne staze. Niko nije ni pomišljao na svijetle mačeve, a glave su im bile ovijene odvrnutim vojničkim kapama. Ovijene za to, da im tkanina zaštiti uho od silnoga zračnoga tlaka.

O tom su tlaku govorili i stari gornjogradski školnici. Govorili su monotono, predavajući primitivnu pučkoškolsku fiziku i dok su nas ta njihova predavanja zamarala, i činila beskorisnima za život, na koti broj taj i taj iznad krvave Soče, uvjerili smo se, da su ta stara gospoda ipak imala pravo.

I za to sam za jedne kišne i olujne noći o njima razmišljao, kada su munje presijecale nebosklon i kada su bubnjarske vatre u golemom opsegu dokazivale, da su stari školnici imali pravo.

Začepivali smo si uši, jer su nam bubnjići šumili od presilnoga tlaka.

A od svih tih grozota ostala je za nas, koji smo ih preživjeli, samo fatalna brojka, suhoparna kao Tomislavovo krunjenje ili Zvonimirovo nastupanje na prestolje — hiljadu devet sto i sedamnaesta.

Tih starih proročkih školnika danas nema više među živima. Oni se odmaraju u mirogojskim rakama i kada sam nedavno prošao mimo stare škole u Popovom tornju uskrsle su mi njihove pojave, kako si sa ljevicama glade svoje bradice, a iz desnica im strše one fatalne ljeskovače, koje su kod nas djece izazivale respekt jači od bajuneta na nekim stražarskim puškama.

U onim zelenim katedrama sa žutim nogama, vidjeli smo svoje prve šefove, prve sudove i nismo ni slutili, da ćemo cijeli život biti povezani s nekim katedrama, samo će dobroćudne gornjogradske školnike zamijeniti sve strožije i sve matematskije figure.

Stari je Matoš bio sijed i tih, ravnatelj Göszl malo pognut, dočim je plemeniti Šyprak bio uspravan i kao da je figurom apostrofirao svoje šljivarsko porijetlo.

A sva trojica bili su i dobri i strogi u razredu, a neobično dobri i zabrinuti za nas, kada smo se rastavili s njihovim razredima i rasijali po višim školama ili zanatima.

Stari me je Göszl često puta susretao i glas mu je zvučio sasma drugačije nego s katedre:

— A kako napreduješ?... Hoće li iz tebe postati čovjek?... Kako oni ostali?... Da li ih susrećeš?... Mnoge već dugo nisam vidio!

Kod posljednjega sastanka govorio je o nekoj reumi, o učeniku Bacciju, za koga se pročulo, da je snažan kiparski talenat i o diplomaciji, čije izjave slute na teške dane.

Bilo je to prije svjetskoga rata.

I tko zna što bi danas govorio taj stari i dobri gornjogradski školnik, da ga slučajno susretnem u večernjoj i tihoj ulici?

26. VIII. 1932.

IZ STAROGA DVORIŠTA

Gospodinu Eugenu Radovanu

Zavirio sam na čas u mrtvo i mračno gornjogradsko dvorište.

Crna okna zure i večeras u vlažne stijene, kao i onda — za fatalne sedamnaeste godine.

I tko zna tko danas sanjari u onoj mojoj sobičici sa željeznom posteljom i grubim drvenim stolićem?

Ispod toga stola, — pokrivenog novinskim papirom, — stajao je drveni vojnički sandučić, a na stijeni se sivilo zaprašeno i mutno zrcalo, ukrašeno izblijedjelom papirnatom ružom.

I kako je danas moj trenutačni pogled u to mrtvo dvorište pust i bez traga bilo kakovom životu, a ja sam u tom nekadanjem »služinskom krilu« te gornjogradske kurije proživio tolike godine i proživljavao tolike neostvarive nostalgije.

Čini mi se, da su i gole grane osamljenoga stabla kržljavije od onih, koje su za apatične ratne zime — prije

sedamnaest godina — bile spuštene, kao usahlo korijenje ili modre nabrekle žile na staračkim rukama.

Po žlijebu crnoga krovića od »drvarnica« vuče se lijena i prljava sjena mršavoga mačka, a pokraj kanala sa željeznim rešetkama prevrnut je drveni kabao.

Preko kozlića za rezanje drva obješene su mokre dječje pelenice, a čitavo dvorište puno je trulog zadaha, koji se diže iz lokvica ustajale vode i onih podrumskih paučinastih prozorčića.

Gore, — na drvenom balkonu, — bijeli se rublje, a na pognutoj balustradi od letava stoji nekoliko zemljanih posudica s promrzlim i osušenim stabljikama »rozenkrantza« i pelargonije.

Takav prizor tamne strane nekadanjeg »toplog« porodičnog gnijezda, relativno znamenite familije s dvije generalske šarže u rodoslovlju, nekoliko važnijih varmedjijskih titula, jednim »reverendissimusom« kaptola zagrebačkog i s nekoliko vlastelinskih generacija, koje su za saborskih zasjedanja u nekadanjoj županijskoj dvorani na Markovom trgu držale slavne i danas već posve zaboravljene govore.

To je dvorište bilo za kasnoga baroka, ilirskih dana, pa i neko vrijeme iza toga — lakajska i kuhtička statisterija »njihovih gospodstava«, plemića s grbovima, latinskim devizama i unakrštenim mačevima, koji su živjeli, umirali i izumrli u zgradi s ulične strane, ukrašenoj s nekom danas odronjenom fasadom i polukružnim kamenim vratima, na kojima se slabo raspoznaje od kiše isprana i po nepoznatom meštru isklesana godina iz prvoga kvartala prošloga stoljeća.

Stanove gospoštijske posluge zamijenili su — kasnije iza sutona aristokracije — podvornici nekadanje visoke zemaljske vlade, pisari, anemične švelje, zakutni »šnajdarski« i »šoštarski« meštri, študenti bosjaci i po koja stara nagluha »mamica« i tko zna nije li i ovaj sivi mršavi

mačak, koji se vere po žlijebu crnoga krovića, favorit i briga neke pognute dvorkinje, sjedokose i drhtave starice?

»Sedamnaeste« je u tom dvorištu živio sitni i blijedi školski sluga, otac škrofulozne djece i dobroćudni monologičar, kada se je vraćao za kasnih sati iz gornjogradskih podrumskih vinotočja... U stanu iznad njega stanovao je »šnajdar« s lijepušastom i skromnom ženicom, — a u kutu kraj željeznoga ulaza u pivnicu — gospa Barbara, astmatična starica mrkog pogleda, s važnim izjavama o penziji, s orkestrijončićem u slici i s ugojenim mačkom, koji se je lijeno protezao na onom ćilimčiću ispred njezinih vrata.

Gospa Barbara nije nikada propustila, a da ne zirne na svoja vrata, ako je tkogod prošao pokraj njezinoga stana.

Ona je znala za sva pisma, za sve pozive i za sve posjete svojih dvorišnih sustanara.

Ja sam stanovao kod »šnajdarovih« i bili su to dobri i mladi ljudi. Kadgod su predamnom razgovarali o nekoj »obrtnici« i svom budućem krojačkom salonu, rumenili su se od sreće, očekivali konac rata i vjerovali u svoje osnove.

U zimi, sedamnaeste, primili su pismo iz Osijeka, da će ih za božićnje blagdane posjetiti njegov brat, »stražmeštar«, kojega mlada žena još nije ni poznavala.

»Šnajdar« se oduševljavao za skorog gosta.

Prikazao ga je u laskavim opisivanjima. Govorio je o snazi i nekim vojničkim avantirama.

Pokazivao je i dopisnice iz raznih magjarskih garnizona i Pešte. Sve puno živih boja, tamnomodroga Dunava, ogromnih palača i zelenih parkova.

Mlada je žena uređivala stan s papirnatim ružama, sadrenim vazama i pokrivala stolice bijelim ručnicima, izvezenim crvenim ružama.

Na badnji dan stigao je brzojav i za ranoga je sumračja pošao »šnajdar« da dočeka brata na stanici.

I ja sam bio pozvan na tu večeru.

Žena se je nervozno ogledavala na budilicu, u željeznom su štednjaku cvrčila mokra drva, izribani je pod vonjao po lugu, a u kutu ispod zrcala na bijelom stolnjačiću s nešto posute slame — zelenio se borić pun papirnatih lanaca, blještavih bonbona i nekoliko raznobojnih svijećica.

Ja znam, da je to opisivanje i banalno i naivno, ali u sirotinjskim stanovima ti prizori nisu svakidanji i oni se ne mogu prikazati drugim riječima.

To je nastrojenje jedne tradicijonalne večeri i unaša radost u duše siromašnih ljudi.

I ja sam osjećao radost za tu njihovu porodičnu svečanost.

Znam da je bilo govoreno, kako će žena zapaliti svijećice čim opazi da su braća stigla s kolodvora.

I ja sam pazio na tamnu polukružnu vežu, da joj javim njihov dolazak.

I postajao sam sve nervozniji.

Nešto iza večernje začuo sam lupnju kućnih vrata.

Čas kasnije raspoznao sam i njihove figure.

Viknuo sam:

— Došli su!

Žena je pripalila svijećice.

Vrata su se otvorila.

Na pragu se je pojavio krupan čovjek, obrijanog lica i snažno razvijenih čeljusti.

U husarskoj se je uniformi osjećalo snažno i muskulijozno tijelo.

Zamumljao je radosno:

— A... to je dakle tvoje gnijezdo?

Žena je pošla sramežljivo do došljaka.

Gorostas je ispružio ruke i zakoraknuo u sobu.

Iza njega pojavila se nasmijana i suhonjava »šnajdarova« figura. Čuo se je sitan glas:

— Poljubi ga, Ana!... To je moj brat!

I u tom se je času dogodilo nešto strahovitoga.

Husar je zariknuo, ruke su mu klonule.
Zagrmilo je zaprepaštenje:
— Zar je to tvoja žena?
Žena je podigla pogled, vrisnula i pobjegla u mračan hodnik.
»Šnajdar« je problijedio.
Zagledao se je preneraženo u brata.
Nastala je mrtva pauza.
Ja sam bez pravog razloga jurnuo za ženom.
Stigao sam je u snježnoj i tihoj ulici.
Zaustavljao sam je i pitao:
— Što je?... Što se je dogodilo?
Ona mi je odgovorila dosta sabrano i rezignirano:
— Taj me čovjek poznaje iz Kapošvara... Ja sam bila tamo u javnoj kući... On je više puta bio kod mene!... Sve je srušeno!... Ja se ne mogu više vratiti ... Ne mogu!
Ja sam u tom času ostao bez riječi.
Navrla mi misao o nekoj Tolstojevoj noveli, gdje brat naiđe na sestru u marsejskom noćnom zabavištu, — sve to, što se je odigralo, pričini mi se nemogućim za to naše mirno i mrtvo dvorište, — ta mlada žena nije imala na sebi ni traga onih djevojaka iz crvenih salona, — njezino je lice bilo daleko od svih koketnih pogleda... pa ipak te rezignirane riječi u praznoj ulici bile su neoboriva istina.
Zašto ona nije mužu priznala svoj predživot?... I da li je mogla uopće da prizna?
Tko kod neznatnih i siromašnih ljudi štogod ispituje?
I on i ona nisu mi nikad govorili o svojim roditeljima.
Tko zna, što je nju dovelo u to noćno zabavište?
Žene je nestalo iza ugla.
Vraćao sam se u stan.
Na drvenom balkonu susreo sam husara i »šnajdara«.
Vojnik je hodao teškim kavalerijskim korakom.
Brat je iza njega išao oborene glave i bez šešira.

Gospa Barbara zirnula je na vrata, obasjana slabim pramom petrolejskoga svijetla.
Vojnikovi su koraci odzvanjali s drvenoga poda po mrtvom dvorištu.
Čavlima obiti džonovi ružili su zlokobno.
Gazili su i rušili radost jedne fatalne badnje noći.
Dvorište i danas stoji.
»Šnajdar« je umro od španjolske groznice iza rata.
A žena?
Za nju nisam nikada čuo.
Zagledao sam se u prozore njihovog nekadanjeg stana.
Okna su ostala crna i mrtva, kao očne udubine na sivoj i zablaćenoj lubanji.
To se je dogodilo badnje noći, godine hiljadu devetsto i sedamnaeste.

23. XII. 1932.

VEČE IZNAD KAPTOLA

Gospodinu Stjepanu Stiegleru

Tiho je iza sutona na kaptolskome trgu, kada večeri potamnjuju obrise onih prastarih glomaznih i okruglih kula. Iznad kamenih obrambenih zidova strše čipkaste silhuete crnoga borovlja, po koja zakašnjela ptica prelijeće ljetnjim obzorjem — a u kvartalnim pauzama javljaju mukli metalni akordi sve tamnije i sve tiše noćne večernje satove.
I u tom večernjem prizoru sazidajte na čas u mislima onu nekadanju kaptolsku vijećnicu, — iza nje Bakačevu kulu, — a iznad toga kompaktni toranj stare katedrale. Ogroman, kvadratan i s modrom kupulom visoko gore, u prvim oblacima.
Dajte da uz duboka zvona, kleričke i monaške pjesme i kanonička mumljanja prođe ispred vašeg priviđenja

spora, svečana crkvena povorka, puna rumenih i modrih svilenih zastava i drhtavih žižaka iz srebrenih duplira, — da se u večernjoj tami zatalasaju bijele čipkaste kleričke rokete, violetne kanoničke naramenice i crvene dječačke ministrantske odorice, — a sve to obavijeno tamjanom i mumljajućim litanijama cehovskih meštarskih bratovština... i pred vama će uskrnuti prizor, kao iz kista i palete slavnoga Aragonca Don Francisca Goye y Lucientesa.

Goya je bliz svim katedralama, svim procesijama i svim burnim noćnim zvonjavama i za to se na noćnom kaptolskom trgu osjeća i Goya i fanatični scenarium iz njegovih umjetničkih platna.

Osjeća se, da je i tim tržićem, čije su neke solidno građene kulise navršile i osam vijekova, prošlo mnogo takovih noćnih procesija, jer slutnje iz kamenih spomenika oživljuju samo ono, što se je i odista u njihovim sjenama davno odigravalo, a razna su razdoblja na svim kaptolima i pred svim katedralama odvijala iste prizore i u istim vremenima.

Današnji je Kaptol posve tih i rijetko se čuju koraci večernjih prolaznika, tek prođe po koji mežnar iz onih kućica ispod obrambenoga zida, — nekadanjih klesarskih radiona — ili inoš iz biskupskoga dvora. Kraj je osvijetljen sa slabom plinskom zelenom rasvjetom, a putići ispred katedrale završavaju pred bijelim kamenim portalom sa crnim, iza zalaza sunca, zatvorenim teškim dvokrilnim vratima.

I ima samo jedna noć u godini, kada taj tržić vrvi od živih crnih sjena, a to je noć dvadesetičetvrtoga decembra.

Ostale su njegove noći za moderni Zagreb nezapažene. Prolaze bez osvrtaja i bez pažnje za Zagrepčane. I tu zastaju tek slučajni stranci, ko što i mi zastajemo pred stranim katedralama i stranim sredovječnim kamenim spomenicima.

Pa ipak ako hoćemo zastati, stari nam Kaptol može mnogo toga i otkriti i mnogo toga prošaptati.

I tatarske provale u te naše pitome savske krajeve i noćne uzbune na juriše protiv susjednoga meštarskoga Grecha... Tu je provejavao vjekovni strah pred četama s konjskim repom na crvenim i zelenim barjacima i koljcima s nataknutim kaurskim glavama... Historija bilježi, da su i španjolski plaćenici zatakli svoju zastavu na vrhu nekadašnjega katedralnoga tornja i da je nekoliko vijekova iza toga, pogled iz njegovih uskih i polukružnih okana dopirao u prekosavske napoleonske ilirske krajeve... Osamdeset je staraca rezidiralo u biskupskim dvorovima zagrebačkoga Kaptola i tih se je osamdeset biskupskih imena provuklo sa krupnim slovima po stranicama naše historije... Mnoge je svečane, a i mnoge je tmurne dane, proživio taj naš zagrebački Kaptol... Sabore, sinode, krunisanja, pa i izopćenja... I zvona su mu brujila zbog slave, smrti, buna i požara.

Tamo negdje u osvitu dvadesetoga vijeka talijanski su klesari tu dovršavali sadanje gotske tornjeve, — nešto kasnije rušile su zagorske i ličke muskule Bakačevu kulu i zidove ispred katedrale, — mi smo kao podzidska djeca po tim ruševinama vodili svoje djetinske ratove, — a nekad čvrsti i neosvojivi zidovi postajali su svake večeri sve niži, dok nisu težački budaci posve izbrisali tragove te kamene historije, sagrađene u prvome kvartalu šestnaestoga stoljeća.

Znam da je za tih dana još po koji put zasjalo srebro iz feudalnih vremena, — rokoko ekvipaža tadanjega bana grofa Teodora Pejačevića, sluge s trouglim i sa zlatnim rojtama, opšivenim klobucima, baršunastim livrejama, bijelim perikama, konji s pozlaćenim ormama, a u srebrnoj kočiji sjedila je njegova ekselencija ban i grof u magnatskoj gali, kalpaku sa ždralovim perom i sabljom krivošijom s balčakom od zlata i pravih dragulja.

Bili su to posljednji ostaci devetnaestoga vijeka, zakašnjela parada i paradoks okružen beamterskim salonrokima, crnim cilindrima i pomno zalizanim frizurama.

Reverendisimusi, opati od Bijele Stijene, priori vranski, kanonici lektori i kantori i sve one ostale kaptolske titule, dočekivale su bana ispred katedralnoga portala i ta je prečasna svita u našim dječjim očima dočaravala figure iz priča i starih kamenitih gradova, za koje nismo znali da su već odavno srušeni u ruine i da su njihove kamene blokove, cigle i grede, razvukli seljaci po zabačenim podbrežjima za gradnje i dogradnje svojih seoskih koliba, staja i hambara.

U to vrijeme još nisu fasade kanoničkih kurija bile probušene uličnim štacunskim ulazima, kurijska su vrata bila vječno zaključana, a u stajama (današnjim garažama i djelaonicama!) mukale su krave i rzali dobro ugojeni podravski konji. Kaptolska su gospoda živjela od rente ogromnih veleposjeda, od kojih su danas mnogi rasparcelirani i za ulice i trgove novoga Zagreba.

Val novoga života srušio je te vlastelinske idile, zapljusnuo Kaptol i probio štacunska vrata u kurijskim pri zemljima.

Iz tih su kurija za mog sjećanja odvažali ponfineberi mrtvoga biskupa Pavla Guglera, kanonike Vrevca i Matunzija i ti su pogrebi za mirni, predratni Zagreb bili dogadjaji o kojima se govorilo od najotmenijih kuća do posljednjih sirotinjskih stanova.

Zagrebom još nisu provejavale svjetske senzacije, živjelo se je sporo, kao što su spori bili njegovi fijakeri i stari konjski tramvaj, čija dvoja kola još i danas povezuju velikogoričku stanicu sa centrom i metropolom plemenite općine turopoljske.

Zagreb je onda bio malen, ali u sjećanjima iz naših dječjih dana ogroman. I koje su onda bile daljine od Maksimira do černomerske mitnice?

I kako je vrijeme izgradilo sve njegove prazne prostore, tako je i vremenski razmak od našeg djetinstva do danas izgradio u našim dušama sve snažnije osjećaje za stare kaptolske zidine.

I kolikogod smo se mi, — tadanja djeca, — promijenili, ostala je u nama ipak sentimentalna nota i pomalo sklona legendi iz staroga grada, da kad se susretnemo u nekom tihom štimungu, toplo reminisciramo sve ono, što je daleko iza nas.

I to bez razlike da li smo postali matematski progresiste ili ostali sa sanjarstvom još uvijek zaraženi idealiste.

O tome razmišljam i poželim, da se u toj noćnoj tišini otvore vrata prvostolne crkve i da zabruje orgulje u svojoj betovenskoj snazi.

Iz tih razmišljanja prenuo me je topot fratarskih sandala.

Dva mlada, mršava franjevca.

Prošli su brzim koracima i križajući se ispred katedrale.

Zvono je s tornja oglasilo deveti večernji sat, zadrhtala je tišina tamnoga kaptolskoga tržića, a dva su crna šišmiša zalepršala nedaleko od mene i dvojice zakašnjelih franciskana.

24. IX. 1932.

KRIŽEVI PRIČAJU

Jesenski vjetri raznose srebrene niti babljega ljeta. Iznad Medvednice se formiraju fantastični oblaci, a posavske su nizine još žute od slabog oktobarskog sunca.

Mnogi su grobovi bijeli od rascvalog žbunja kasnih krizantema, remetski seljaci nudjaju zemlju crnicu iz medvedničkih šuma, a s drveta mirogojskih aleja podrhtava svinuto, usahlo, crvenkasto lišće.

To su ona monotona popodneva, puna trulog grobljanskog mirisa. Kratka i često zasjenčena s oblacima.

Takova je slika iz onih sporih lutanja po mrtvom gradu iznad Zagreba, kada se iz nizina razabiraju daleka zvona i kada križevi pričaju svoje čudne historije.

Neka sitna starica se nagnula iznad neuglednog groba. S ispruganom rukom od nabreklih modrih žila plijevi drač sa crnoga križa, a u mutnoj bazarskoj vinskoj čašici poskakuje plamičak iz žute uljanice.

Križ se javlja imenom Melkiora Canjuge, a brojevi ispod imena spominju sedamdeset i tri godine života.

I namiće se pitanje, tko je bio taj gospodin Melkior Canjug? Taj susret s prolaznikovim pogledom? I jasno je da je to jedno od onih imena, koje nije bilo povezano s nekom zvučnom titulom, s nekim životnim radom, koji se spominje i kod kasnijih generacija i da nije iza njegovih sedamdeset i tri godine ostalo nikakovog znatnog imetka.

Tako odgovara crni drveni križ s njegovog groba, a taj gospodin Melkior Canjug bio je ipak i dijete i mladić i muž i starac i sve te peripetije ne bi bile danas važnije, da je kojim slučajem iza njega ostala neka palača u živome Zagrebu, kompletna izdanja njegovih djela ili tko da nabroji sve ono, što ostaje iza onih, koji se spominju i iza smrti.

Vjerojatno je, da se gospodina Melkiora Canjuga danas sjeća još samo ta njegova sitna pognuta starica, koja mu je za njegovih muževnih staračkih dana čistila crno svetačno odijelo, kao što i za tog monotonog popodneva plijevi drač i s ovlaženom maramicom otire prašinu sa crnoga križa.

Stara gospođa ne dopušta da grobljanski blagdan — dušni dan — ne nađe gospodina Melkiora Canjugu u očišćenoj i urednoj toaleti.

Na daljnjoj šetnji susrećem se s crnim željeznim spomenikom. Pozlaćena starinska slova spominju hrvatskoga

guslača umjetnika, — Franju Krežma. Koliko se sjećam njegove slike iz neke matične edicije, bio je to mlad i vitak gospodin potpuno umjetničkoga izgleda, s bujnom frizurom, u baršunastom kaputu i sa širokom bijelom »lavalije« kravatom. Starinska zlatna slova govore, da je umro u dvadeset i prvoj godini, a spomenik postavljen od pjevačkog društva »Kolo« tvrdi, da i rane mladosti mogu imati velikih umjetničkih uspjeha.

Mladi Franjo Krežma oduševljavao je tamo negdje u sedmoj dekadi prošloga vijeka glazbene sale velikih evropskih gradova. Umro je u Frankfurtu na Majni, kosti su mu prenijeli u Zagreb i od svih aplauza, lovorovih vijenaca i novinskih priznanja, ostao je crni željezni spomenik sa zlatnim, starinskim slovima.

Iza sjevernih arkada zastao sam kod čavrljavih sinova sunčanog Anaama. Kolonijalni francuski soldati Nguyen Oui Bat i Pham Van Hun od prvoga bataljuna indokineske armije u svjetskome ratu, zaustavili su moj pogled sa slikovitim i zagonetnim pismom, čija se slova nižu odozgo na niže.

Čujem kako čavrljaju o nekim pagodama, žutom oceanu, rižinim poljanama, cikadama i nekim dalekim ljubavima s kosim očima, visokim frizurama i neobično sitnim nožicama.

Nguyen Oui Bat i Pham Van Hun nisu nikada ni pomišljali, da će ih francuske ladje prenijeti u bijeli svijet, da u ilovači Mirogoja nađu svoje vječne kajite. Njihovo oko u školskim danima nije nikada ni zastajalo na geografskoj karti na gradu za njih tako čudnog imena, kao što su njihova imena čudna za Zagreb.

Na protivnoj strani od njih krše se križevi i otkidaju tablice našega vojničkoga groblja. Gluhaki, Volanšćeki, Pavuki, Rašići, vodnici, pješaci, topnici i ratni zarobljenici, prerašteni su travom i korovom.

Njihovi su dugi redovi zaboravljeni i zapušteni.

Tu se osjeća poražena armija i tu je zaboravljeno, da su gotovo svi ti bili samo marijonete. Odvodili su ih s glazbama ,zastavama, posvetama, uz bubnjeve i zvonove, a Gluhaki, Volanšćeki, Pavuki, Rašići i svi oni ostali, blijedili su od straha, ispijali tucanu kredu, da izbjegnu frontama i stavljali su na gola tijela posvećene škapulare, »žulencije« i čisla od kamenih zrnaca.

Taneta, tifusi, krvave dizenterije, crne kuge i španjolske gripe popunile su to vojničko groblje, a kiše, vjetrovi, mrazovi i snijeg krše njihove križeve i otkidaju limene pločice s njihovim imenima.

Na nedalekom brdašcu iznad njih zlati se kupula ruske kapelice. Tu susrećem emigraciju, kako donosi cvijeće i čujem, kako se neki bradati starčić spominje neke gubernije, Vladimira Aleksejevića i Georgija Vasiljevića.

Starac govori mladoj, blijedoj dami:

— A moj Jurij ... Juričko moj ... bil kadet i mlad ...

I starčić se guši u suzama.

Oh, nesretna četrnaesta do osamnaeste.

I to najgrublje razdoblje ima svoje tragične grobove na tom našem tihom i romantičnom Mirogoju.

Oblaci iznad Medvednice nadviše se i iznad posavskih nizina. Sunce prodire u posljednjem kosom traku na borongajski aerodrom i cakle se one staklene stijene.

Čas kasnije i iznad Mirogoja se spustilo sumračje.

Negdje ispred kopije Michelangellovog Mojsije susrećem prijatelja kipara, popularnu pojavu iz «kazališne kavane«, a ispod tmurnih oblaka prelijeću neke jesenske crne ptice.

Izađem iz utihnulog groblja i zakrenem u karminsku birtiju neobično radosnim naslovom »Crvenomu nosu«. U paradoks, koji se je prislonio uz mirogojske arkade.

Dva-tri klesara, remetski seljaci, grobari i bolnički prevoznik mrtvaca ispijaju dugoljaste čaše bukovačkog mošta.

I hvale kvalitetu:

— Dober je ... I sladek je ... Je, kaj ćemo, život je žmehek ... I zakaj človek živi? ... To nam je sve kaj imamo od života!

Rumeni dečko dotrči u birtiju:

— Gospon Jožek, dopelali su jenega!

A gospodin Jožek ispija ostatak mošta, obriše s rukavom bradu i brkove i gunđa:

— Dojdem ja nazaj ... Samo da ga postavim na skolke. Posel je posel ... A v jeseni imamo najviše posla!

Jožek ode na svoj posao, klesari zamumljaju neku pjesmicu, a vani iznad »Crvenoga nosa« pada sve naglije i tamnije veče.

30. X. 1932.

MARTINOVA PRIČANJA

Stari Martin, koji je u mladosti bio ribar i ove je jeseni podrezivao suho granje i svratio se k nama na razgovor.

On ne zna svoje starosti, a nezna ni godine, kada su se njegove priče u zbilji odigravale.

Martin je jedan od preostalih prepričavača onih misterioznih priča, koje posve izumiru. I zato sam upravo staroga Martina izabrao.

On je gradio drvenjare na izložbi, gdje se danas protegao trg Kralja Aleksandra, obrezivao je živice po šoštarskim vrtovima, nešto dalje od današnjega trga Kralja Petra, i kopao savski pijesak, gdje se danas koči palača glavnoga kolodvora.

Stari je Martin kod vina razgovorljiv i pun čudnih priča i čim se sumraci spuštaju iznad periferijskih dvorišta, on zagonetno gunđa:

— Noć ima svoju moć! ... A kvatrene noći i noći mladoga mjeseca pune su raznih znamenja!

— I danas, Martine? — zapitao sam ga na njegovo gunđanje.

On se je na čas zamislio i odgovorio pouzdano:

— Danas moguće ne toliko, koliko onda, dok sam još bio mlad!... Ja mnogo toga sigurno znam, ali o tome se ne smije govoriti!... Kada su Madžari gradili savski most, onda su u stup morali uzidati živu djevojčicu!... I svaki most na svijetu mora imati u svom stupu uzidano nevino dijete!... Da nema toga, rijeke bi razorile mostove!

Stari Martin tu svoju priču govori potpuno uvjerljivo.

A onda nastavlja tiho:

— A od riđih ljudi dobiva se mast za lijekove!... I za to tako često nestaju riđokosi... Ja znam, da su kanonikovoga slugu namamili u takovu kuću i nikada mu kasnije nije bilo ni traga, ni glasa!

Ta Martinova pričanja zvuče i šaljivo i glupo, a ja se ipak sjećam, da smo kao potočka dječurlija strepili pred nekim ljudima, koji sa slatkišima i igračkama namamljuju djecu, da ih odvedu u neke podrume s golemim bakrenim kotlovima.

I nikada se nije znalo, tko je prosuo po tadanjoj zagrebačkoj periferiji taj strah pred umišljenim kemijskim laboratorijima iz srednjega vijeka.

Današnja djeca u to ne vjeruju, pa opet ima seoskih krajeva, u kojima ljudi vjeruju, da se od riđokosih ljudi prave lijekovi.

Stari Martin zna i za to, da crnoškolci prave tuču i da kapelani vide kod sprovoda pokojnikovu dušu. I oni s njome govore, dakako »dijačkim« jezikom — i kada bi drugi ljudi razumjeli riječi i oni bi znali, što se događa s čovjekom iza smrti.

Ima mrtvaca, koji se boje groba i onda se konji plaše i udaraju stražnjim nogama, a ima i djece, koja umiru nekrštena i njihove duše lutaju, kao plamenovi za večernjih mrakova.

Stari je Martin služio kod nekog podravskog župnika i vidio je takove duše, kako su lijetale od vrbe do vrbe.

On se sjeća i vlaškouličkoga meštra kovača, koji je u pivnici hranio vraga i svake se noći čulo kovanje, a to je đavao kovao zlatnike.

I kada je kovač umro, vidjeli su ljudi crnu rodu, kako je izletila iz dimnjaka.

A i štajerski su splavari, flosari, vidjeli ženu, koja je namjesto nogu imala rep od ribe. I zvala ih je... I dobro je, da se nisu odazvali njezinom dozivanju.

I raspričava se Martin o svim tim čudesima staroga Zagreba.

Zna on, da je ispod potočkoga mosta, tamo negdje, gdje je danas zgrada nove glavne pošte, čepio đavo i nuđao djetićima zlato, da mu s krvlju potpišu svoje ime i da je neki glumac iz staroga teatra oživio na školjkama i morali su ga dotući, da ne ispriča ljudima, kako je na drugome svijetu.

Car je tako odredio, jer ne bi bilo dobro, da narod dozna, gdje se velika gospoda nalaze, kada im grobari s lopatama zatrpaju njihove grobove.

Kod tih se riječi stari Martin značajno posmijehuje i žmirka sitnim staračkim očicama.

On vjeruje svojim pričama.

Pitao sam ga, da li je i on katkad što vidio.

Odgovorio je iskreno:

— Nije svakome dano!... Od moga oca otac nosio je smrt na leđima i zato je doživio veliku starost, da su mu noge obrasle s mahovinom kao hrastu... A i moj otac je mnogo toga znao, samo nije nikada o tome htio govoriti... A kako ne bi znao?... Služio je dvanaest godina vojsku, a što se sve ne proživi u dvanaest vojničkih godina?

I Martin značajno zakima s glavom.

Ja ga šaljivo potstreknem u pričanju:

— A da li bi vi, Martine, zapisali svoje ime da vam ispod nekog mosta izviri neki crni gospodin s repom i s rogovima?

Martin se prekrsti:

— Ne bi! ... Potari ga sveti križ! ... Nisam kao mlad čovjek, a kamo li danas! I što bi imao od toga? ... Sjećam se djetića Fabijana ... Bio je surinar ... Radio je kod čestitoga meštra ... I kada su mu neki talijanski klesari pričali o crnome mačku, kojega se mora za dvanaeste ure o ponoći kuhati u kotlu na raskršću, gdje se križaju četiri puta, on se je polakomio za zlatom, ukrao susjedu oštarijašu crnoga mačka i otišao na križanje iza današnjega Mirogoja ... Bila je kvaterna noć ... Zapalio je oganj, stavio kotlić s vodom, načinio krug od vrbove šibe i dozivao vraga ... Kada je voda uzavrela, gurnuo je mačka u kotao ... I sam Bog zna, što se je s njime događalo? ... Remetski seljaci našli su ga u jutro mrtvoga ... Ruke su mu bile pune krvavih ogrebotina! ... A on je na leđima ležao i oči su mu bile mutne i rastvorene.

Zapitao sam Martina:

— A zašto je morao kuhati crnoga mačka? ... Zar ne bi bio đavo i onako došao?

Martin se osmijehne:

— Zar vi ne znate, da svaki crni mačak nosi u repu mladoga vražića? ... I iskuhana kost iz mačkova repa ima tu čudotvornu moć, da čovjek postaje nevidljiv! ... Stavite je u usta i nitko vas ne može vidjeti ... Zar vi niste za to znali? ... Gdje su današnji ljudi od starih »dijaka«, koji su učili trinaeste škole?

I Martin je potegao iz sadrene lule nekoliko krupnih dimova, a onda ugasi žar i prekine svoja pričanja:

— Nije dobro o tome mnogo govoriti! Noć ima svoju moć! ... A čovjekove riječi mogu mnogo toga dozvati! ... I nije dobro u noći dozivati napasti!

I Martin se prekrsti i pođe u pivnicu, da prospava noć.

Za sutra je pozvan da obreže suho granje u susjedovom vrtu.

I tko zna ne će li sutra ponoviti te svoje čudne priče i ne će li se tkogod naći, tko će povjerovati Martinovim riječima i prepričavati ih iz pokoljenja u pokoljenje.

27. XI. 1932.

JAVLJAJU SE ZNAMENJA

Dru Ivi Šternu

B. je neženja i često boravi na svom ladanjskom imanju. U tipičnom zagorskom kraju na brijegu, iznad rječice i u dvoriću, okruženom borovljem, napuštenim parkom i mutnim ribnjakom s neuređenim, puzavim obalama. Sreo sam ga nakon dugih godina i taj mi je susret obnovio u mislima događaj iz ratnih dana, kada sam jedne jesenske večeri slušao čudna i proročka noćna znamenja.

Bilo je to na njegovom ladanjskom imanju. Nagli sutoni potamnjivali su susjedne bregove, seoske zvonike i daleke jablane. Nas četvero sjedili smo na kamenoj terasi sa željeznom starinskom balustradom. On nas je često pozivao. Ostajali smo dan-dva u tim njegovim bregovima i ponovno se vraćali u grad s dva blijeda gotska katedralna zvonika.

B., obrastao gustom crnom bradom, izgledao je starijim, iako mu nije bilo više od četrdeset godina. Poznavali smo njegovu krotku narav i nije nas čudilo njegovo osamljeno življenje.

Za večerom nas je zabavljao doktor svojim dosjetkama. Taj obrijani kirurg, krupnog obraza i sa cvikerom u crnom obrubu, volio je — glodajući kost od divljači — stavljati čudne anatomske primjedbe i zlobno je tvrdio, da nema razlike izmedju čovjeka i ostalih životinja. Mr-

šavom kapelanu mrštilo se čelo kod tih liječnikovih poređenja i on je često nervozno posizao za čašom. Očekivao sam žučljivu debatu izmedju te dvojice — kirurga i teologa — i bilo bi se to veče završilo kao obično s bučnim dokazivanjima o razlici izmedju čovjeka i životinje, da nije čudan događaj promijenio naše raspoloženje.

Okruživala nas oktobarska noć. Ribnjaka, šume i bregova nestalo je u crnoj silhueti i iz tihog tamnog vrbika u nizini dopiralo je do nas zavijanje seoskog pseta.

— Serenada! — nasmijao se doktor kapelanu. — Što velite, velečasni, zar nisu i životinje muzikalne? Ili ćeš još i sad tvrditi, da postoji izmedju nas kakova razlika? Moj dragi, sve ti je građeno na isti kalup i nema ti u prirodi nikakovih posebnih otstupanja u korist čovjeka. Zar ti se ne čini, kao da slušaš kakovog malo okićenog baritona... A što ti? U što si se zamislio? — obrati se potom vlastelinu B., koji je pozorno slušao zavijanje i tiho odgovorio:

— Čudnovato je to pseto? Poznajem ga po lavežu. Skita se po okolini, nema gospodara, i kadgod sam čuo, da zavija ovako tužno, zloslutno, dogodio se u selu kakav žalostan događaj!

— Ah! — upao je doktor, odmahnuvši rukom. — Tisuću i jedna noć. Tko da danas vjeruje u to?

— Ne, ne! — tvrdio je vlastelin. — Govorim istinu!

— Pa odakle psetu proročanska moć? — dobaci doktor nehajno.

— To ja ne znam, — odgovorio je B. uvjerljivo. — Samo znam da je tako!

— Nemoguće! Ne budi smiješan! Da mi to kapelan pripovijeda, pustio bi mu to nedužno veselje. Čovjek se bavi s takovim poslom, da govori nemogućnosti, ali ti, stari neženja, koji se dobar dio svoje mladosti proklatario po velikom svijetu!

Kapelan se uzvrpoljio, a vlastelinu se zakrijesiše oči:

— Ali kad ja nešto govorim, mislim, da mi se može vjerovati!

— Čast tebi i tvojim opažanjima! — odgovorio je doktor s prisilnim potsmijehom. — Vidi se, da si stari koljenović i ne bi htio da se zbog zavijanja jednog pseta viteški razračunavam, ali nitko nema prava od mene tražiti, da vjerujem u sentimentalnosti i seoske priče. Dopuštam, da su tvoja opažanja istinita, ali ja vjerujem samo u materijalnu istinu. Predmet, čin, događaj to je moja filozofija, a slutnje, predznaci i misterijozna znamenja, u to može kapelan vjerovati, a ne ja, kirurg! Secirao sam lješinu djevojke, koja se je sat prije razudbe u najvećem raspoloženju spremala na ples i na ulici oborio je tramvaj, zgnječio organizam i addio mondo!... Zašto u tom slučaju nije bilo prije smrti nikakovih znamenja ili slutnja? Istragom je ustanovljeno, moj dragi, da je djevojka bila prije toga čitav dan neobično radosna. Ha? Gdje su tu ostale te seoske sentimentalne slutnje? Gdje?

— Stani! — upao sam doktoru u riječ. — Tko može znati što nas okružuje?

— Ti si nesnosan, kao i svi tvoji literati! Ti bi sad tu htio izvući neko čitavo predavanje! — odgovorio je doktor zlovoljno i ustao od stola. — Ali meni je, moja gospodo, dosta te vaše tisuću i jedne noći.

Doktor se ozbiljno uzrujao. Na crvenom ugojenom vratu nabrekle su mu krupne žile.

— Što ti je? — pitao ga vlastelin.

— Zagledao se je suviše u čašu! — osmijehnuo se mršavi kapelan.

— Umoran sam! Dosta mi je tih brbljarija!

Kapelan je jezuitski nastavljao:

— Gospodin kirurg ima dobru taktiku! Čim tkogod uspješno dirne u njegovu životnu filozofiju, on je umoran i prekida debatu!

Doktor je pripalio cigaru i odmahnuo rukom:

— Moj posao nije propovjedaonica, gospodine kapelane!

— Gospodo na moju riječ, slučaj s tim psetom prava je istina! — ponovi vlastelin.

— I ja vjerujem u slutnje! — primijetio sam. — A znam i za izvjesni događaj, kada sam idućeg dana, nakon što sam čuo pasje zavijanje, dočuo za smrt jednoga mog prijatelja!

— Aha! — nasmijao se doktor. — Sada počinje literarno kićenje, ali ja neću da budem tvoja publika! Idem spavati! Addio, laku noć!

Na nebo se uspeo puni mjesec i obasjao terasu. Na vratima se doktor još okrenuo i nasmijao:

— Blaženi koji vjeruju! — i otišao.

B. se tada, okrenuo k meni i zapitao:

— A što si ti ono počeo sa slučajem nekog tvog prijatelja?

— Ah, bio je to slučaj, koji me nagoni da vjerujem u neke tajinstvene sile, kole nas okružuju. U njihovoj smo moći, a ipak nemamo sigurnih dokaza za njihovo postojanje. Poslije zgode s tim mojim nesretnim prijateljem, tražio sam objašnjenje u literaturi i uvjeravam vas, gospodo, da i u najbirzarnijim pričama od Poea, Ewersa, Maeterlincka i drugih pisaca ima i te koliko istine!... Znam, da sam one večeri, (a bila je bijela februarska noć), začuvši pasje zavijanje sjetio se mog nesretnog prijatelja i kasnije sam doznao, da je on baš u to vrijeme dovršio svoj život. Ja doduše ni danas ne vjerujem u sablasti, ali pozitivno vjerujem u postojanje neke nevidljive sile, koja veže naše misli s onima, o kojima u tom času razmišljamo. I što je misao intenzivnija, ona se kod onoga drugoga intenzivnije osjeća. Ja vjerujem u slutnju!

Vlastelin je pripalio lulu s dugim kamišem, a kapelan se ogrnuo ogrtačem, iako je bila topla noć.

Obuzelo nas neko čudno raspoloženje.

Iza oblaka sa srebrenim rubom sakrio se mjesec. Crne su sjene sve bliže do nas dopirale. I ja sam započeo:

— Par mjeseci iza proglašenja rata, nastali su za nas boeme kritični dani. Mlad čovjek bez ikakove spreme za realan život, ostao sam bez svake zarade i po preporuci nekog prijatelja, dobio sam namještenje u nekom uredu. Ja, flaner, koji sam kao deran prošao Evropom, našao sam se tad odjednom u krugu mrkih birokratskih tipova. Moju pjesničku frizuru promatrali su sa zlobom i čuđenjem. Radio sam u nekoj sobi, čiji su podovi bili namazani uljem. Izmedju mene i tih ljudi svakoga je dana rasla sve viša barijera, a najukočenija figura bio je neki gospodin L. H. čovjek s blijedomodrim vodenim očima. O njemu su svi sa strahom govorili. Bio je jedan od onih ljudi, koji su nam već kod prvog pogleda bezrazložno odvratni. I ta mrka figura postala je mojim šefom i ja sam bio potpuno uvjeren, da je i moja karijera u tom uredu dovršena. Da manifestiram svoj ponos spram tog čovjeka, nisam mu se išao ni pokloniti, iako je to obligatno u takovim zgodama. Bio sam uvjeren, da će biti najpametnije ako se zahvalim na službi i jednoga sam jutra otišao do tog gospodina... On je sjedio gotovo nepomično i kada sam mu razložio razlog svoje posjete, pojavi se iznad njegovih uskih usnica turobna crta i on ustane:

— Jedino s vama sam računao, a vi, eto, odlazite!

— Samnom? — začudio sam se.

— S vama! — odgovorio je mirno.

— Gospodine! — kliknuo sam uzbudjeno. — Iako sam ovdje deveta rupa na svirali ne dopuštam, da se samnom zbijaju neukusne šale!

Držao sam da mi se ruga.

— Stanite! — nastavio je on mirno. — Što se mene tiče vaš položaj i vaš rad u tom uredu? Ja živim od svega toga isto tako daleko kao i vi. Slutim da ste samo silom

prilika zapali u ovaj ambijenat. Htio sam vam pomoći. Ako nemate sigurnije egsistencije, ostanite ovdje!

Stajao sam pun iznenađenja pred tim čovjekom. On je to primjetio:

— Zar ne, vi ste u meni gledali sasma drugog čovjeka?

— Da! — priznao sam iskreno. — Bili ste mi upravo odvratan. To vaše ukočeno držanje!

— Držanje? Čovjek ne smije nikada po držanju suditi čovjeka!

I od te zgode počelo je naše prijateljstvo.

Vratio sam se u onu uredsku sobetinu sa smrdljivim podom. Svi su pogledi bili u mene upravljeni. Neki stariji činovnik je diskretno šapnuo:

— Dakle, kad idete?

— Ostajem! — odgovorio sam čvrsto i zadovoljno.

H. je često izostajao iz ureda. Rušio se iz dana u dan. Posjećivao sam ga u njegovu stanu, a stanovao je kod svog ujaka kanonika, u nekoj kaptolskoj kuriji, okruženoj zapuštenim parkom. Njegovo je pokućtvo bilo sakupljeno s mnogo ukusa iz prijašnjih stoljeća i svaki je predmet imao svoju historiju. Volio je antiku i u njegovim je sobama bio izazivan dojam, kao u nekom dalekom svijetu od Zagreba s modernim ulicama, barovima i iscrpljenim gladnim tipovima, na kojima se odražavao sav užas i bijeda velike svjetske komedije.

Sve je bilo puno antikne stabilnosti i topline onih trbušastih komoda, vitrina i prerazničnih fotelja s tanašnim nogama. Tek jedno je venecijansko zrcalo kvarilo smireni dojam. Bilo je raspucano u bezbroj pukotina.

U februaru, šesnaeste, pozvao me H. k sebi na čajanku. Bio je neobično raspoložen i rječit. Pili smo žestoke grogove, a vani je pršio snijeg. H. je stajao kraj prozora i pokazivao mi rukom na park ispred kurije:

— Gledajte! Zar vam se ne pričinja, da se ovaj stari hrast raskrilio kao ogroman pauk sa svojim granama?

I ja sam gledao u park, iznad kojega se spuštalo rano zimsko sumračje.

— Prije dvadeset godina, — nastavljao je H. — našli su ljudi na tom hrastu obješenog slugu. Bilo je lijepo julijsko jutro. Bio sam još đak. Sunce se prosulo iznad obješenjaka i činilo mi se, da ona lješina bila nasmijana... Na oko posve nemoguće, pa ipak je bilo tako... Ili zar se čovjek ne može u posljednji čas svoga života zadovoljno nasmiješiti?... Zašto ne?... Ako čovjek na ovome svijetu nema što više da traži, zašto se ne bi prije tog posljednjeg puta zadovoljno osmijehnuo?... Hm?

Iza toga dohvatio je violinu:

— Otsvirat ću vam jednu vlastitu kompoziciju!

Bio je vrstan guslač. Na svom starom talijanskom instrumentu svirao mi je često neke turobne melodije, nalične na Griega, koje su skladno pristajale njegovoj ukočenoj figuri i vječno namrštenom čelu.

Iza svirke odložio je gusle i gotovo satrveno rekao:

— Ta se kompozicija zove »Sivo ostrvo«. Ostrvo, koje čovjek promatra iz daljine. Ostrvo sreće, a on ne može da dopre do njegovih obala. Smetaju mu zelene dubine!

Govorio je sanjarski, zaneseno. Kod oproštaja pridržao me je na čas:

— Pokazat ću vam i sliku tog sivog ostrva. Tko zna, hoću li ikada više imati prilike za to?

I on me povede do antiknog pisaćeg stola, otvori tajni pretinac i iza diskretnih vratašca ukaže se pastelni portre divne blondine.

— Divna žena! — primijetio sam.

— Divna! — prošaptao je H. — Bili smo tako dobri prijatelji. Često me je pratila na tom klaviru. Sve moje skladbe skladane su samo za nju... i kada sam jedne večeri priznao, da je ljubim, idućeg dana primio sam pismo:

— »Moram Vam reći istinu. Poštujem Vašu umjetnost, ali Vas ne mogu ljubiti«.

— Zašto? — pitao sam sebe, zagledavši se slučajno u to zrcalo. — I tu H. pokaže na razbijeno staklo u zlatnome okviru. — U mene su zurile moje vlastite izbuljene vodeno-modre oči. Moja iznakažena formacija glave. Zrcalo mi je sve reklo. Razbio sam ga spontano.

Htio sam ga utješiti.

— Idite, danas je posljednji dan karnevala... Vi ste još mlad... Tko zna, zašto sam to ispričao?... Moguće zato, što ste i vi onoga jutra, kada ste htjeli napustiti službu, bili samnom posve iskreni... Iskrenost za iskrenost!... A moguće i zato, da vam bude jasno, da i lješine mogu biti nasmijane... Ova me je violina dovela na sivo ostrvo!

I H. lupi s guslama po fotelju. Stradivarijevo djelo bilo je razbijeno. — Što radite? — viknuo sam.

— Ništa!... Zbogom!... Ostavite me!... Momentani napadaj... Ali to će brzo proći...

Drugog sam dana doznao, da je H. umro te noći. Umro?

Na to pitanje mogla bi odgovoriti jedino stara kaptolska kurija...

Vlastelinu je ugasla lula. Sve tiša i tamnija noć nadvila se nad jesenskim zagorskim ladanjem...

U predzorje probudio me vlastelin: — Doktoru je zlo!

Ustao sam i pošao do doktorove sobe. Kapelan je stajao pokraj postelje s prekrštenim rukama na prsima.

— Što je? — upitao sam kapelana zaprepašteno.

— Tiho! On je mrtav!

— Zar doktor? To je nemoguće!

— U svijetu je sve moguće! — završio je kapelan tiho.

Nastajnoga dana, vraćajući se u grad, presjeklo nam put žuto skitničko pseto s isplaženim jezikom i podignutim repom!

— Prokleta mrcina! — promuca šumar, a seljačka kola s provizornim lijesom dalje su kretala prema Zagrebu...

7. III. 1917.

DVA SKITAČA I FORUM ROMANUM

Kako se je svijet preobrazio? Gdje su ona lijepa i zanosna skitanja moje mladosti? Ima tome već dvadeset godina. Moj se je suputnik gradio slikarskom veličinom i s prebujnom boemskom frizurom lutao samnom po italijanskim pejsažima. Susreli smo se u opskurnom azilu i bez duge procedure zaključili, da ćemo zajednički nastaviti put. On — iz dalekog sjevera — dolutao u Rim, da se pokloni Rafaelu i Michelangelu, a ja, vizijoner, da na ruinama otkrhnutih kolonada, polomljenim mramornim skalinama i dračem obraslih palatiuma obnovim u transu zlatno doba rimske historije.

Za ožujske mjesečne noći stajali smo na brijegu. Pred nama se bijelilo prastaro kamenje, crnili čempresi, a u dalekoj pozadini most preko Tibera, silhueta anđeoske tvrđave, vatikanski zidovi i ogromna kupula Bramantovog hrama posvećenog palestinskom ribaru. Bio sam ushićen. Mladost i zanos projicirali su mi imperatore, senatore, bijele toge s crnim prugama, patricijke i hetere i iz mog snatrenja prekinuo me saputnik iz dalekog sjevera:

— Čort vazmi!... Rim je grad najzamazanijih azila!

I nervozno si je česao glavu. Preporučim sjevernjaku da frizuru prepusti vještini rimskih barbjera on mi to svečano obreče kada smo lijegali na strunjaču od bakrenih pletenih žica. Nastajnog dana osvanuo je suputnik obrijane glave i ta je temeljita promjena njegove frizure izazvala u azilskom slugi fatalnu sumnju i on je na nas nahuškao javnu sigurnost.

Dva niska i sitna karabinjera predveli su nas pred kruto prefektsko oko. Tom siromašnom policajcu zadali smo vragometnog posla s našim generalijama. Sjevernjakovi i moji dokumenti bili su vrlo labavi i vlast je odlučila, da nas prisilno otjera iz Rima.

Dan kasnije na našem počasnom putu sjedili smo u vagonu za skitničad. Sumnjiva šansonetka predstavi nam se kao »slavuj iz Ancone«, čovjek u bijelim prljavim hlačama kao milaneški jurista i buntovnik, a oni ostali i nisu govorili o svojim titulama.

Ankonški slavuj bunio se protiv rimske ćudoredne policije, a milaneški jurista nas je temperamentno uvjeravao, da je Italija vrlo zaostala zemlja. Kultura se vidi po redu u tamnicama. A gdje je Italija za Francuskom? Tamo su tamnice pravi užitak!

Netko nepoznati povukao je karabinjeru kesu s dvije lire i iza pomne pretrage našli su taj »corpus delicti« kod milaneškog pravnika, koji se je kleo da je nevin i da mu je tu nečasnu stvar podmetnuo moj rimski drug slikar s dalekog sjevera.

Za svjetle noći jurio je voz talijanskom ravnicom i ja sam zaklonjeno u kutu sanjario o pradavnom Rimu, sedmerim brijezima, bezbrojnim kampanilama, fontenama, arkadama, balustradama, palmama i kaktusima. Snatrio sam o patricijskim palačama, slušao neke zamrle harfe i slutio svirače, čije se kosti već davno raspadoše u zemaljske prahove.

Omotavao sam se u ponosnu togu i na profani zvižduk lokomotive prenuo iz zanosa. Cezarski je Rim bio zamijenjen slabo osvjetljenim vagonom, punim usnule skitničadi, a moja toga crnom pohabanom pelerinom, kupljenom za tri lire od nekog kalabreškog ciglara.

Pola sata kasnije uletili smo u ankonšku stanicu. Trhonoše, neka engleska obitelj, dvije švapske profesorske karikature i glagoljivi Talijani znatiželjno su zurili u našu čudnu skupinu, — silom sakupljeno društvo i nedugo iza toga rasporediše nas u ćelijama gradske prefekture.

Moj je zatvor bio vjerojatno pokraj neke šumice. Do mene je dopiralo tužno biljisanje noćne ptičice i ja sam

one noći toliko mislio na Zagreb, njegove zelengajske slavulje i tihi noćni, tada još posve tamni Tuškanac.

Probudilo me sunce i istrošeni mezzosopran.

Milaneški jurista mi objasni, da to »ankonški slavulj« pozdravlja zavičaj, to je šansonetkin rodni kraj i da su je ova mo s raznih krajeva klasične Italije tko zna koliko puta dovele vlasti pod sigurnom karabinjerskom pratnjom. Ankonka Ankoni!

A bilo je na tom oronulom ankonškom licu i ponešto šarma za lučke matroske šantane. Tko zna gdje je ta moja suputnica? Bila je tako vjeran tip za literaturu iz lučkog podzemlja.

Na vratima su prozvali moje ime Oprostio sam se sa slikarom i pravnikom i pošao s počasnom pratnjom do konzulata, gdje su mi uz odulju pouku isplatili trideset lira za put do Splita s vrijednim savjetom, da se čim prije izgubim iz Ancone. Konzulat ne izdaje novac po drugi puta.

Istoga dana sjedio sam na terasi neke omanje kavane, ogrnut u ciglarsku pelerinu i pokriven crnim šeširom sa širokim obodima.

Nad plavim Jadranskim morem slijegale su se prve sjene sutona, brodovi u luci postajali su sve crnji, a iz nekog blizog zvonika dopiralo je jecanje sitnih velikosubotnih zvona.

I ja sam na terasi ankonske kavanice za tog sutona čeznuo za mojim svetomarkovskim zvonima i gledao sebe kao dijete u crvenoj ministrantskoj odorici, bijeloj čipkastoj košuljici i s tamjanskim kandilom u ruci.

Gledao sam onu našu svečanu uskrsnu procesiju, koja se lagano kreće po gornjogradskim ulicama, iznad ljudi sa svečanim držanjem strše crvene crkvene zastave, trublje sviraju majestozne spore marševe, a iz zvonika svetoga Marka padaju iskre od bengalske modre i crvene rasvjete.

Suton velike subote to je ono svečano predvečerje, kada djeca gornjega grada — razasuta po tuđinama — čeznu za svojim dalekim, starim Zagrebom.

Ja sam na taj način prije dvadeset godina osjećao svu snagu, ljepotu i turobnosti Gorkijevih skitničarenja i bajronskih lutanja, a na večer se spuštala sve modrija koprenama iznad sve tamnijeg mora.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

I danas se ugodno sjećam te flanerske prošlosti, gladne opojne i kao da u kavanskom dimu raspoznajem Kapitol, ciprese s Palatina i modre obrise Monte Soratta. I bojim se da podjem na velikosubotnju procesiju. Tko zna nebi li mi moji današnji pogledi razorili svu romantiku i dojmove iz mladosti? A ti mistični večernji prizori, mirakeli, bili su (a za mladost su to moguće i danas!) nezaboravna uzbuđenja.

Gornjogradska večernja procesija najsvečaniji je ophod u sjenama staroga Zagreba. I da sam negdje u dalekom svijetu čeznuo bi za njom.

Ovako čeznem za onim ankonškim zvonovima prije dvadeset godina. A onda se je moglo tako komotno lutati po svijetu i nijedan put nije mi bio dalek, a noći su bile lijepe i bez krova nad glavom.

Kako se svijet preobražuje i kako je lijepo sve ono, što je već davno proživljeno.

17. IV. 1933.

ROMANTIKA »ZAGORJA ZELENOG«

(Pohod u stara dobra vremena)

Izašli smo iz voza, bili smo jedini putnici. Stanica pusta, a iznad zagorskog kraja — suton. Lokomotiva se lagano dimi, začađeni vlakovođa provirio je glavu, ispred voza protežu se beskrajne ravne tračnice, a sve to izazivlje

dojam nekog produljenog crnog konja, koji se ogledava, kada će dalje nastaviti put do legendarnog grada slavenske braće Čeha, Leha i Meha.

Na brežuljku crkva s tamnomodrim krovom, bijelim zvonikom, a iza toga borov park iz kojega se žute fragmenti neke stare šljivarske kurije.

— Kako to da nas ne čekaju kola? — zapitam suputnika.

— Doći će! — odgovori on. — Nije to Zagreb!... Tu je mirni tempo i pola sata, sat čekanja ne izazivlje revoltu!... Pođimo do birtije!

I ušli smo u kućicu nasuprot stanici.

Sva vrata otvorena i nigdje ni žive duše. Suputnik viče:

— Gde ste?... Kaj nikoga ni doma?

I u to se iza šanka, ispod mjedenog pipca za pivo, podigne probuđena glava, obrasla sijedim brcima i bradom:

— Kaj nebi bile?... Kak more jen štacun i bertija biti bez gospodara?... Kaj zvoliju, prosim?

— Kaj nisu družilovečki prečasni poslali nikakvoga glasa?... Em smo im pisali da bumo došli i prečasni su nam otpisali da nas buju kola na štaciji pričakala!

Drijemovna glava odgovori:

— Če su pisali, buju došli!... Morbit je cug prerano došel?... A morbit se je Miškec s kolimi gde zadržal?... A morbit mu se je i kotač ftrgel?... Družilovečki prečasni imaju stara kola i saki čas im se nekaj pripeti!

Sjeli smo na drvene masivne klupe uz stijenu. Promatram slike. Meksikanci strijeljaju Maksimilijana, šumska zvjerad na šumarevom pogrebu, svetom Roku cucak oblizava rane i neki potamnjeli vezuvski kraj s raspuklim staklom.

Iz vana se začuje ruženje drvenih kolesa.

Miškec viče na birtaša:

— Jesu tu kakvi gospodini ze Zagreba?

Saputnik prilazi do vrata:

— A gde si bil tak dugo, Miškec?

— Šiml je potkovu zgubil, prosim, i moral sem se povernuti da ju nebi gdo drugi zdigel... I našel sem ju!... I dobro je, da sem ju našel!... Prečasni bi me bili grde zašpotali!

Krenuli smo. Šiml je lijeno grabio cestu, kola su poskakivala, iza nas su ostajale kuće, živice, šume i pusta kukuruzišta. Pogledi su postajali sve nejasniji. U tamnoj večeri dočekao nas prečasni s lampašem, s bundašom, koji nas je onjuškavao i s Bartolom, plebanijskim kuhtićem, u bijeloj pregači i s obrijanim licem.

— Da im se nije možbit kaj pripetilo na putu? — pita nas gospodin plebanuš dobroćudno. — Noć ima svoju moć, a šiml je vragometni konj!... V jeseni se je prestrašil od koze i ni se dal zmesta genuti!... I prečasni vugrovečki plebanoš, koji su k meni v goste dohajali, morali su per pedes apostolorum iti!... A i Miškec ni siguren i dobro je, će mu nisu niš za piti dali!... A sad prosim, naj se dostoju!

I unišli smo u ugodno ugrijanu palaču, salu družilovečkog farofa.

Sve je tu puno mirisa starine, stol i ormari tesani su iz teške hrastovine. Ima i neka biblioteka u svinjsku kožu uvezanih knjižurina. Vidim Belostenčev rječnik, dva tri stoljetna kolendara, svetog Jeronima i zelene polične flaše.

Kod večere se žario puran, žutili mlinci i mirisala orehnjača.

Župnik se žalio na reumu, provocirao pohvale za vino iz devetstoidesete godine i otirao s ogromnom crvenom maramom znoj sa čela.

— A kak je tam pri njimi v Zagrebu?... Već me dugo ni bilo!... Čul sem, da se je grad jako raširil?... Moj Bog, kad sem bil vu črni školi, sve je to drugač zgledalo!... I imaju sakojačke predstave?... Žive slike?... Žal mi je, da još toga nis videl!... Vugrovečki plebanuš su bili i veli da to ni za pripovedati!... Prije sem saki dan čital novine... Sada su mi oči slabe i sakoga protuletja mislim, Bog zna če bum dočekal zimu!

Iza večere pređemo na »poker«.

Prečasni voli tu igru.

Naučio ga pokojni susjedni vlastelin.

I iskren je igrač prečasni. Ako dobije dobre karte ponosno se ogledava, gundja:

— A sad bumo videli gdo kaj ima!

Ako su mu karte loše, on se buni protiv slabog miješanja.

Po koji put pričini se starcu dečko, kao dama i vi mu morate priznati dečka za damu, jer ako je prečasni mislio, da je dečko — dama, mislio je to za to, jer je rasvjeta slaba i jer su mu oči slabe.

A to je svakako i pristojni i razumljivi vis maior kod družilovečkog pokera.

Pokera, koji je isprepleten ponešto zastarjelim novostima, kako su Japanci vodili rat s Rusima, kako je u Beču osam dana gorilo neko kazalište i za to prečasni nije nikada bio na tim opasnim teaterskim predstavama.

Prečasni se buni i protiv Khuena Hedervarija, spominje neku globu zbog svađe s mađarskim kondukterom i žali za zvonom, kojega su mu skinule vojne vlasti za vrijeme svjetskoga rata...

— A to je bil zvon, kakti da je negdo debelo popeval! ...Kak bi se reklo — majestozno!... I čulo se ga je do onoga jarka pri mostu, gde je raspelo i gde je moj Miškec zasigurno s koli stal, kad je njih vozil... Tam počne breg i bogi se kojn mora počinuti!... A kaj bumo sad, gospoda? ...Sad bumo videli gdo kaj ima!

I prečasni zaigrava dva dinara.

I čas kasnije pokazuju se četiri kralja u čitavom svom dostojanstvu.

Poker nad pokerima!

Prečasni postaje sve više razgovorljiv, zanosno govori o svojim igraćim kombinacijama, Bartol donaša nove zdjele i nove poliče, noć je sve crnija...

Zagorje spava, a seoski psi zavijaju.

Prije spavanja spomenem suputniku:

— Kako je sve to daleko od devetstotridesetitreće!

— I toplo i bez svih fatalnih sjena naših dana!... Zar nije sreća živjeti izvan svih kriza, svih nervoznih psihoza?... Kakovi prokleti zapletaji?... Uzbudjenja?... Prečasni zna za svoj grob u cintoru pokraj velikoga križa, zna za blagodati čudotvornog »Tauzendguldenčaja«, zna da su četiri kralja prilično neoboriva pokerska vrednota i kako su mu noge oslabile, već devet godina nije vidio ni pristojnog zagorskog voza, koji ne juri kroz neke tunele i viadukte, a ipak je voz i kada do farofa dopre daleki njegov zvižduk prečasni uzdahne za Zagrebom i Krapinom, za proštenjem na Terškom Verhu, za mladim danima u kaptolskom klerikatu i...

Tko da pronikne u staračke uzdahe?

I prečasni i farof i cintor i sve to nije daleko od Zagreba, pa ipak tempo života dijeli taj kraj od toga grada trideset i više godina daljine.

20. X. 1933.

DOJMOVI IZ BERLINA

pisani spontano bez svih pomagala i vodiča. Onako, kako se život jednoga grada namiće iskrenom feljtonisti. Daleko od muzeja i reprezentativnih mrtvih dvorana, koje su na čitavom svijetu prilično iste.

Posvećeno:

Sibili, Daliboru i Nenadu.

PRVI SUSRETI

Berlin ne zanaša!

Taj sivi velegrad, pun čađave tvorničke patine nije nimalo zahvalan objekat za one, koji pišu putne impresije sa zanosom. U tom milijunskom gradu sve, pa i ono najmonumentalnije, djeluje matematski, hladno, izgrađeno bez umjetničke emocije i kao da iza toga ne stoje historijski datumi.

Sve to stoji nijemo i bezizražajno. I palače, parkovi, monumenti, kanali i guste saobraćajne linije iznad, pa i ispod zemlje.

Tu se sve odvija po propisu, koji je poplavio ne samo vagon, stanicu, tržnicu, teatar i ulicu, već i svemoguće lokale. Od skromnog »Schulteissa«, gdje šofer, služnik i droškar na nepokrivenim stolovima ispijaju »masove«*) piva, jedu hrenovke i dakako »šalatu od krumpira«, što u Berlinu važi isto; kao i kod nas košarica s hljebom i perecima — pa do otmjenog »Ekscelsiora«, gdje u restoranu dominira Amerikanac, Englez, industrijalac, tu i tamo po koji »hohštapler« s neizbježnim monoklom i napudranom njuškom, — i jelovnik s vratolomnim cijenama.

Za našu komociju ti su propisi čitav studij, biblioteka, pa onda i nije nikakovo čudo, ako se i ja u svojoj poznatoj zagrebačkoj komociji često sukobim kao s nekim paragrafom.

Dogodi se da u hodu »zaveslam« na lijevo i to je neizbježivi — sudar. Ja se doduše opravdavam s onim kiselim

*) vrčeve.

nasmješkanim »pardonom«, ali protivna sukobna stranka, kao da nije sklona tim pardonskim izvinjavanjima. Po izražaju lica sudim, da mi ta gospoda — u malo za mene još nerazumljivom pruskom dijalektu — čitaju neke izjave, koje bi u viteško doba izbile jače zapletaje.

Ovako; demokracija ja, demokracija oni i afera se riješava bez duela, što dakako svim tim uličnim sukobima oduzimlje romantični apostrof.

Tek je jedan s jako svijetlim kosama i s kao crvenilom orošenom vratinom zastao, kad je moja cipela u bezbrižnosti za ulične propise dohvatila vjerojatno njegovo »kurje oko«.

— Ziii ... pasen zi auf! — zaviknuo je glasinom najmanje umirovljenog kavalerijskog ritmajstera i kada sam ja otpjevao svoj skromni »pardon«, ražestio se taj svjetlokosi čovjek i bilo bi vjerojatno došlo do graje, da nije neki — po samome dobrome Bogu poslani — starčić zahvatio istu cipelu, koju sam ja čas prije očepio svojim poplatom.

Bjelokosom i ljudski rumenom čovjeku zadrhće hindenburška brčina od bola i jeda:

— Zar sam ja trotoar, »fusštajg«? — vikao je komandirskim glasom i dok je starčić otpočeo svoje objašnjavanje, ja sam mudro iskoristio tu pauzu u odnosu između mene i čovjeka, koji je počeo sebe nazivati trotoarom« i »kidnuo« na drugu stranu ulice.

Iako je tek prva dekada februara, našao sam iznad Berlina modrog neba, blijedih pramenastih oblaka, toplomjersku živu na začudo visokoj cifri Celsiusa, što sve sluti na skoro proljeće.

Dabome; na berlinsko proljeće, bez svih onih naših hrvatskih sentimentaliteta s bregovima posutim žutim jaglacem, i tko da se ovdje sjeća nekog poetskog proljetnog cvijeća?

Tu se te proljetne slutnje eksploatišu komercijski i februarsko je blijedo sunce izjurilo krzno iz onih ogromnih pomodnih izloga u Königgrätzerstrasse i onim drugim veleulicama, što se protežu u svim linijama od Anhalter banhofa do berlinske periferije, punima reklame, kolorita, otmjenosti, bez ukusa, merkantilnih podvala o nevjerojatno niskim cijenama i za čudo aranžiranim izlozima, koji me frapantno potsjećaju na scenske probleme nekih naših hipermodernih režisera.

Ima u Friedrich Ebert Strasse magazin luksuznih džentlmenskih toaleta i — (Bog bio samnom!) — u ogromnom »auzlagu« kao na nekoj maloj pozornici vještačka je ruka auzlagaranžerskog komija usavršeno dobro propagirala modernu teatersku scenu i, čovjek prolaznik zastane, hoće li iza onih silnih, čarobno osvjetljenih draperija ispasti po neki Ričard III, Hamlet, Otelo, što li?

Dabome, suvišno je spominjati, da te Šekspirove bijednike još nisu dovukli u izloge iako su draperije iz tih »auzlaga« odvukli na scenu, pa i u naše pitomo zagrebačko kazalište.

Ogledam se jače i namjesto pomenutih klasičnih dramatskih pojava opazim, gdje se u snobovskoj ukočenosti koče dva ljubičasta široko izrezana prsluka.

Dva »kakti fijolica plavi lajbeci« i to »lajbeca«, koji autoritativno nalažu Svim i Svakome, koji se podvrgava histeriji svemoćnog Imperatora gospodina Šnajdera, a čuje na ime Fon, Snob, Glupan ili Mulec s grbom, diplomom, otvorenim kontom u banci i Hohštapler s dugovima kod onih, koji cijene leđa, prsluk, noge, ruke, frizuru pa i monokl ili plitke dubine one simpatično glupe društvene duhovitosti, — da je takav lajbec ovoproljetna legitimacija dobro odgojenog čovjeka.

To prslučko čudo promatra i neka obrijana njuška s jače razvijenim nosom i nedaj Gospode, da je to neki teaterski agent, režiser, direktor ili impresario, sutra će

berlinertageblatska ili Ulštajnova štampa rastrubiti po svim kontinentima — Romea u »fijoličastom lajbecu«.

A propo, kad sam već kod umjetnosti, onda ne smijem zaboraviti, da je berlinska umjetnost odlično organizovana. U adresaru ima toliko tih umjetničkih agencija, da se osjeća bojazan, ne će li tim radnjama ponestati robe?

Ali hvala Muzama, agentima, protekciji i višem nadahnuću, za sada još nema nestašice. Što više ima i pretiline, suvišaka. Ima i »facirent« božanskih miljenika i slučaj je dosudio, da sam u birtiji, punoj dima, upoznao dugokoso čeljade, koje kao da je ispalo iz naše »Kazališne kavane« i doguralo se do Berlina, da osvoji svijet.

— Kakav Konrad Veidt — bijesnio je taj na oko sasma normalan genije. Ja, Hans Heinz Fried, ja bi mogao pokazati svijetu, što je zadaća modernog filmskog režisera i riješiti na kinoplatnu mnoge psihološke probleme (?), o kojima nitko ni ne sanja... Svijest, podsvijest, nadsvijest, razumijete li vi to? I te filmske hulje, razbojnici, kreteni, idioti, lupeži ne daju mi ni blizu. Uvjeravam vas, da se je čitava UFA urotila protiv mene. Prosto me ne puštaju u tu filmsku fabriku... A doći će i moj momenat...

U to uđe u »Schulteiss« lokal sijedokosi »droškar«, ucilindričeni starčić s rozetom, s bičem u ruci i vunenim rukavicama s podrezanim prstima. A ti prsti puni su žila i nabora.

— Ez regnet drausen! — zapjevao je starčić i interes publike bio je odvraćen od Hans Hajnca Frida, tko zna zašto i kako Konrad Fajtovog rivala.

Vani je doista započela praminjati kiša i kao da su drhtale one bezbrojne transparentne reklame industrijskog i trgovačkog Berlina.

Dojam, dakako strašno povećan dojam, što ga izazivaju plinske reklame Ilice, Zrinjevca i Jelačićevog trga, što ih »uvelegradi« naš agilni šef plinare Crnećković.

Ogromna slova rasvijetljuju i ponovno trnu, te optičke trublje izvikuju industrijske magnate, marke njihovih produkata, hotele, teatre i novinske naslove, a invalidi s nekim kao službenim kapama, sjede na niskim stolčićima, okruženi raznim pastama, četkama lakovima i nagovaraju prolaznike:

— Šue pucn, 25 fenig, majn her...«

— Gdje ste izgubili nogu? — zapitao sam jednog za vrijeme »viksanja«.

— Daleko!... Sehr weit!... U Srbiji!... So heisst das Land, unten... 1915... Granate, ja woh!... I da nije bilo hauptmana fon Lipena, mene ne bi više bilo, mein Her... Ostao bi ja ležati u blatu i zimi... Znate li vi Hauptmanna von Lippena? Ne? Čudim se! Znamenit čovjek. Pravi! (Zašto »pravi«, to ga nisam pitao, da ne umanjim dojam njegovog veličanja.) On svaki dan dolazi ovamo i ja mu čistim cipele. I ne bih ja od njega uzeo ni feniga, da mi on sam ne daje svakog prvog tri »goldmarke« za trud. I ja mu ih ne smijem vratiti... gewiss... jer on je moj Hauptmann... i on mi je spasio život... dolje... daleko u Srbiji, so heisst das Land! Molim drugu cipelu!

A kiša dalje praminja i hiljade se reklamnih slova bliješti na noćnom februarskom horizontu iznad brzih prolazničkih silhueta, iznad mene, koji se u mislima prenašam u svoju zemlju, iznad tog invalida i u pokislom se asfaltu odrazuju svjetli, raznobojni refleksi.

2. II. 1927.

HERR MÜLCKE I REICHSTAG

— Bagaža! Gesindel! — psuje čovjek i škripi sa zubima.

Ogledam se — mi dvojica sami u udubini kavanskoga prozora. Pomislim: Berlin ima četiri milijuna ljudi, pa zašto da jedan od njih ne poludi u mom prisuću? Čitao

sam novinske notice, gdje su ljudi poludjivali u kavanama i ja se oprezno ogledam, ne posiže li čovjek za kojim krupnijim objektom.

Na mramornom stolu blista se čajni servis, šibičnjak i dvije grdne pepeonice od porculana. U svakom slučaju dovoljan materijal za ambulantu. Instinktivno se spremim kao za neku obranu i u to zapazim, da moj susjed drži u ruci podnevno izdanje »Berliner Zeitung am Mittag« s ogromnim naslovima: »Die heutige Kanzler-Erklärung vor dem Reichstag«.

— Jesmo li mi Njemačka Država? — pita me goropadžija s namrštenim čelom, a ja (što ja? Isto, što bi i vi u tako iznenadnom momentu!) ljubazno se nasmiješim i skromno prošapćem:

— Jest, ima neka Njemačka Država, samo — ako smijem primjetiti — ja sam stranac, inozemac, putnik na prolazu, pa ne ulazim aktivno u to pitanje, bitte sehr!

— A tako, tako! Schön! Pa zbog čega ste došli u Berlin?

— Poslovno, ili da se bolje objasnimo: poslovno za liječnika, koji me liječi, a lično onako... iz luksuza... kao pacijenat!

— Lijepo! Lijepo! A iz koje ste vi zemlje, moj gospodine, koji inače ne pravite bolestan dojam. Nebi rekao!

— Vanjština često puta vara, gospodine! — primjetim s naklonom.

— Štimt! I kod mene je takav slučaj. Pogledajte moju lijevu stranu glave! Zar vam se ne pričinja kao i desna?

— Štimt! — potvrdim ja ogledavajući njegovu glavu.

— Pa ipak nije tako! Desna je potpuno zdrava, a lijeva je puna neuralgičnih bolova i čim malo vrijeme zahladi, onda i ja tjeram taj pacijentski luksuz. Po tome smo u neku ruku plačidruzi!... A što ste ono izvoljeli reći — iz kojeg ste vi to kraja?

— Pa, iz kraja, koji se pjesnički nazivlje i Kroacija. Mi smo inače mala zemlja, pa nije nikakovo čudo, što »vaše gospodstvo« još nije imalo prilike čuti za naš hrvatski Berlin, koji se zove Zagreb, u kome ja stalno živim i odakle sam došao, da se uz liječenje odmaram i od političkih kavanskih debata! — primjetim značajno, ali »susjed«, kao da me nije shvatio.

— Tako, lijepo, schön! Dakle vi ste »Ein Kroate«? A ja sam držao, da ste vi Nijemac i da ste tvorničar svilenoga rublja, s kojim sam se prije nekoliko dana ovdje svađao!

— Ni Nijemac, a ni tvorničar (pa bilo to i svilenoga rublja!), na moju žalost!

— A razumijete li se u svileno rublje?

— Kako dolazite na to pitanje? — začudim se.

— Kako? Posve jednostavno! — smiješio se »susjed« malo cinički. Kao da mu je drhtnuo onaj zlatom uokvireni monokl, razvedrilo nisko čelo i nasmijao onaj čuperak vojničke frizure s obrijanim zatiljkom. — Vi se bojite razgovora o politici, pa zašto da ne govorimo o svilenome rublju? Vrlo lijepa i čista tema!

— Kod nas, u mom gradu, vlada običaj, da se o lijepom i čistom rublju nikada ne debatira u kavanama! — nasmijem se učtivo. — Mi u takovim slučajevima iznašamo samo »prljavo rublje«, rekao je jedan naš hrvatski pisac, gospodine!

— Gerade so, wie bei uns! — nasmije se i »susjed«. — To znači kao kod nas iza rata. Prije rata bilo je autoriteta, koji su to spriječili. Danas toga nema i mi živimo u razdoblju skandala.

— Mislite, javnih skandala? — popravim »susjeda«. — Jer i prije je život tekao istim koritom, tek onda je javnost manje za to doznavala. A to je bio dvostruki zločin, po mom skromnom mišljenju!

— Zašto se ne zna, toga i nema! — namršti se »susjed«. — I vi, kao da koketirate s tim demokracijama i socija-

lizmina? Bitte um Verzeihung, što ja opet navlačim na politiku! Ali život današnjih dana nije ništa drugo, nego politika. Pa i ono svileno rublje ima svoju političku pozadinu. Carina na svilu, porez i koješta drugo. I baš za to, jer je današnji život — politika, bunim se ja, što se naša državna politika gubi u tako nevažnim sitnicama, kao ovo! (I tu pokaže na B. Z. am Mittag!) Ja sam, mein Herr, Nijemac, kao što sam i Friedrich Mülcke i kao što je drvo — drvo!

Ja izvadim sat i primjetim triumfatorski:

— Jedan i deset! Vi ćete izvinuti, Herr Mülcke, ali ja sam baš danas odlučio, da posjetim »Reichstag«. Znate onako, impresionistički, literarno!

— Što? Vi idete u rajhstag? Baš me veseli! I moj put vodi u to kazalište. Doduše na oko besplatno, a ono ipak skupo kazalište... Ja, ovako, bez pravoga posla (Ich bin ein Soldat, mein Herr!) često odilazim tamo. I sve čekam, dok će sve te brbljarije otići do vraga!

Navukli smo kapute, sjeli u autobus i projurili kroz Sieges-Alle (Aleju pobjede!) tirgartenškoga parka. S obje strane bijele se kameniti Friedrichi, Johanni, Willhelmi, markgrafi, kurfirsti i carevi njemački.

— Ovi su stvarali Njemačku! — govorio je Herr Mülcke. I to Njemačku, koja je pet godina držala frontu protiv čitavog globusa. Živu frontu od krvi i mesa i uvijek na tuđem zemljištu!

— Zašto je taj park prozvan Tiergartenom, zvjerinjakom? — upitam zlobno Herr Mülckea. — Pa to bi se moralo zvati: Kaiser oder Markgrafen Garten!

Na tu primjedbu nisam dobio odgovor. Neznam da li namjerno ili zbog prečuvenja.

Ušli smo u ogromnu salu njemačkog parlamenta, obloženu drvenim stijenama i kipovima. Na govorničkoj je tribini stajao mladić živahnih gesta:

— Meine Damen und Herren! — govorio je taj poslanik, a iz klupa u parketu brujio je žamor, povici, aplauz i smijehovi, kao i u svim parlamentima svijeta.

— Komunist! — prišapne mi Herr Mülcke. — Oni, na desno, njegovi su drugovi. To je najopasnija grupa za Njemačku! Ovi, u sredini i lijevo, socijaliste, ti nisu nimalo važni. Desnica i oni, kojih ovdje nema, budućnost su ove države. A onih, kojih tu nema, ti ne živu samo u kamenim monumentima, već i u ogromnoj većini njemačkih duša. Govorim vam to, kao strancu za informaciju...

— Ruhe! — zaviče ljudeskara u radničkoj bluzi i kosog pogleda. Herr Mülcke se smiri, a ja se zagledam u poslaničke dubine svenjemačkog parlamenta.

— Na desnici i centru prevladava ćelava glava i ispupčena trbušna linija. Dojam; kao na kongresu industrijskih ili bankarskih komora. A lijevo? Razbarušene vlasulje, nervozni i u glavnome mršavi tipovi. Pa gospodin Mülcke može imati i pravo! — rezonovao sam inpresionistički. — Ima u današnjoj Njemačkoj samo dvije struje. Skrajnja ljevica i oni, čije se kamene sjene provlače po parkovima i fasadama monumentalnih palača... Jedna od tih dviju bit će pobjednica. Za sada, a i još deset godina unaprijed (dok posve ne ostari i ne izumre milkeovska generacija!) vjerojatna je pobjeda onih kamenih sjena, a iza tog decenija, stavio bi na skrajnu ljevicu... Dobro zapaža Herr Mülcke, da su ti iz centruma i desnice samo »prelazni«. Da to nisu, zar bi one statue i danas dominirale Berlinom? Zar nije kršćanstvo porušilo klasični Rim, samo da sebi utre što novije puteve? Francuska revolucija srušila je sve spomenike francuskih kraljeva! Sovjetska republika satrla je sva sjećanja na ruske Imperatore, pa i kod nas nema više traga od onih historijskih 800 godina prije sloma! Boga mi, dobro sluti Herr Mülke. Nije on ni tako lud! Tko zna, da li bi ja došao na tu uvjerljivu političku prognozu

Njemačke, da me nije slučaj nanio na tog čovjeka! I čemu sam se, vraga, u kavani pobojao tog dobričine?

— Jetzt können Sie reden wieviel Sie wollen! — obrati se ljudeskara u radničkoj bluzi na Herr Mülcke-a.

U dubini je u to komunistički poslanik Torgler silazio s tribine, a mirna i sređena pojava državnog kancelara dra Marksa započela obaranjem Torglerovih tvrdnja. On je govorio mirno, uredski, nizajući riječi i po gestama i po figuri potsjetio me na burzovne govore zagrebačkog industrijalca Samuela D. Aleksandera.

Herr Mülcke je šutio, a ljudeskara je ustala i izašla iz galerije, kao da se je i ne tiče kancelarov odgovor.

Za sumračja sam izašao iz parlamenta. Promet je živo vibrirao. Bujica auta, taksija, autobusa i tramvaja izvirala je ispod brandenburških vrata, obijenih skelama. Kraj mene, na ogromnom kamijonu, projuri grupa čađavih radnika i da je kojim slučajem iza njih zalepršala crvena zastava, ja bih vjerovao, da je ljevica pobijedila i preuzela vlast u onoj tamnoj kamenoj palači s teškim naslovom: »Dem deutschen Volke« i sa čeličnim Bismarkom ispred pročenja.

Ovako, u »Aleju pobjede« spuštao se suton februara 927. godine i gospodin je Mülcke mirno ostao sjediti na petoj galeriji.

Jedan se čovjek izvlačio iz kanala, povezan užetima, a po crnom i od guma izbrušenom asfaltu jurili su auti i . . . jedna visoka ekipaža s dva livrirana lakaja na boku.

Tu i tamo niknulo je i po koje »živo« njemačko meso, izazovno napudrano i poslovno oličeno, a po tim vijesnicama ljubavi javljaju se i prve žarulje.

Nad Berlinom se spuštalo veče . . . Isto veče kao i iznad mog dalekog Zagreba.

12. III. 1927.

KAFFEE VATERLAND.

Motto: Ima ljudi, kojima je i kavana jedan dio domovine.

Ako može da bude »Domovinska banka«, »Domovinska praona rublja«, čemu da komercijska domišljatost ne izbaci i kavanu sa cimerom »Kaffee Vaterland«?

Inače je to ambijenat kao zagrebački Corso, tek u razmjeru 1:6. Nije ta razmjera arhitektonski točna i ja sam do približne brojke 6 došao jedino po onim 6 direktorskim titulama, što odzvanjaju iznad bezbroja kelnerskih »revira«.

Nema tu »centralne vlasti«, nema tu diktatora Maksa, koji zahvati moć nad čitavom iličkom stranom kavane Corso. Tu svaki broj (a taj broj reprezentira — konobara) ima svoj revir, svoj srez, kotar, oblast, ili kako hoćete?, s potpunom širokom autonomijom od posluženja do konačne isplate.

I ta 6 puta veća od Corsa revirska federacija zove se — Vaterland. Ogromna je, građena amfiteatralno po filmskome poduzeću UFI, osvijetljena je gotovo filmski sa 4728 žarulja, puna ogromnih zrcala, ima dva vlastita orkestra, koji se izmjenjuju od podneva do ranog jutra, dvije galerije, vrlo lošu »berlinsku« kavu i nimalo bolje čajeve.

Obična se voda ne servira, nema ni novina, ni ilustracija u drvenim okvirima, kao kod nas, pa iz toga rezultira prirodna posljedica, da gosti ne sjede suviše dugo na jednome mjestu. Nema tu »rezerviranih« mjesta, tu vlada potpuna sloboda biranja.

Dabome, da sam ja kao pravi Zagrepčanin i kavanski čovjek u zagrebačkome pravome smislu riječi — iznimka. I ne samo, što ja zaposjedavam stolove na dulje vrijeme, ja sam već počeo uspješno uvađati i »vodu« i uredio, kao neku vrst »redakcije« na mom stolu.

A bilo je i protesta!

Pobuniše se revirski mogućnici, kelneri. Te pojave u uzorno bijelim pregačama i bluzama, mrko su promatrale taj moj — za njih — čudni »narodni običaj«. Ne vole oni goste, koji suviše dugo »zasjedaju«, što je i prirodno, ako se uzme, da u vječno punoj kavani svako novo mjesto donaša i novu proviziju.

A u Berlinu je posluga »upostotčena«. (10 posto za kelnera.)

— Gospodin smjera ovdje otvoriti svoju radnju, biblioteku, što li? Nebi li vam i firmu izvjesili iznad stola? — zapitala me zlobno jedna smjelija bluza, ali u nezgodan momenat!

Mrko (krausovsko) oko jednoga od šestorice vladajućih direktora zahvatilo je čitav »slučaj« i on je bezprizivno odredio »pravorijek«.

— Gospodin je stranac, on je naš gost i ima pravo, da se razastre po volji i želji!

Ja sam zahvalno stisnuo ruku tomu poštenjaku.

— Vi ste pravi čovjek! Vi bi i kod nas u Zagrebu stekli sveopće simpatije kavanske publike! Da li vi znate, da ima jedan »Zagreb« na kugli zemaljskoj? Ne znate! Pa svejedno vam je to, moj prijatelju. Glavno je, da ste vi u konkretnom slučaju zastupali pravednu i čovječansku stvar! — I kad je »poštenjačina« zaplovila svojim pogledima nad ostalim revirima Vaterlanda, tumačio sam smjeloj bijeloj bluzi i pregači:

— Ne znate vi, što je gost, mein Lieber! Trebali bi vi »uredovati« u Zagrebu, pa da prozrete u djelokrug i prava pravog kavanskog čovjeka, gosta... Taj ne samo, što u jutro ulazi, a u kasnoj noći izlazi iz kavane, on vam tamo, mein Lieber, čita sve moguće novine, odnaša kući od zgode do zgode po koju zgodnu ilustraciju, ispije vode, koliko mu srce zaželi! I to vode iz gorskog vrela, a ne iz rijeke Spreve, kao što je to slučaj u Berlinu!), pa onda može da se i prospava, da riše po stolu s »tintenblajom«, a što je najvažnije, može da ostane i dužan, o čemu vi, čini mi se, u Berlinu nemate ni pojma... Moj dragi, što je to ovo nekoliko papirića, što sam ih ja poredao po stolu? Bagatela! Kod nas se uređuju čitavi listovi u kavanama i zar vi mislite, da bi moja nacija imala toliko pjesama i literata, da nisu kavane tako udešene; kao neka potpora za literarnu produkciju!

Bijela bluza je začuđeno slušala te moje uzakonjene izvode iz naših hrvatskih kavana i očito zahvalivši dobrome Bogu, što u Berlinu ima samo jedan kavanski književnički nastrojeni Hrvat, naklonio se i otišao, kao u bojazni, da oni drugi gosti sa susjednih stolova ne dočuju »dociranje« mojih kavanskih prava jednoga gosta, jer tko zna? ... Svaka nova nauka dobiva i svoje pristaše, pa? ... Bolje je, da ostane »slučaj« neprimjećen!

I ja sam tako sretno započeo s organizacijom berlinskih kavana i Bogu hvala ima stol s izgledom na Potsdamer-Banhof, koji u neku ruku reprezentira filijalu zagrebačke »Kazališne kavane«.

Što više, između mene i direktora dobričine, razvio se prijateljski odnošaj. Gotovo drugarski! On me uvijek pita:

— A što ćemo danas pisati! — pa kada sam ja pohvalio njegov smisao za književnost, onaj ukočeni direktorski tip, se pognuo, porumenio i kao u zabuni priznao svoju nekadašnju bolest.

— Vama to mogu priznati, gospodine. Vi ćete me razumjeti! Ja sam došao, ovamo, u Berlin, iza rata, Živio sam na sjeveru, u malome gradiću, s 30 hiljada stanovnika i 6 kinematografa. A mnogo je to 6 kina i napast je velika. Dabome, da sam obilazio sve programe i... tko zna kako... počeo sam vjerovati, da bi iz mene mogla postati neka filmska veličina. Kod kuće sam stajao ispred zrcala,

mrštio čelo, mahao rukama, mefistoski se kreveljio s nakrivljenim usnicama i prevraćao oči, kao pravi rođeni glumac. Neki su »štetingenci« (Građani Stetingena) saznali za to i ozbiljno me nagovarali, da odem u Berlin.

— To je vaš grad, a ne Štetingen! Niste vi za knjigovođu u kožarskoj fabrici. Vaš vas umjetnički poziv vodi u filmski celuloid, koji će s vašom figurom kroz projekcioni aparat da zavlada svim kinoplahtama svijeta...I ja sam otišao!... I što da pričam? Tu, u Berlinu su pronašli, da nemam »fotogenično« lice, da neznam plivati, jašiti, ni šofirati i kako je u ono doba ta kavana »Vaterland« bila vlasništvo UFE dosjeti se jedan od Ufinih ljudi, da bi ja svojom figurom mogao postati dobar direktor...

— Pa jeste li sada zadovoljan?

— Jesam... tek kada idem u kino, a idem češće, osjećam kao neki kamen na prsima....

I ja sam tom čovjeku ponovno pružio ruku.

— Berlin! — rezonovao sam iza toga. — Zar nije to neki drugi Paris? Kao Moskva, kao Rim, pa kao i Zagreb — kosturnica nekih idealnih »štetingenovaca«? Zar te ogromne hridi ne zapljuskuju provincijski valići puni nade i vjere? I kad se zaviri u te (za štetingenovce) božanske umjetničke hramove tih centara, onda tek uvidi, da je sve to tako daleko od božanstva.

Tko zna, kako si je taj jadni dobričina direktor zamišljao hram filmske umjetnosti? Tko zna, da li on i to danas zna? Ja sam slučajno posjetio UFU, da priberem materijala za članak, o toj najvećoj evropskoj tvornici filmova, i sve tu miriše po banci, knjigovodstvu, tehnici, kemijskom laboratoriju, fizici i »triku«, koji je u filmu Bog bogova, da sva ona jadna kreveljenja pred zrcalima u »štetingenskim« sobama djeluju kao pokisli invalidi, što pužu po berlinskom asfaltu i prodaju šibice — spram čovjeka u bundi, sa havanom u ustima, što juri u Rols Roisu i za 9000 puta brže provaljuje isti put od puzavog prosjaka.

Na mezaninskoj galeriji zabruji Löwenthallov orkestar Griega, Pier Gynt ozvanja Vaterlandom, tom amfiteatralnom domovinom, gdje kruti direktor nosi poetsko srce i gdje je profesionalna kokota navukla crni žalobnjački krep, samo da izbije što više interesa za svoje tijelo, — za svoj artikl.

A tko zna nema li u svim oličenim objektima, koji se nametljivo nuđaju, po koji »kamen na srcu? Ili u onom preugojenom, astmatičnom tipu, koji ispija petu ili desetu čašu minhenškoga piva! Kraj njega sjedi pristojno odjevena dama, na mahove diskretno zijeva, ogledava se na čovjeka, koji sa svojim uzornim držanjem potsjeća na praznu pšenicu, i da nema ispod astme i dame putničkih kovčega, tko zna, ne bi li i tu izbila po koja bračna tragedijica, — kamen?

A u velegradu sve to ide strijelovitim tempom, filmski, u stilu uličnog prometa. Nema tu onih »štetingenskih« procedura, upoznavanje, dogovaranja, sastanaka i sentimentaloteta. Tu sve vrvi tablama Hotel Garnija i nije čudo, ako novine donose samoubojstvo zaljubljene, koja nije ni znala za ime svog Romea.

I zašto se ta kavana zove Vaterland? Kao da ovdje Domovina nema one naše sentimentalne vrijednosti. Pa to bi se moralo prije zvati: »bulvar, promenada, korzo, randevu!« Pa iz ovog Vaterlanda izlaze »upodručeni« parovi, upoznani čas prije znakovima preko stolova...

— Zar je u Njemačkoj domovina tako profana? — pitao sam dobričinu direktora.

— Ako su ti parovi Nijemci, ne vidim razloga, da se ne upoznaju u Vaterlandu, domovini! — smiješio se dobričina. Kao da i »to« ne spada u pojam domovine! Rudnik, voz, pošta, polje, burza, dom, brak, preljub i prostitucija, sve to je domovina, gospodine i sve ima pravo, da se služi tim imenom...

— Pa čovjek konačno ima i pravo. Domovina su sve tamne i sve svjetle strane jedne teritorije, pa zašto da se i ta kavana ne zove Vaterland?

Zar je banka ili praonica rublja drugo?

20. II. 1927.

ROMANISCHES KAFFEE

To je ona sveta i nepovrediva teritorija Gross Berlina, gdje Boem, Intelektualni Proleter, Desperater i neošišana glava pronađe svoje utočište, azil, obdanište, pa i »prenoćište« u slučaju mrzovoljne duševne dispozicije svemoćne Gospođe Stanodavke. I tu se onda spava drijemajući na stolicama, a obazriva posluga mete kafanu ne dirajući u zamrle noge »sanjarskih« gostiju.

Tu je rezidirao pokojni Arkadije Averčenko pišući kraj »limunade sa slamčicom« svoje duhovite humoreske, a tu i danas rezidira jedan dio ruske kolonije i to one od filmske statisterije do iconističkog centruma baltičkih država, koji udari na svoj stol modru — poput »Citroëna« — zastavicu.

Ti riđo- i tamnokosi izraziti profili razastiru po kavanskom kamenom stolu kartu Palestine, živo debatiraju u svom jidiš-dialektu, a Rus Sokolov, ljudeskara od 2 centa, gunđa popularnu melodiju »splavara s Volge«.

— Volga i Palestina! — rezoniram, a neki teaterski agenat, (što li?) prilazi mom stolu i pita:

— Jeste li bez angažmana?

— Jesam i nisam, dobri gospodine!

— Tenor, bariton, bas? — nastavlja čovječac pitajućim pogledom.

— Pisac, feljtonist! — nasmijem se, a on službeno odvraća:

— E, u tome slučaju morate se obratiti na gospodina Blumenthalla. To je posao njegove agencije...

— Dobro, dobri gospodine! — nasmijem se i do mog stola prilazi autor »Boema« Leopold Hubermann (brat čuvenog virtuoza!), koji u toj knjizi tvrdi, da je pisac, koji ističe svoju duševnu premoć, isto toliko naivan, kao i Herkules, koji pokazuje svoje muskule. Za njega, Hubermanna, umjetnost je prirođena i isticati tu svoju prirođenu vrlinu, nije dostojno — umjetnika, koji je zbog same umjetnosti umjetnik i u nikojem slučaju »objekat« za isticanje i popokazivanje...

A gospodin Bade, engleski tumač, odobrava Hubermannove tvrdnje i pokazuje na nekog isušenog bolećivog mladića:

— Taj čovjek je i pjesnik i morfinista! Zbog pjesama gladuje, a od morfija će poluditi...

A Banzo Tezuka, slikar kosih očiju, žutoga tena i s putnicom »U ime japanskoga cara...« riše moju glavu, dabome s kosim očima, a ilustrator »Querschnita« Glücksberg tvrdi, da je to odličan crtež.

I u tom ambijentu besposlenog glumca, priznatog kritičara, profesora, revolucijonera, stenotipistice, koja u razbarušenoj bohemskoj vlasulji gleda svoj ideal, direktora i budiste, koji čita neku sanskrtsku knjigu, — ima toliko »štimunga« naše »Kazališne« iz čijeg se dima izvijaju imena naše umjetničke historije i guše oni, koji suviše dugo ostaju u »dimnjaku«.

Buržuj i lakovana cipela susretani su mrkim pogledima, a cigarete se posuđuju bez prava na povratak, kao što je to i naš pjesnički običaj.

Nova lica s boemskom natruhom postizavaju smjesta sva prava i dovoljan je pogled između dviju razbarušenih vlasulja; — poznanstvo je gotovo.

Dabome, da su tu nakladnici, direktori i šef redaktori najveće hulje, lopuže i zločinci, ljudi bez razumijevanja i

što je najgore: apostate, koji su nekoć i sami rezidirali u toj kavani.

I kao svagdje na svijetu i tu se odvija karijera istim tempom. Do 300 maraka mjesečno — buntovnik, a iza toga — apostata, odmetnik, protivnik pelerine, šešira sa širokim obodom, crnog lavaljea i »životinja« u zvjerskome krznu.

A nervoza svih tih bohemiena najjasnije se očituje u oblacima modroga dima, što lebdi iznad gostiju, koji sišu nikotin gotovo ujevićskim tempom.

Tu se ne piju, već ručavaju i večeravaju kave, tu se pišu stihovi, proza, note i rišu karikature. (Tu je pisan i ovaj feljton!) Tu se slažu manifesti novih »struja«.

Tko zna ne će li neki blijedi, ispaćeni tipovi, što šapuću medjusobno za koje vrijeme preuzeti vlast neke zemlje, a svi ti poetski, muzički, likovni i politički embrioni zavladati na stranicama nekih historija?

Pa i »posluga« harmoniše s ambijentom. Ima tu kelner sa staklenim okom, s krivim nogama, s tri prsta na desnoj ruci i sve se odvija sporo, tiho, komotno, tako daleko od Berlina iako »Romanisches Kaffee« leži u centru, na uglu Taunzinstrasse i sučelice Kaiser Wilhelm Gedächtnis Kirche, gdje se tek svake tri minute može preći s pločnika na pločnik. Toliko tu buja život Berlina i toliko se tu sporo živi u toj kavani.

Tempo bohemico! U dimu, u iluziji, u uspjehu, narkozi i slomu.

1. V. 1927.

POTSDAMSKO PROLJEĆE

I ta rezidencija primarnih aktera u svjetskoj povijesti pokazuje se strancu za »marku i pedeset«. Sa crvenim biletom vodi vas tumač, »Führer«, po salama i kabinetima

potsdamskog kraljevskog dvora i niže u čičeronskoj monotoniji:

— Mramorna sala, spavaća i radna soba Fridrika Velikoga — kabinet tajnih sastanaka s automatskim stolom, stolom, čija se ploča spušta i ponovo podiže servirana jelom za pouzdane konferenciere — etrurski kabinet s iskopanim vazama u Pompejima — gobleni... I tko da prati sijedog vodiča?

Sve te draperije, brokat, svila, mjed, srebro i mramor, blijede su i hladne od februarskog dana. Sve je to ceremonijski ukočeno, kruto, namješteno i bez one intimne topline, što iz prostorija stvara — dom.

Život u takovom ambijentu nesumnjivo provocira pozu i umišljenost i iza te moje posjete u Potsdamu mnogo su mi razumljivije megalomanske deklaracije »Rexa, Imperatora i Kaisera« Wilhelma II., koji je iza prozora mramorne sale promatrao mimohode carskih trupa s metalnim orlovima na šljemovima.

Tko zna, nije li duh komične figure »Friedricha der Grosse« poput Sotone šaputao današnjem »privatniku« u Doornu:

— S lješevima tih ljudi iz mimohoda ulazi se u historiju, a ti, Wilhelm der Zweite, mogao bi da budeš uklesan s predikatom »der Grosse«. Što nije uspjelo korsikanskome uzurpatoru, mogao bi da izvede legitimni nasljednik brandenburških markgrofa, koji su i po milosti božjoj i po kraljevskoj krvi pozvani, da budu gospodari Svijeta...

A vani, na vježbalištu, ispred dvora tutnjile su trube, bubnjevi, koraci i glazbe vojničkih pruskih marševa. I Fridrikov je duh zaveo Vilhelma Drugoga i rezime te napasti ima svoj dio i u toj mojoj posjeti za »marku i pedeset«.

Za carstva su, naime, ulazile u dvor samo pozvane ličnosti!

Starčić »čičerone« začudjeno motri moje poglede, koji lutaju na vježbalište i ne prate njegove monotone riječi.

— Bernini; bista kardinala Richelieua, Bombardon; Karl XII. von Schweden, Ebenrecht; Sfinga... i svi najveći kipovi tog vremena našli su razumijevanja i milosti kod potsdamskih gospodara. Od slikara vidjet ćete Chardina Laucreta, Patera, Watteau-a, Knobelsdorfa, Pesne-a...

— A molim vas, da li je baš na ovome polju ispred dvorca odslužena ona historijska služba božja za pobjedu njemačkog oružja godine 1914.? — prekidam registar čuvenih majstora, čiji radovi reprezentuju muzejalnu vrijednost Potsdama.

— Da, gospodine! — potvrđuje vodič.

— I kao da je slabo pomoglo, što se je Njegovo Veličanstvo Wilhelm II. udostojalo lijevim koljenom dotaknuti zemlje?

— Zar ste vi bili ovdje? — pita starčić.

— Nisam, ali sam vidio kod one gospođe, što ispred ulaza u dvor prodaje smokve, narandže, luk i historijske razglednice tu sliku, koja mi se pričini malo šaljivom...

Starčić začuđeno pređe preko moje primjedbe:

— Iz te su sobe carske princese promatrale vojničke igre... a to stubište, bez stuba, već s kosim podovima, služilo je za silaženje Njegovog Veličanstva Friedricha Wilhelma, koji se na manevru nahladio i zadobio reumu...

— A ima li još štogod? — zapitam.

— Nema! — nakloni se starčić i ode da ponovo provede nekakvu »publiku« od glavnog portala do tih pokrajnih vrata. Da za dvadeset minuta obreda od Brandenburga do Vilima II.

Ovdje, ispred dvora, prosulo se sunce, jato je bijelih raca lunjalo spram jezera, a na mostu, na kamenim »riterima« živkali su vrapci svoje proljetne signale.

Onaj park i žute dvorske stijene, nalične na naš nadbiskupski dvor zagrebački, pričinjahu mi se kao kulise na pustoj sceni, gdje je igra već davno odigrana. I tko zna ne čekaju li sve te kolonade, galerije, sale i kabineti ponovne reprize u svjetskoj historiji? I skupe su te priredbe. Strahovito skupe! Pa ipak sam ja u Njemačkoj često susretao ljude, koji veruju u nove grandiozne historijske predstave, iako će cijene biti horendno visoke, a uz milijarde kovanog i tiskanog novca ubirat će ulazninu i u toploj prolivenoj krvi — crvenoj valuti, a sve moguće jedino za to, da u potsdamskim dvorovima ponovo zabruji život pozerskih i ukočenih historijskih marioneta.

Neka djeca ganjaju bijele race, a svi su dječaci svjetlokosi i potpuno potsjećaju na onu veliku djecu iz 1914.—18., što u teškim čizmama, zelenim kabanicama i opasani žutim remenjem prosuše kosti svoje po svim krajevima zemljinog globusa.

I iznad te djece, Potsdama, kamenih ritera i žutih zidova prosulo se — proljeće 1927.

20. IV. 1927.

NORDEN

(Sjeverni dio Berlina)

Duge su to, beskrajne ulice, koje po svojoj širini i kasarnskoj arhitekturi potsjećaju na poznatu zagrebačku Kukovićevu kuću, koja sa svojim (relativno) ogromnim dimenzijama zahvaća četiri ugla četvorih ulica.

A bezbroj takovih kućerina, to je sjeverni dio Berlina, radnička, činovnička, bohemska i kriminalna četvrt tog ogromnog grada.

Tu svaki prozor znači po jednu obitelj, koja se ugnijezdila u stanu s jednim prozorom na ulicu (soba) i s drugim u čađavo, mutno, zaprašeno dvorište, gdje i slučajna vegetacija od dima i prašine ima neko sivo, tuberkulozno lišće (kuhinja).

Iz tih se stanova od jutarnje šeste do sedme izvlače živi brojevi ogromnih berlinskih tvornica, čiji se donkihot-

ski dimnjaci nadviše iznad grada, kao gusto zasijani jarboli neke nedogledne luke.

A žene tih živih industrijskih brojeva odilaze s mrežastim torbicama do prvih tržnica, da uz precizno određeni gram holandeskoga maslaca, haringu iz sjevernoga mora i krumpir iz onih monotonih, suviše racionalno obrađenih ravnica spreme »nordeski« ručak; — ribu i krumpir.

Plavokosu djecu sa svjetlosivim očima poput boje gustih jutarnjih magla, razvažaju »Untergrundi« u raznim linijama na rad, na učenje, pa i na tamne puteve velegradskog života i u veče, kod familijske večere (ponovno uz ribu i krumpir!) serijozni, anemični pogledi, popraćeni s okomitim naborima na čelu, obnavljaju dojmove prošloga dana.

One raskošne izloge Tauentzina, Kurfürstendamma, Unter den Lindena i Potsdamerstrasse, gdje kolorit, juvela, forma i ukus zaustavljaju čovjeka u radničkoj bluzi s lulom u ustima, i on nejasno prosvjeduje, promatrajući moderni vilin veo — pahuljastu soarsku toaletu bez označene cijene u izlogu.

A te neoznačene cijene su vrlo visoke! To znaju i oni iz Nordena.

Djevojke tih sivih nordenskih ulica čeznu za bajoslovnom rasvjetom onih lokala s džesovima, galerijama, kelnerima u crvenim, modrim i zelenim frakovima i ako se koja od njih probije do »palais de dansa« u Zoologische Gartenu ili foajeu belviskih hotela, ta se više ne vraća u Norden. I ako se ipak vrati, onda joj je Westen ili zarazio krv ili su je ocvali obrazi diskvalificirali za tešku konkurenciju noćnoga Berlina.

To je taj crveni ambijent, u koji se uvlači Marks, Lasal, Silvio Gesell i svi oni čiji programi negiraju kapital, poput nekih profeta, koji prorokuju izjednačenje golemih diferenca između Westena i Nordena.

U tim nordenskim stanovima vise na stijenama uokvirene Roze Luksenburg, tu se spremaju prvomajski crveni karamfilji, crvene značke s dva zlatna čekića i svečane sive i modre manifestacione bluze, koje se oblače za subotnjih ophoda, kada ogromne mase u četveroredu stupaju ulicama pjevajući od »Marseljeze« do nekih najnovijih ruskih radničkih davorija.

Za tih večeri odjekuju frule, trublje i bubnjevi radničkih glazbi, lepršе crveni barjaci, u taktu se pomiču modre bluze, pa i djeca tu prolaze sa crvenim značkama, barjačićima i sivosvjetlim anemičnim pruskim pogledima.

I sve je to tako daleko od nas, koji smo puni juga, kojima osjećaj provocira crvenilo i grimasu na licu. Oni, iz Nordena, toliko su mirni u tim svojim demonstrativnim ophodima, da sam ja zapanjeno promatrao tri lješine s mirnim, ukočenim sivim pogledima, koje su — ispred neke crvene protestantske crkve — ostale kao dokaz, da je prije trideset minuta na tome mjestu došlo do sukoba izmedju dviju povorka: crvene iz Nordena i one druge »dajčnacijonalne«, koja ide za tim, da u luksusnim izlozima berlinskih centara ponovo osvane slika Wilhelma II. u operetnim pozama s maršalskim štapom u ruci, bijelom, zelenom, modrom, crvenom kabanicom i kopijama rimskoga orla na kacigi.

Djeca iz Westena čeznu za titulama, ordenima, fantastičnim uniformama od kirasirskog oficira do diplomatskog fraka, a očevi iz Nordena boje se za budućnost svoje djece, koja bi u slučaju vestenske pobjede ponovno zasijala svoje kosti, tko zna, gdje sve ne, po kojim dalekim ravnicama.

— Biti brojka u fabrici znači — kako tako — garanciju za goli život, krumpir i ribu, ali brojka u kajzerovskim armijama ne znači drugo do li biti nišan neke sakrivene mitraljeze ili topa! — čuje se na crvenim zborovima i očevi u radničkim bluzama sve gušće zbijaju crvene redove da očuvaju djecu od potsdamskih sablasti.

2. IV. 1927.

KREMATORIJ

Motto: Sjeti se da si... pepeo!

Iz visokog fabričkog dimnjaka verinškog krematorija izvija se pramen sivog dima i nestaje ga u modrom februarskom horizontu. Kolega, čovjek od Ullsteinove štampe, pokazuje mi iz redakcijskog auta taj dimnjak.

— Tu smo! Baš pale...

I mi uđosmo u neko minijaturno groblje, koje po veličini grobova i prostoru potsjeća na patuljaste japanske vrtove. Nema tu piramidalnih grobova. Sve same urne; ogromne kamene vaze sa uklesanim zlatnim pismenima:

»Taj i taj, rodjen, umro i počivao u miru!«

Nas, vične na krstove i ogromne grobovske plohe, to »krematorijsko« groblje potsjeća na stara muslimanska groblja, tek, što je tu, u svakome spomeniku (urni) sasut i pepeo onoga, označenog zlatnim pismenima.

Strana, a naročito velegradska groblja ne djeluju na nas Zagrepčane s nekim strahom i mistikom, što ga ispunja mirogojsko brdo, već naprotiv; tu mi se pričinja, kao da su svi ti kameni i vijenčevi dio nekog parka, što li!

Kolega, Berlinac potvrđuje:

— I meni se tako pričinja u drugim gradovima, a naročito u onima, gdje nema nikoga od mojih i gdje ima najmanje izgleda i za — mene. A to je isto i kod vas, gospodine kolega. Berlin je za vas cifra od četiri milijuna i na tim našim grobištima nema nitko, koga ste poznavali, mrzili, ljubili, a moguće i postali iz njegovog tijela. Za vas su to novinske notice, koje javljaju katastrofe na antipodskoj teritoriji. Ali za nas!

I u to nam je direktor Schöner dodijelio činovnika, koji će nas (a radilo se jedino o meni!) obavijestiti o radu i čitavoj proceduri spaljivanja mrtvaca u berlinskim krematorijima, kojih imade još dva osim veringškoga.

— Pođimo s mrtvacem! — nasmiješi se dodijeljeni činovnik.

— Kako to misli? — zapitam kolegu.

— Pa, s onim, kojeg sada opjevavaju u kapeli!

I mi se digosmo na galeriju. Tu su četiri tipična sprovodna pjevača, uz pratnju orgulja, s onim klasičnim kod pogrebnoga zbora zatvorenim očima, salonrokima i crnim kravatama gunđali »posljednju pjesmu«, a u dubini, kao u nekoj kinskoj sudskoj dvorani sjedila je publika u crnini i s rupčićima na očima.

Crni lijes — okružen zelenilom — počeo se automatski spuštati, sporo i teatralno u dubinu i iznad njega zaklapala se neka vrst polukružnog pokrova.

Kada utihnuše orgulje plač i jecaj snažnije zamniju kapelom, pjevači se svratiše na čas u svoj kabinet, gdje sam na stolu opazio 4 vrča i neke zamotke, a Herr Karol, naš krematorijski »čičerone« šaputao je:

— Sada, čim odu rođaci, slijedi drugi pokop. Spaljivanje zajedno s pjevačima stoji bez razlike 40 zlatnih maraka (cca. 520 dinara!).

I doista; u najkraće je vrijeme nova publika »u crnini« napunila udubinu kapele. Na propovjedaonicu iznad mjesta, gdje je maločas nestalo crnoga lijesa, dizao se mlad čovjek, pastor, pritisnuo na puce od ograde i polukružni se pokrov počeo ponovno rastvarati, a novi bijeli lijes dizao se tiho i lagano.

Pastor je započeo:

— Danas ti, a nezna se, koji će sutra od nas...

— Zar ovome neće pjevati! — zapitam Herr Karola.

— Hoće! Hoće! Pozvat će ih pastor sa signalom na ogradi. Ubogi pjevači! Moraju i oni imati počinka. Ne smijete zaboraviti, da samo ovaj krematorij prima dnevno 30—35 lješina, što je malo neobično. Naša je normala 25, ali ove je godine gripa neobično marljiva u Berlinu.

— Koliko ih je do sada već spaljeno u tom krematoriju? — zapitam.

— Ovo je 50.000-ti. Došli ste na jubilarno spaljivanje!

— A gdje leži sav taj pepeo? Zar na ovome grobljiću?

— Kako vidite, — tumačio je Herr Karol. — Urne su u velikom broju spremljene na zidovima kapele, u malim udubinama, kao figure na etažerama, a imamo i mnogo hodnika, katakomba u samome krematoriju, koji su odredjeni za tu svrhu i »iznajmljeni« su na 20 godina po 60, 80 i 120 maraka za to vrijeme. Ona mjesta, vani na groblju znatno su jeftinija. Ona počinju sa 17 maraka. Svako iznajmljeno mjesto može primiti dvije urne...

U to se pjevači vratiše k orguljama i kor je zamirisao po »virštlama«. Prosula se ponovna pjesma zatvorenih očiju... i mi smo izašli iz kapelske galerije.

Ja sam razmišljao: — Čemu oni ogromni i u velikom procentu zapušteni grobovi našeg Mirogoja? Zar nebi se sve to dalo tako higijenski, čisto i gotovo ugodno urediti kod nas? Nema tu onih neugodnih mrtvačkih mirisa, onih spuštanja — često puta — u vodom napunjene grobove, onih prekapanja mrtvaca, naročito onih iz III. razreda već nakon 15 godina, onih razbacivanja blatnih lubanja, kostura, smrdeža i suvišnih gađenja...

I u to smo sišli u podzemlje — u samo spalivalište.

Čovjek u modroj mašinskoj bluzi preuzeo je ulogu tumača:

— Za čas ćemo gurnuti ovaj lijes. I tu pokaže na jednog od dvojice, koji su čekali svoj put u pepeo. — Vrućina iznaša 1.000 stupanja, imamo dvije peći, a samo spaljivanje traje 55 minuta. Kao što ćete vidjeti, lijes ne dolazi u vatru već u samu vrućinu, koja za spomenuto vrijeme iz lješine stvori oko pol kg pepela, koji automatski pada u limenu tubu, koja se poput »konserve« smjesta zatvara.

Da se nebi dogodile kakove zabune, osim stroge kontrole, svaki lijes dobiva povrh svog broja na pokrovu i okrugli kameni broj iz neizgorivog materijala, koji ostaje nakon spaljenja u tubi zajedno s pepelom.

I u to se otvoriše vrata od peći, a lijes se pomakne u onu užarenu prostoriju »bez vatre«. Plamen ga je obuhvatio kao valovi kupača. Iza 6 minuta, kada smo zirnuli kroz škuljicu, konture od lijesa već davno se raspaše. Žarila se samo usijana masa.

— A, molim vas, da li je to »protestanski« krematorij? — zapitam Karola. On se nasmiješi.

— To je ljudski krematorij i nema tu religije. Tu dolaze svi od protestanata do budista!

Tu sam se ponovno sjetio Zagreba.

I u to smo izašli iz krematorija, naš je šofer zijevao od dosade zbog dugog čekanja, djeca su ganjala vrtuljak, kao i kod nas u Tkalčićevoj ulici ili Novoj Vesi i kada smo zakretali u centar Berlina ja sam se ponovno ogledao na krematorij.

A iz visokog se dimnjaka dizao pramenasti sivi dim.

2. IV. 1927.

ZOO I MAKSIMIRSKE REMINISCENCE

A tu — izmedju tih egzotičnih paviljona — sve zanosi na daleke, nepoznate krajeve Džungle, pustinje, obale Nila i žuto otočje dalekog Istoka.

U prvome spratu akvariuma sagradila je vještačka arhitektska ruka nilsku plažu s krokodilima, krokodilićima i aligatorima, tim vodenim zvjerovima s divnim kačački razvijenim zubalom, nasmijanim tartifskim pogledima, »ženskim« suzama i izvanrednom dresurom, da poput pitomih pasa žderu hranu iz poslužiteljskih ruku.

Ima tu most iz bambusa, paome, datulje, mimoze, kamenje i pijesak — a sve je u prvome spratu. Za taj se berlinski akvarium tvrdi, da je najljepši na svijetu, a ima u onim minijaturnim prizorima «ispod stakla« oceanskog, morskog i riječnog dna, ukrašenog kršom iz Istre, kamenjem iz Helgolanda, malajskog otočja i indijskog arhipelaga, nečega, što djeluje poput fantastične priče.

I ribe, morski pauci, zmije, kornjače i čudovišta živu u tim rasvijetljenim bazenčićima svojim patrijarhalnim životom i čovjek u parketiranoj sobi promatra fragmenat svijeta iz neizmjernih dubina.

A vani, u pagodama, indijskim i egipatskim paviljonima, sve to ogrijano centralnim loženjem, leže na parketima leopardi, tigrovi, lavovi, vuci, zebre, pantere i oni ostali, poznati nama tek iz prirodopisa, avanturističkih feljtona i američkih filmova.

Najflegmatičniji profil je svakako onaj od Nilskoga konja, ugojenog stanovnika specijalnog monumentalnog paviljona s ogromnim bazenom zelene vode. Toj nilskoj flegmi staviti moderne naočale i »Börsen Courier« u prednje šape i ugojena bi figura potpuno dočarala iluziju nekog internacionalnog burzovnog magnata. Ovako djeluje kao mirni, filozofski i flegmatični nilski konj, koji pliva i roni kao ribetina, što nije slučaj kod »jačih« burzijanaca.

Majmuni i papige najbučniji su stanovnici tog berlinskog »Maksimira« i u ničem se ne razlikuju od Cankijevih štićenika. Tu je domena kriča, vriska i kreštenja.

I u to sam unišao u lavovsko odijeljenje. Svečana je tišina vladala u toj zvjesko kraljevskoj sali. Listao sam po »Führeru« i zastao kod abesinskog lava.

Žut, grivnjast i majestetičan gladio si je jezikom šape i zagledavši mene ispred rešetke zapita me taj Abesinac dosta oporo:

— Da niste vi kipar ili crtač, gospodine posjetniče?

Ogledam se začuđeno, a ono: ja i lav sami. Znao sam ja da ima lavova, koji skaču kroz obruče, voze na biciklu, plešu na dvije stražnje noge, pa i drže kositrene tanjure u zubima, kao onaj čuveni lav iz Tartarena Taraskonjca, ali da govore...?

— Ja vas to pitam. Ja, lav iz Abesinije gospodine posjetniče!

— Molim nisam ni jedno ni drugo, a smijem li doznati, kako me svrstaste medju likovne umjetnike? — zapitam uslužnog lava.

— Pa... grivnjasta vam je glava, kao i kod tih zanimanja. Ali to je manje važno, glavno je, što niste njihov čovjek. Ja vam, naime, ne volim te ljude! Oni vam dolaze ovamo s glinom i »škicenbuhima« i dabome, da mi lavovi, ne možemo dopustiti, da nas u ovako komotnome položaju modelišu. Tu se već radi o prestižu i našem carskom naslovu i mi moramo zauzeti »pozu«. Ali kako ti »grivnjaši« često dolaze i lavu dojadi vječna pozerija. I mi osjećamo potrebu intimnog protezanja, pa koji put i valjuškanja na leđima, što sve nije suviše lavovski. Eto, za to mi je drago, što niste ni kipar ni slikar i ja mogu komotno ostati u svom položaju...

— Molim, samo bez ženiranja, a onda i drago mi je, da vas vidim u tom intimnom položaju, jer do sada sam vas gledao samo u nekim generalskim, herojskim pozama...

— A gdje ste vi to mene gledali?

— Pa u bazarskim izlozima. Ilustracijama, pa i kod mene u kući ima tintarnica, kojoj je poklopac — kameni lav.

— Jest, jest, ima nas mnogo isklesanih i namaljanih. Ja sam našao sam sebe kao privjesak na srebrenoj lančini nekog posjetnika, vrlo rumenog i ugojenog čovjeka... A inače i vi ste stranac, gospodine, sudeći po čudnom izgovoru?

— Da, ja sam iz Hrvatske!.. Jugoslavije!

— Hrvatske? — nasmiješi se lav. — O, pa mi ovdje u zoološkom vrtu imamo jednog Hrvata, »ličkog jarca«, vrlo simpatičan i muzikalno naobražen gospodin. Često se njegovo pjevanje prospe po našoj bašti i potsjeća nas na baritonsku koloraturu. Pa, kako se vaša zemlja odnosi spram nas, lavova?

— Pa, pravih lavova zapravo i nemamo. Ima tu i tamo po koji »jarac« u lavljoj koži, ali to su dvonošci i u neku ruku simbolični lavovi. U posljednje smo vrijeme osnovali u Zagrebu i »Zoo« i moguće da tamo jednog dana osvane lav, koji će regulirati naše odnošaje spram vas. Do sada još nema izgleda, a «izgled« jesu — novci...

— A ima li u vas trgovaca? — zapita me lav.

— Pa ima! Gdje ima dobrih ljudi, ima i trgovaca. Ali što vas to zanima?

— Pa recimo, — zamisli se lav, — kako bi bilo da jedan vaš trgovac nabavi lava i da taj lav bude ujedno »zaštitna marka« njegove produkcije. Tako sam i ja ovamo dospio. I moja je slika zaštitna marka kuće Tietz et Comp., kao što i sami vidite iz »Führera«. A to je dvostruka reklama, gospodine. Svaki posjetnik »Zoo-a« doznaje za »Tietz et Company«, a svaka Tietzova mušterija nosi na svome rublju mene, kao »zaštitni znak«.

— Ideja i nije loša, — primijetim, i u to uđe čuvar. I ja sam izašao iz Zoo-a. Pagode, piramide i babilonski hramovi ostaše iza mene, predamnom je jurila trostruka linija auta, taksija, autobusa i kamijona i u onoj vrevi velegrada mislio sam na onaj naš mirni Mavsimir, jezero s labudima i šumama, bukvama, na kojima se često nađe po koja lješina obješenog dešperatera. U to je prometni stražar zaustavio bujicu prometa. Učinio je to gestom, kao da fašistički nekog pozdravlja. Sve je zastalo, tek mi »pješaci« pređemo na drugu stranu. Oni drugi — bog zna — čime, a ja povezan u mislima sa Zagrebom.

24. IV. 1927.

BURZA

Sve, što se odigralo u novijoj historiji Njemačke, sve je to imalo odraza na crnim tablama berlinske burze, gdje su tečajevi stranih valuta notirali stabilnost, dizanje, podizanje, kulminaciju — pa i potpuni slom njemačke marke.

Onaj fatalni debakl za vrijeme inflacije, gdje se vrijednost našeg dinara podigla do visine vrijednosti sedam miljardi njemačkih maraka i taj je prošao tom polumračnom ogromnom salom.

Internacijonalna valutna bankokracija grnula je luđačkim tempom silne kapitale s razlikom tečaja strane monete, a buržuj, štediša, koji je za čitavog svog života nagomilavao sto tisuća maraka, uloženih s 10 posto, ostade preko noći bez kapitala, bez rente i bez sigurnog obroka ribe za sutra.

Bio je to financijski slom najogromnijega stila, što ga pamti historija privatnog vlasništva i kapitala, a hladna, automatska, mašinerijska Njemačka preživila je tu krizu, ne poremetivši ni jedan od policajnih uličnih propisa!

Svagdje bi se drugdje podigle barikade, zabrencala stakla trgovačkih izloga i zacrvenio se asfalt od ljudske krvi — u Njemačkoj je za tih dana vladao nujni i potišteni štimung i duge su linije očajnih i gladnih stajale ispred lokala državne banke, da im za krumpir i ribu dade deset paketa milijunskih banknota.

I nigdje nije bio poremećen mir policijskih uličnih propisa, tek tu i tamo — zamnio se žamor gladne mase protiv stranca, eksploatatora, konjukture i policija je cernirala »šiberske« kavane, u kojima je dominirao kaftan i poljski zalizak.

Na sve to te sjeća ta dvorana berlinske burze, parket sa senzalima i kulisa s bankovnim disponentom, koji diskretnom gestom izdaje nalog za podizanje ili rušenje

strane monete ili akcije nekog trusta, čiji se produkti prosuše po globusu od njujorških nebodera, do neke neznatne kolibice u našem osamljenom zagorskom seocetu.

A ogromna je masa tih većinom obrijanih tipova, što »rade« s hazardskom nervozom i kalkuliraju s radio izvještajima kineske revolucije, bolešću rumunjskog kralja, novootkrivenim izvorima nafte u Al Naresu i »mogućnošću« rata između Jugoslavije i Italije.

Sva je svjetska historija posljednjih decenija imala odraza na crnoj tabli stranih tečajeva i svaka je detronizacija, revolucija, atentat, pa i potres rušio brojku jačine neke strane novčanice.

A računati i ulagati kapital u nesigurno — sutra — uvlači se u nerv, kao opium, kokain, alkaloid i akteri su berlinske burze — usprkos punih linija — nervozni i za vrijeme burzovnog sastanka997 dršću im lične muskule.

A vani, u predvorju, sve vrvi od malog špekulanta — onog iz Grenadier i Ulanenstrasse u Nordenu, tom današnjem berlinskom Ghetu, — koji se još nije podigao do vlasništva potrebnog, da se postane članom berlinske burze.

Tu prevladava »jidiš« žargon i ona biblijska sentimentalna linija. I ako se koji od tih predvornih špekulanata ne vrati jednog podneva, zna se, da nije imao sreće u svojoj kombinatornoj prognozi, da je izgubio sav svoj imetak i da ojađeno luta po sivim, bezličnim ulicama berlinskoga Nordena. Traži novu ideju, nov posao od »žniranca« do traverze i kada prikupi veliku sumu, ponovno će osvanuti u predvorju.

Ili neće?

Mnogo je takovih tipova progutala Spreva i njezini kanali. Mnogima je tane probušilo lubanju i mnogi se je zanjihao na užetu, s nogama iznad zemlje.

To su dramatski fragmenti te burze onih neznatnih, dok oni veliki svršavaju bijegom preko granice, Moabitom

(tamnica u Berlinu!), ludnicom i masno štampanim člancima u svim svjetskim novinama.

Toliko je krut taj burzijanski posao, koji za laika izgleda, kao neka ogromna lagana zarada, kao neki život pun komfora, auta, otmjenog salona i parka ispred vlastite vile.

Tu sijeda i ćelava lubanja viče deranskom strašću, a figura s težinom od preko jednoga centa juri iz parketa u telefonsku ćeliju, da javi porast ili pad »robe« kojom spekulira.

Sve je tu ludo i djetinjasto za vrijeme burzovnog sastanka i izgleda gotovo čudno, da te nervozne pojave reguliraju često puta s milijunima malih kapitala.

Sama zgrada berlinske burze nije nimalo reprezentativna. Gotovo neprimjetna i dalje iza sutona, to je najmračniji dio Berlina.

Četvrt puna crnih silhueta, modrih plinskih žižaka i nekih crvenih i zelenih refleksa, koji se odrazuju u mirnoj i crnoj vodi Sprevinog kanala.

8. V. 1927.

DOKTOR KURIHARA

Malen, žutog tena, kozjih očiju, crne zalizane kose, izbočenog zubala i s piramidom knjiga, brošira i novina, dolazi svakog popodneva, sjeda za isti stol, mijenja ulične sa čitaćim naočalima, trlja rupčićem ona krupna jajolika stakla od 6 i pol dioptrija u crnom kaučukastom okviru, posiže za knjigama i potcrtava retke crvenom, modrom i zelenom olovkom. Na momente zastaje i razmišlja o pročitanim pasusima.

Zove se Doktor Kurihara San (gospodin!). bivši heidelberški student grčke filozofije, rođeni Jokohamac, a sada

berlinski redakter lista »Jokohame«, što izlazi u njegovom rodnom gradu.

Kurihara San prevađa na japanski sve na njemački jezik prevedene evropske »ustave«, pa je po kavanskoj vezi s našim Dubrovčaninom, studentom nacijonalne ekonomije na berlinskom univerzitetu i Smodlakin »Nacrt ustava jugoslavenske države« ugledao djelomični prevod, komentar i kritiku u feljtonu jokohamske »Jokohame« na dalekom Istoku.

Istoku, koji na nas djeluje kao neka lijepa romantična priča o dalekoj zemlji žutoga sunca, svilenih gejša, mandarina, čajana iz papirnatih stijena, bambusovih mostova, bijelih lotosa i kričavih cikada.

Sjedeći s Kurihara Sanom obnavljao sam u sebi pročitane prizore Pier Lotijevih romana, Puccinijeve »Butterfly« i onih šarenih lučkih motiva s limenih kutija japanskoga čaja.

A Kurihara San se smiješio, žutiše se oni malo iskrivljeni zubi i smijuljiše one kose, žive tamne očice:

— Sve to mi ne zapažamo u Niponu, kojeg Evropa iz nepoznatih razloga prekrsti u »Japan«. Sve te gejše, mandarini, lotosi i cikade djeluju na nas, Niponce, savršeno indiferentno, kao i na vas vaše konobarice, policijski direktori, lipe i vrapci, što cvrkuću po gradskim žljebovima. Sve je to kod nas drugačije, stvarnije i ni u čemu se ne razlikuje — recimo — od Berlina. Željeznica, fabrika, banka, brod, parlamenat, novine, ministarski kabineti, radničke organizacije, univerze i vojničke parade, koje doduše nisu za danas aktuelne u Njemačkoj, ali se sve više osjeća njihova potreba. Od Berlina do Jokohame ima 18 dana brzovoznog puta ili 46 dana plovidbe od Marsilje u Francuskoj. I isto, kao što ste vi dosta romantično informirani o Niponu, i mi, Niponci, u ogromnom procentu gledamo Evropu, kao daleku, čudnu zemlju, u kojoj se neprestano vode ratovi, ruše kraljevi, javljaju diktatori i dižu i guše

revolucije. Iskreno priznajući, mi o toj i takovoj Evropi i ne vodimo računa. To je suviše mala teritorija i sa suviše mnogo nevažnih problema između svojih granica. Mi prirodno gravitiramo u svojoj ekspanziji na Ameriku i uz nju svu našu diplomatsku pažnju posvećujemo Kini, Sovjetskoj Rusiji i (malo će vas začuditi!) — Indiji, jer s našeg stanovišta ne polažemo suviše mnogo vjere u tu kolonijalnu englesku domenu. Indija od danas i sutra bitno se razlikuju. Savremena Rusija ne kolidira s našim aspiracijama, koje su u glavnome uperene protiv Amerike. I da nije bilo prošlog potresa izmedju nas i U. S. A. bilo bi zbog emigracionog zakona došlo do otvorenog oružanog sukoba. To je javna tajna. Potres je to spriječio i — odgodio. Za ilustraciju ogromnih štetnih posljedica od tog potresa pripominjem, da je rusko-japanski rat stajao Nipon samo šest milijarda yena i 30.000 ljudi ,a potres 50 milijarda yena samo na državnom i općinskom dobru i 160.000 ljudskih žrtava. Privatna je šteta na svojini neizbrojiva. Tokio je bio toliko oštećen i srušen, da je postao drugim gradom u zemlji. Danas je najveći grad Nipona Osaka i tamo izlaze naše najveće novine »Osahi« s dvomilijunskom tiražom. Niponci su raspoloženi monarhistički i Teno (car) uživa potpune simpatije. Po ustavnim pravima naš Teno potsjeća na engleskog kralja. U nas ima 7 državnih i pet puta toliko privatnih univerza, uređenih po američkom uzoru, koje uživaju apsolutno jači ugled od državnih. Djaci su u 90 procenata Niponci, od ostalih 10—60 procenata Kinezi, a ostalo Rusi i vrlo malo Evropejaca. Ženskih slušača nema ni pol posto. Velik broj Niponaca studira u tudjini, naročito u Americi, a stipendije stipendije iznašaju mjesečno minimalno 360 yena (circa 10.000 dinara), ali se od stipendiste traži, da prati svu — u svoju struku zasjecajuću — literaturu i da je prevadja na naš jezik. Po tome to nije samo studij već kao neka kulturna misija. Literarno su u Niponu poznati — manje

više — svi veliki evropski autori, ali Rusija ima na našem književnom tržištu najmoćniji utjecaj i Lav Tolstoj i Dostojevski najčitaniji su autori. Od Francuza — Claudel, a Engleza — Bernard Shaw. Radničke nezaposlenosti nema, jer se zemlja oporavlja od potresa. Život Niponaca je dosta skroman, glavna je hrana — riža, a alkohol Sake (vrst piva iz riže oko 24—26 gradi!) koji se konzumira vrlo mnogo i najjači poreznik u Niponu je jedna takova pivovara u Tokiju, koja godišnje plaća 80 milijuna yena državnog poreza. Za danas završavam time, da se i kod nas, u Niponu, mnogo piše o otrovnim plinovim, pa da i po tome nismo zaostali za vama Evropejcima i Amerikancima.

*

Drugog su jutra donijele berlinske novine vijesti o ponovnom ogromnom potresu u Niponu.

16. IV. 1927.

BERLINSKI GHETO

I pričinja se čovjeku da su u ovo vrijeme neke velike demokracije pokidane sve društvene i rasne barijere. Pa ipak nije tako. Nedaleko čuvenog Aleksanderplatza, policijske centrale, ima nekoliko ulica, koje su nekoliko vijekova udaljene od modernoga Berlina.

Tu su cimeri i firme ispisani hebrejskim pismenima, tu prevladava »jidiš« žargon, tu se na svakom koraku susrećemo za poljskožidovskim zaliscima, kaftanom, bradom i kao iz voska izvajanim otmjenim biblijskim tipovima.

Grenadier i Ulanenstrasse dvije su glavne linije savremenoga Gheta koji iza šestog večernjeg sata oživi s mlađarijom u modernom kroju, a po tipu i profilu izrazitoga potomstva onih patrijarhalnih staraca i njihovih góspođa, doseljenih ko da zna iz kog poljačkog kraja.

Iz tog Gheta izlaze imena koja će danas sutra postati kraljevi filma, ili ocjeli, ili štampe, jer u Ghetu nema smirenog života bez špekulacije.

Zagrepčanin, kada postigne i malu sigurnu rentu — okržljavi, čovjek iz tog berlinskog Gheta nije miran ni onda, kada su njegovi radni kabineti povezani sa prekomorskim kabelom, plantažama kave u Braziliji ili sa izvorima nafte u Rumunjskoj.

Ljudi iz berlinskog gheta ne miruju ni onda, kad im bankovni »konto korenti« dosižu sumu od sedam cifara. Tu se vječno odvijaju poslovi i tko da sluti, da iz rukava neuglednog kaftana viri blijeda, mršava ruka, koje potpis reprezentuje neograničeni kredit u bilo kojoj berlinskoj banci.

U tim ulicama neobično mnogo djece vitla svoja živahna kola, a iznad čitave četvrti, kao da se nadvio neumrli Genije patrijarhalnog Mojsija i dviju kamenih ploča sa brda Siona.

U kuhinjama »košer« ristorana prevladava miris guščije masti, a motorna kola vinarskih depo-a nikada ne zalaze u ulice berlinskoga Gheta.

Tu je dominantan trijezan pogled, trijezan hod, pa i smijesi promenirajuće omladine odaju neobičnu trezvenost. Tu nema bakanalske orgije, pa i sama cigareta u blijedim usnicama starije generacije — izazivlje suviše neobičan dojam.

Kao da se teško mizerija slegla nad tim sivim kvartom, pa ipak u onim polumračnim stanovima, bez ijednog cvijetka i zelenila na prozoru, leže u ocjelnim kasetama ogromni paketi industrijskih akcija, koji od zgode do zgode dižu ili ruše burzovnu vrijednost čitavih trustova, po oportunome diktatu špekulativne situacije.

Uzana su dvorišta tih grenadirštrasnih kućetina, puna odbačenih papira, četrunovih korica i isprekrstarenih

užeta punih vlažnoga rublja. U tim dvorištima ima i neobično malih sinagoga, punih polumračne mistike poput onih obrednih slikarskih kompozicija jevrejskog majstora Hasmanna, gdje Aaronski sjedobradi starci ogrnuti svilenim »talesom« oko vrata, čitaju hebrejsku bibliju.

U takovoj sinagogi ne čuje se šum onog ogromnog uličnog prometa Gross Berlina, tu vlada štimung i tišina nekog zabačenog sela bivše ruske Poljske, tu drhture kandila, iako se po nedalekim ulicama prosuo drhtavi snažni humenkasti sjaj ogromnih žarulja Thomasa Alwe Edisona.

Tu je dominantna mirnoća, ona ista, koja prevladava i na smirenim linijama stanovnika savremenog berlinskog Gheta, onih starijih, koji će iz Gheta biti prevezeni u bilo koji berlinski krematorij i onih mlađih, od kojih će mnogi zagospodariti, tko zna kojom industrijskom krpom zemaljskoga globusa.

A iza desete u noći vlada potpuna tišina nad tim zagonetnim i toliko agilnim krajem Gross Berlina.

BEČKE USPOMENE

Beč u sjeni. Bez svih onih valcera i modroga Dunava. Beč siromašnih mladih ljudi, čiji su životi bili puni paučinastih potkrovlja, gladnih skitnja i velikih zanosa. Beč mnoge naše predratne boeme. Sve je one crkve i palače izbrisalo vrijeme. Ostale su tek ove uspomene, pisane 1915 godine. I kako su napisane, ostavio sam ih nepreradjene. One su odlomak i moje mladosti.

I.

IZ FLANERSKE PROŠLOSTI

U zapuštenom zelenom jezeru našli su ljudi nabuhlu lješinu utopljenog pisara.

Mršavi, blijed mladić sa prokislim crnim uvojcima kose, kidisao je na svoj život i to je bio razlog, da su skupine slučajnih prolaznika živo pretresale slučaj... dakako, svaki sa svog stanovišta. Gospojice su uvjeravale poznate prisutnike, kako glavnim je uzrokom ljubav, — i to dabome nesretna ljubav, — i počele su već stvarati čitave legende o toj nesretnoj ljubavi, iza koje se sakriva neka romantična ljubavna aventura, a promišljeni, iskusni penzijoneri, kimali su svojim časnim, prosijedim glavama i međusobno tiho šaputali:

Skup život, moje gospođice... jest, jest, skup život. Neda se više. Bože moj, tko da se ubija radi ljubavi u ova ozbiljna, skupa vremena! Nije to kao nekoč, za vrijeme naše mladosti, onda je moglo biti ljubavi, ali danas, danas je svijet do zla Boga pokvaren, vidi se skoro kraljevstvo lažnog Sina Gospodnjega, jest, jest, Antikrista, moje gospođice... Pa konačno ako je taj mladić već hotio da se ubije, pružalo mu se zato stotinu drugih, modernijih razloga, pa i sama ljubav već je stara otrcana fraza... — i nastala je čitava polemika među strankama, a utopljenik je s otvorenim mutnim očima buljio u tu masu znatiželjnog ljudstva i otegnut, začudjen smiješak slegao se na njegovu blijedu, upalu licu.

U engleskom parku, kraj zapuštenog jezera, šuštilo je žuto i crveno skrućeno lišće i otkidalo se od stabla, tiho stvarajući bolne melodije kasne jeseni, a zapušteno jezero, sakrivalo je u svojim grimiznim dubinama tajnu te zagonetne smrti blijedog mršavog mladića, koji se za života povlačio kao zamišljena sablast po bečkim ulicama. Nitko se nije na njeg osvrtao, a danas, gdje se ovako ispružio na zelenoj mahovini, sav izobličen i nabuhao od zelene stajaće vode, govori se o njemu, i stotine strašljivih pogleda zirkaju u tu njegovu nakaznu lješinu, — zamrlu materiju ljudskoga trupla.

Njegove su misli stvarale mu pred očima divne prizore carstva poezije, u mističnim, zagasitim bojama gledao je oživotvorene svoje zamisli, plod genijalnog, uzbudjenog mozga, a kroz te sanjive slike provukla se modra, mistična nit boli i varavog razočaranja.

Pod snažnim pritiskom zle sreće postala je od idealnog mladića mizerna uredska skriba, koja se uvukla u ogromne gomile zaprašenih, sudskih akata... tek; onaj vječno ironijski posmijeh, sakrivao je u sebi nešto neobična, zagonetna, nešto nadčovječna,... jest nadčovječna, jer taj smijeh podnosio je mnoga poniženja i bio je silniji od svih silnika, koji su okružili bijednog pisara s crnim uvojcima.

Taj smijeh sakrivao je kao zavjesa onaj veliki, duševni život, kojeg je samo on za mirnih, sjetnih noći osjećao u vizijama.

I ne bi ta smrt blijedog mladića u nama probudila interesa, da je pobliže opišemo, da nije svemoćni slučaj otkrio zavjesu, onaj ironijski pobjedni posmijeh, iza kojeg se sakrila nadljudska snaga prezrenog mladića...

Jato crnih gavrana podiglo se u vis sa stoljetnih hrastova i kružilo zrakom nad zapuštenim jezerom, engleskim parkom, vjetar je snažnije zapjevao bolnu pjesmu drijemnoj prirodi, lišće se počelo sve gušće spuštati na crnicu zemlju, kada su prve providne duge sumračja, spustile se nad lješinu utopljenog pisara, kao nježna mrtvačka koprena, no njegovo mrtvo, blijedo lice nije ćutilo taj dah kasne jeseni.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Mi smo stanovali po položaju stana — u sferama najvišega bečkoga društva, — u potkrovnoj sobici starinske ogromne kućerine. U zakucima naših kosih stijena, preli su pauci svoje raznolike mreže, a na tim mrežama slagala se siva prašina, siva kao pepeo, i siva kao boja naših neobojadisanih stijena.

Sve; što nas je okružilo u toj sobici, bilo je naprosto sivo, pa čak i stakla na prozoru bijahu sivkasta od prašine, koju vjetar uzvitlaše po ulicama, podigavši ju u visine, da se naslaže na naše okno, i tako nam zastre jasne poglede na susjedne krovove i sivo jesensko nebo.

Nas je zajedno dovitlao dosta čudnovat, iako jednostavan slučaj. On je već prije stanovao u toj »sivoj« potkrovnici, i jednoga dana, kad su dosadne jesenske kiše počele sipiti i svojim suzama vlažiti drvene klupe po gradskim parkovima, uvidio sam, da bez nepromočivog krova nad glavom nije ugodno »stanovati« u Beču, i potražio sam stalan stan. Tom su me prilikom bolji stanodavci otpravljali nekom zagonetnom uljudnošću, zagledavši se u moju sumnjivo-čestitu vanjštinu:

— Već je iznajmljeno, samo su oni zaboravili skinuti cedulju sa kućnih vratiju. Oni žale i, vrata su bila pred mojim nosom redovito zatvorena i prva uspješna adresa, gdje mi se pružala prilika, da se utaborim preko zime bila je ta siva potkrovnica.

Stanodavka me začudno vrlo lijepo primila, nakon što sam joj povjerio kako želim kod nje dulje vremena stanovati i svakako unaprijed plaćati, što je bilo od osobitog utjecaja na njenu sklonost.

Konačno bio sam uveden u sivu sobicu.

— Pa, ovđe su dva kreveta, čestita gospođo, a što se mene tiče ja sam prezadovoljan i s jednim, — progovorim zagledavši se u sive, gole strunjače.

— Dva, dva gospodine, posve pravo, dva... Na ovom drugom krevetu stanuje jedan gospodin »od suda«, ... čestita duša,... čestit gospodin.

Aha, razumijem, — prekinem razgovorljivu gospođu:

— Dakle taj moj novi stan i nije u pravom smislu riječi soba?... Vi me razumijete gospođo?... To bi mi mogli u kratko objasniti (recimo!) kao »krevet« i prema tome regulirati cijenu?

— Da, da, gospodine, krevet. Dabome, pa što bi i drugo moglo biti nego krevet. Znam ja to, razumijem ja sve,... pa što i treba mladom čovjeku osim kreveta za spavanje. Ostalo vrijeme i onako nije kod kuće, pune su ga ulice, promenade, znam ja to, i ja imam sina. Lola, velim vam lola i bekrija. Pravi otac, a otac taj vam je tek... Uvijek pijan, ali pošten, on nebi ni rđave igle ukrao svom bližnjemu, Boga mi, osvjedočit ću vas o njegovom poštenju, gospodine.

— Jest, bit će da pravo govorite — zaključio sam tu našu duhovitu konverzaciju i platio stan unaprijed.

U veče, — kao prvo veče, — morao sam dakako čekati na svog sustanara, da mu se predstavim, i ja sam sjednuvši se na stolac, stari klimavi stolac, zagledao se kroz otvoreni prozor na tamnoplavo nebo. Baš one večeri bilo je vedro, mjesečina plovila tiho i nečujno, dotičući se prašnjivih okna visoke kuće.

Bilo je pravo jesensko veče, i sada se ugodno sjećam one noći.

Čekao sam. U gradu je posve utihnuo žamor dnevnog prometa, do mene su dopirali pojedinačni jasni koraci sa uličnog pločnika, i ja sam, onako od dosade počeo smišljati razne mogućnosti. Smišljao sam, da moj sustanar ima sigurno česte poslove sa sudom, i zato ga je čestita stanodavka okrstila pridjevom »gospodin od suda«, jer što bi inače lutao pošten čovjek, pa još tome »čovjek od suda« po ulicama?

Svakako biti će to neki osobit čovjek! — zaključio sam konačno svoja filozofska razmatranja, i počeo sam ga sa zanimanjem očekivati. Skoro sam i usnuo i strovalio se sa klimave stolice, jer san i hladna neka prozeba, posve već svladaše moja od lutanja i onako umorna uda, kadno je unišao moj sustanar.

Ja sam onako mamuran od drijemeža izgubio sasvim ravnotežu, i prokleti, klimavi stolac nagnuo se sa sve četiri noge na lijevu stranu. Ja se prenem, i u mislima sastavim neku neobičnu kletvu u materinskom jeziku. Htio sam tog čovjeka dočekati sa nekim osobitim dostojanstvom samo da uvidi da ima posla sa čovjekom, i nastojao sam tim svojim dostojanstvom raspršiti sve moguće sumnje, koje bi mogle se roditi u njegovoj glavi, kada ugleda moju vanjštinu u pravome svjetlu.

A taj prokleti stolac!

Neznanac je unišao dosta tiho, samo vrata su škrinula i to me malo smelo u mom položaju. On je na to izvadio iz žepa svijeću, zapalio ju i zagledao se začuđeno u mene:

— Pardon, ja sam sigurno krivo unišao? — počeo se izvinjavati.

— Molim, molim, ako vi ovdje stanujete i spavate na ovom lijevom krevetu, a uz to još imate i sa sudom neke poslove, onda ste unišli posve pravo, gospodine.

— Pa, što onda vi radite ovdje?

— Ja sam vaš novi vis a vis, — i pokažem rukom na desni krevet.

— A tako?... drago mi je! — i on promrmlja svoje ime.

— Osobita čast! — naklonim se i prihvatim pruženu desnicu.

Blijedi mladić sa crnim uvojcima razloži mi svoj »sudski« položaj, i nakon toga počeo se komotno svlačiti, bez obzira na moju prisutnost.

Kada sam u toku razgovora spomenuo, da sam spisatelj, sumnjivo je bacio svoj pogled na poderanu kožu mojih cipela i ja sam morao brzo nadometnuti, da razjasnim situaciju:

— Spisatelj po nagnuću i osjećajima, gospodine, a inače,... nešto... što bi se moglo okrstiti kao rodjeni artista, artista od prirode, razumijete,... tako nešta... čovjek s inspiracijom...

— Nije nužno objašnjavati — prekine me ljubazni mladić, bacivši se nehajno preko kreveta, zaklopi oči i onako sa zatvorenim očima, umoli me, da ugasnem svijeću.

— Hm, — umovao sam neko vrijeme, a onda se ogledam na krevet, i uočim, da je taj krevet vrlo jednostavan krevet, bez ponjave i pokrivača. Konačno ugasnem svijeću i ispružim se po duljini svoga tijela s rukama ispod glave.

— Luna se sakrila ispod iza zida, u sobi je postalo tamno i ja sam zaspao. Kao u polusnu čuo sam kako je vjetar urlao po telefonskim žicama svoje čudne melodije i bilo mi je gotovo žao što nisam komponista.

To je povijest naše prve zajedničke noći — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Nadalje, naši su dijalozi bili vrlo kratki i rijetki. I ja i on dolazili smo kasno kući, a on mi je za jedne, mjesečne noći preporučio, kada sam ga smeo u njegovom snatrenju:

— Ne bi li se vi moguće sasma preselili u tu vašu Grčku kavanu, u kojoj čitave dane prosanjavate o boljoj i velikoj budućnosti! Mislite li vi, da se takove budućnosti stvaraju u plavim sferama kavanskoga mirisa! O ne, vi se ljuto varate, moj gospodine — i onda se nekako nezadovoljno protegao po svom krevetu.

— Hvala! — zahvalim se na tom ljubaznom savjetu. To me vodi na pomisao, da sam vam kao susjed vrlo simpatičan, gospodine, i, budite uvjereni, da nemam te svoje prtljage, i da nisam već unaprijed platio stan, ja bih taj vaš savjet objeručke prihvatio, već pogledom na vašu ljubaznost.

On se porugljivo ogledao na ono nekoliko knjiga (moju prtljagu!) pod mojom posteljom, koja mi je služila ujedno i kao ormar, a poslije toga upita me istom jetkošću:

— Čujete, ili su vaše cipele sastavni i nerazdruživi dio vašega tijela, ili ste vi suviše komotan gospodin? Nikad se ne izuvate, pa iz vaših cipela prodire neki miris, kao da smo u tvornici pokvarenoga sira.

To pitanje, koje je vrijedjalo moje najprivatnije osobnosti, dirnulo me, i ja nisam odgovorio ni riječi.

Tu je prestalo naše prijateljsko sustanovanje, i mi smo se sastajali bez riječi — bez pozdrava.

Zaključio sam, da je moj sustanar sigurno nezadovoljan i nisam se više za njega zanimao.

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

Istoga dana, kada su moga vis à vis susjeda izvukli iz zapuštenog jezera u engleskom parku, našao sam na stolu cedulju upravljenu na moju adresu.

Sudski pisar moli me neka mu oprostim, ako me je slučajno bilo kada što uvrijedio, učinio je to u vječitoj uzrujanosti od živčanih nastupa, od kojih je u posljednje doba osobito trpio, a kao vidljiv znak svoga nagnuća ostavlja mi svoju kabanicu, da se ne smrzavam za dugih noći, koje postaju sve hladnije. On mi vjeruje, da sam talenat i ako se je one prve noći tako sumnjivo smiješio, jest on mi vjeruje, ali se boji, da i ja ne podjem njegovim putem, a taj njegov put bio je težak i gorak kao put na Kalvariju. Inače, on mi tu kabanicu ostavlja kao dar, spo-

men, baštinu, ili kako god hoću da uzmem, njemu je sve jedno, jer on i onako ne misli osjećati zime...

Neka čudnovata jeza preleti mojim živcima i ako nisam znao što je učinio, osjetio sam njegov duh iznad sebe.

— Ubogi mladić! — uzdisao sam i bojao sam se ostati sam u toj sobi sa sivim zidovima. Slutio sam smrt.

— Moguće ipak nije to učinio? — tješio sam se i čekao čitavu noć, istu noć kada je njegovo truplo ležalo u mrtvačnici centralne bolnice, i čekalo na razudbu sa smirenim smiješkom na usnicama.

Nastajnog jutra saznao sam od stanodavke za tragičan konac lijevog susjeda, a u Grčkoj kavani pročitao sam suhoparnu noticu o njegovoj smrti. Poslije toga otišao sam u stan i nestalo me za uvijek iz sive potkrovnice.

Dan sam kasnije otišao u centralnu bolnicu na sprovod mog dobročinitelja, gdje sam doznao, da njegovi sudski kolege sakupiše medjusobno potreban iznos za pogreb, da sjećam se, i vijenac iz tamnožutih, neukusnih ruža bio je prebačen preko lijesa. Ja sam plakao, a njegovi drugovi sumnjivo su promatrali moju kabanicu i međusobno tiho šaputali.

Poslije tog pogreba njegov je lik neprestano lebdio pred mojim očima, i meni su postajale drage sve one uspomene, koje su me s njim vezale i na njeg podsjećale.

Ona siva potkrovnica, one listopadske hladne noći, naša medjusobna bockanja, da, sada se sjećam i onog dijaloga za hladne jesenske noći.

Vani je vjetar vraški zavijao, stakla našega okna tresoše se od sile razjarenoga vihra, i nas oboje ne mogosmo od zime zaspati. Da utučemo dosadu zijevali smo, okretali se u razne položaje, ja sam čak i zubima počeo izvadjati neke čudne glasove, za koje nas uči Kristova nauka da se mnogo čuju uz naricanja u plamenu paklenskih muka.

— Vi ste spisatelj? — zapita me on iznenadno.

— Upravo tako! — odgovorim iznenadjeno.

— Pa jeste li već i što napisali, naime mislim, za javnost napisali?

— Pa i jesam, samo što nije doprlo do jasnosti.

— Razumijem,... pa, zašto sada ne pišete?

— Neznam, ne mogu naći zgodne ideje, sve mi je nekako obično, jednostavno, poznato, a ja bi htio...

— Eh, teško vam je bez krila podići se u azurne visine, tamo gore, gore iznad oblaka. Tamo su tajne, moj gospodine, tamo je prava poezija, ali ovdje na zemlji vam i nema osobitih dogodjaja. Sve to, što nas okružuje gradjeno je na jedan kalup...

— Pa, ipak, mislim da i aventure.

— Aha... to znači da stojite pod utjecajem ruske moderne? I to vam nije ništa osobita. Nadjite si vi zgodnog čovjeka, pa lijepo opišite sve ono, što je na njemu i u njem zanimiva, pa ako vam to istinito i vjerojatno ispane, evo vam romana nad romanima. Samo čuvajte se lažnog afekta. Vidite primjerice Tolstoj...

— Oprostite — prekinem ga, — dali ste i vi moguće svojedobno pisali?

— Ne, — slijedio je kratak odgovor.

— Nego?

— Tako,... i ja sam se opajao idealima, htio sam u bojama prikazati svoju dušu, zapravo vizije svoje duše.

— Pak?

— Nije išlo. Imao sam volju ali prilike, te mi nisu dale i ja sam počeo pisati sudske aktove, odbacivši kist i paletu...

U to je počela dogorjevati naša svijeća i to je smelo naš razgovor. Onda smo zaspali. Ja sam škrgutao zubima, u mislima sam skladao neke posve originalne, grozne kletve, kojima sam počastio Onoga, od koga nam dolazi svako dobro, i koji me je okružio zimom — a bez pokrivača.

— Barem, da mi je kabanicu kojim slučajem dosudio,... oh, i On je nepravedan! — I ja sam zavidno u polutmini promatrao svog lijevog susjeda, pokritog preko glave njegovom teškom suknarom. — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

U novom sam stanu pronašao krevet sa pokrivačem, pa tako sam baštinjenu kabanicu upotrebljavao samo za izlazak.

Nikada nisam pretraživao sadržaj njenih nutarnjih žepova, nešto zbog moje prirodjene komocije, a nešto pak radi stalnog uvjerenja, da i onako neću ništa u njima naći tek kada je svanulo pobjedno proljetno sunce, odlučio sam se riješiti njegove baštine, koja mi je zimus iskazala tolike, gotovo neopisive usluge.

Ljudi su već i bez ogrtača hodali po bečkim ulicama, a ja sam se još uvijek sa tom teškom suknarom znojio po parkovima, ispod procvale prirode i htio sam opjevati proljeće, moj Bože, opjevati proljeće sa znojnim ledjima!

Tražio sam ideje, neke osobite božanske ideje, a okružila su me djeca sa pjestinjama, žamor i vreva vrludajućeg ljudstva i u želucu pjevale su neke nevidljive sirene svoje čudne melodije. Pravo dosadno proljeće gladnog čovjeka u kaosu žurbe velegradskog života.

— Ubogi mladić! — uzdahnuo sam, zagledavši se u svoju kabanicu i odlučio sam je založiti. Pa da što ću? Konac travnja i ta kabanica, to ipak ne ide, — i ja sam otišao u jedan privatni založni ured.

Tamo mi isplate nekoliko kruna, podignem cedulju i hoću da izadjem, kadno me pozove krupni glas tamošnjeg magazinera:

— Zaboravili ste taj snop papira u vašoj kabanici!

— Mojoj? Ne, to je sigurno zabuna, — i ja sam začudjeno pramatrao tog čovjeka sa svježnjem raznih, ispisanih araka.

— Jest vašoj, ili...

Magarac, taj je bio još u stanju posumnjati da ta kabanica i nije moja kabanica, pa da izbjegnem svakom mogućem nesporazumku, zahvalim mu se najljubaznije na njegovoj ljubaznosti, šta više, dao sam mu i napojnicu, i prokleo tu njegovu uslužnost, koja me je riješila jedne krune, a baš u ono doba igrala je svaka kruna u mom životu veliku ulogu.

Onako zlovoljan odem sa snopom papira na ulicu i tek vani pročitam naslov tih bilježaka

Historija mog života...

a ispod tog naslova ime mog pokojnog sustanara.

— Eh, dakle ti su papiri ipak moje vlasništvo! — i ja ih veselo turim ponovno u nutarnji žep moga kaputa.

— Ideja! — slutio sam i sa grozničavom žurbom otišao sam brzim koracima u Stadtpark, gdje sam te papire na klupi razvrstao.

Bilješke, impresije, filozofija propalog talenta, historija nekog mističnog smijeha, koji bi morao podići čitavu evoluciju u slikarskim krugovima i, sve to sačinjava njegov život, — život čovjeka, koji je lebdio izmedju Genija i umišljene lude.

— Bože, zašto je on to baš u toj kabanici zaboravio? On, koji nije htio da se razjasni razlog njegove smrti? Kako? Zašto?

Ah, da, to se jedino moglo tako dogoditi, da je on u posljednji čas prije svoga odlaska u vječnost svukao tu kabanicu, da ju preda boljoj, humanijoj svrsi i, onda otišao bez nje i bez tih požutjelih papira u zeleno jezero, ono jezero sa grimiznim dnom u zapuštenom engleskom parku.

Zagledam se bolje u te spise i bilo mi je kao da sam našao ono, što će popuniti prazninu moje duše. Ono, što sam uzaludno tražio lutajući bez cilja po krugljі zemaljskoj.

Ideja!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Dobri mladiću, ne samo kabanicu, koja me je štitila od zime i snažnih zimskih vjetrova, već i ideju, koju sam tražio lutajući po svijetu gore od cigana, našao sam u tim požutjelim papirima, zapiscima utopljenog talenta, sudskog pisara s crnim uvojcima.

II.

HISTORIJA NJEGOVOG ŽIVOTA

Prva ljubav

Jesen... Nije znao zašto, ali baš to doba godine djelovalo je osobito na njegove osjećaje.

Kada proviriše oni slabi, blijedi sunčani traci, kroz čipkaste zavjese u njegovu sobu, kao prolivena blijedožuta sjena, onda je on u sebi osjetio život i neku osobitu svježinu. U njemu se probudila volja za burnim životnim promjenama mlade bohemske generacije i on se veselio, nadao, pun zanosa i volje, da nije ni sam znao zašto.

I onoga dana probudilo ga blijedo jesenje sunce, i onoga dana oćutio se osobito dobre volje, i doživio je nešto neobična, nešto što je ugodno djelovalo na njegovu mladu umjetničku dušu.

Našao je čovjeka, čiji se nazori o umjetnosti slagaše posvema sa njegovim uvjerenjem i radom.

Doduše, taj njegov novi znanac nije bio nikakav priznati autoritet u prosudjivanju talenta, ali ipak, on je uočio onu plavoljubičastu sjenu, koja se je provukla u njegovim pejsažima, kao modra mistična nit i rekao:

— Ova šuma, voda, drveće, sve to je kopija prirode, ali ove ljubičaste sjene, to su duša stvoritelja te slike, to je poezija večeri, poezija umiranja...

Na Marka Gregoriča, (Glavno lice ove naše radnje!) djelovale su te riječi, i on nije mogao suspregnuti svoje uzbudjenje. Zahvalio se na pohvalnoj ocjeni, a njegov novi prijatelj stisnuo mu na to desnicu i pozvao ga na doručak. Silazeći u prizemlje govorio mu sa živim gestama.

— Ja veoma cijenim ljude, u kojima opažam, da posjeduju u svom talentu nešto snažna, nešto individualna, a to vam je rijetkost, gospodine. Rijetkost osobito kod savremenih slikara, jer svaki se povadja za starim uzorima, a mnogi od njih i iskrive pravo shvaćanje, i tako nastaje hipermoderna, kaos nerazumljive veličine, — i raspravljali su čitavo prije podne samo o umjetnosti.

I taj njegov novi prijatelj osjećao je u sebi neko nagnuće k poeziji boja. On je primjerice uživao u finim nijancama onih pregiba bijelog ljiljanovog lista, jest, jest, to je pravi artizam, bijela sjena na bijeloj podlozi. U jednoj te istoj boji proizvesti više tonova, koji nevidljivo prelaze jedan u drugog i tvore lik — pregib blijedog ljiljanovog lista. Ferus, to je porodično ime tog novog prijatelja, koji ovdje u Beču sluša filozofiju, posjećuje izložbe, klatari se po operi i Burgu, i na sličan način probitandjuje svoje vrijeme, svoju mladost... Jest, jest, on je osvjedočen da njegov »ja« nije pozvan da bude na korist čovječanstvu, i on se prema tom svom osvjedočenju i ravna.

Da je sagradjen na kalup ostalih ljudi, moguće bi i imalo smisla brinuti se za budućnost ali ovako?... Bilo bi ludo i beskorisno crpiti energiju svojih živaca za ništa.

On bi (istina) mogao naći sebi ženu za zakonitu družicu, al to bila opsjena, on bi sam sebe strašno namagarčio, i nebi bio vrijedan konopca da se objesi nakon razočaranja svoje bračne sreće.

Imao je već prilike kod suda prisustvovati brakorazvodnoj parnici. Bio je to neki moderni, bračni trokut. Mlada stasita žena, muž grbavac i student cvikeraš, sa debelim nosom i sa trećinom stoljeća na svojim širokim

lijenim ledjima. Dabome, da je zakonita žena grbavca ujedno i naravna ljubovca obrijanog studenta-cvikeraša, i, — što je najzanimivije, — ta grbava karikatura od muža, tužila je lijepu, stasitu ženu zbog preljuba. Ona ga je prevarila, kada mu je prisegla ljubav i vječnu vjernost pred božjim oltarom, a on, glupan, nakazni glupan, vjerovao je toj prisezi i sada ju tuži zbog preljuba.

— Pedeset po tabanima! — šapnuo je Ferus svom lijevom susjedu u zeleno oličenoj sudbenoj klupi za slušateljstvo i zagledao se u grbavca.

Taj šapat medjutim je dopro i do slavne sudačke stolice, i oni sa crnim talarima osude ga disciplinarno na pedeset kruna globe i istjeraju iz sudnice.

— Rekao je istinu i bio je globljen, jer govoreći pravo povrijedio je autoritet suda.

— Pa, konačno, što će meni žena? — dovršio je Ferus svoju filozofiju o bračnom životu. — Mene je priroda na osobiti način odijelila od ostalih, pa ako se oni svi žene, ja im po zakonima prirode moram prkositi, jer i priroda je na meni svoj prkos iskazala. — I on je kod tih riječi nekako tužno oborio svoje sive oči iz kojih su na časove bljeskali sivi, podmukli, zlobni, demonski pogledi, kada je u živahnim, nervoznim gestama tumačio svoje pojmove Marku Gregoriču, nadobudnom djaku slikarske akademije.

Ferus, slušatelj specijalne filozofije, bio je grbav, kozičav u licu i njegove kose bile su crveno-bakrene boje, dakle sva svojstva, koja mogu čovjeka stvoriti ogavnim u pronicavom ženskom pogledu.

Gregoriču bilo je žao novog prijatelja, on je i iskreno sažaljevao tragiku njegove vanjštine, ali tome se nije moglo pomoći, jer u nenaravnoj, abnormalnoj vanjštini Ferusove tjelesne gradje, smiješio se zlobni humor svemoćne Prirode, a ta svemoćna majčica zna biti često puta preokrutna.

Novi prijatelji urekoše ponovni sastanak i onda se rastaše. Gregorič je otišao kući, a Ferus je ostao neodre-

djeno vrludati po ogromnim Ringovima, na kojima se sleglo more ljudstva i talasalo se lijeno, koketno promenirajući. I cijela ta bezbrojna skupina, stvarala je skladbu zadovoljne velegradske kaste, koja uživa u raznobojnim, svilenim toaletama, pomodnim krojevima i zamamnim mirisima raznih franceskih parfema.

Podnevni korzo, smijeh, žamor, riječiti pogledi, panama ovijeni zelenim vrpcama, monokl, smoking, bliještavi šuplji cilindar, dominira u tom kaosu paunske naduvenosti.

I svi ti gradjeni su na jedan kalup, uspravni kao u svijeće, tek on grbavi Ferus pravi iznimku, i na njeg se nitko ne obazire. On je za njih sjena, čudo, izrod, kao da u njemu ne bukte isti osjećaji — i on se izgubio iz tog meteža nezadovoljan i nesretan.

— — — — — — — — — — — — — —

Stari Renner oficijal u ministarstvu izvanjskih posala i vlasnik pognute kućerine u margaretskom kotaru, postao je mecenom Marka Gregoriča. Kasni starac sa ogromnim srebrnim naočarima, izlizanim kolajnama na službenoj bluzi i zvanično šutljiv kao riba, velikodušno je odredio, da se za Gregoriča ima isprazniti svjetla soba sa izgledom na ulicu, a osim toga on je postao i svakidnevni gost njegovog obiteljskog stola, što više, tu se je tačno pazilo, samo, da se čim više ugodi mladom umjetniku, i tako je Gregorič slučajem prilika, došao do konačnog zaključka, da je posve udobno sjediti u patrijarhalnoj porodici kod punoga stola. Otac, majka i četiri kćeri, jedna deblja od druge.

Pravi bečki gradjanski tipovi.

Njegova vlada uskratila mu susretljivo stipendij, jer su ga opozicijonalne novine pohvalile i prozvale ga naprednim, liberalnim u shvaćanju umjetnosti, i ta nesretna liberalnost bila je dostatan razlog, da je taj stipendij bio dodijeljen drugom molitelju, s više protekcije i manje talenta. Na taj način je taj ministarski oficijal riješio mladog

čovjeka s talentom osobitih briga — umjetnikovati u velegradu, a bez sredstava.

Gregorič mu je radi te velikodušnosti postao dakako osobito zahvalan, i bio je pripravan iz puste zahvalnosti portretirati mu cijelu obitelj i to svakoga napose.

Stari je Remer dočuo, da je stipendij ukinut, pozvao ga k sebi, zamolio ga neka mu izvine njegovu slobodu i ponudio mu besplatan stan i koštu za čitavo vrijeme njegovog studija.

— Ja to činim iz osobitog nagnuća k umjetnosti! — govorio je Renner nekim prigodnim dostojanstvom, a Gregorič se stidnim, zadovoljnim smiješkom zahvaljivao starčevoj blagonaklonosti, što više, obećao je susretljivom starcu vjekovitu zahvalnost, i u prvih 14 dana, što ih je proživio pod Rennerovom zaštitom, odebljao se i njegovi obrazi poprimiše puniji izgled.

— Potraje li to i nadalje, ja ću Boga mi za godinu dana poprimiti sasma mjesečevo obličje — umovao je dugovlasi sanjar i tu svoju nenadanu sreću saopći Ferusu, (s kojim se je već i pobratio) a Ferus mu se sa svojim vječno pesimističkim primjedbama nasmije u lice:

— He, he, čestiti Renner ne služi badava u ministarstvu izvanjskih posala. Mnogo je vrsnih diplomata promjenilo se za vrijeme njegove službe, on je od svakog malo profitirao i postao je od njeg diplomata u potpunom smislu riječi. Zar ti neuki packaru ne dokučuješ njegove namjere? Zamisli si,... ti si slikar, on to zna, iz stanovite za njega mjerodavne strane dočuo je, da se iz tebe može izviti talenat, možeš postati i glasovit čovjek, on je otac četiri kćeri,... i ako sve to malo promisliš, evo ti jasnih planova i ako nisi nikada studirao logike...

— Taj Ferus je vražji čovjek! — zaključi Gregorič zadovoljno se smiješeći, — on sve vidi, ali ne vidi

u moju dušu, dušu čovjeka, koji zna samo za jednu ženu, a ta je žena — umjetnost.

— — — — — — — — — — — — — — —

Poznanstvo izmedju Ferusa i Gregoriča urodilo je za potonjeg dobrim plodom. Njegovi zimski pejsaži naidjoše na dobru prodju, Renner i Ferus postaše dva osobita talenta za prodaju njegovih slika. Svi činovnici u ministarstvu izvanjskih posala postali su vlasnicima njegovih studija, pejsaža, radirunga i t. d., a Ferus opet nastojaše da njegove poznate obitelji ne ostanu bez Gregoričevih proizvoda, a Ferusu išlo je to lako. On je bio jedini sin bogatog vlasnika ogromnih vapnenica, pa su ga u tvorničkim krugovima osobito rado primali.

On je to činio, (barem je tako govorio!) da pomogne na dostojan način mladom umjetniku, i da mu ulije volju za rad, jer u njemu cijeni talenat,... nerazvijeni talenat, iz kojega bi mogao postati velikan u povijesti slikarstva.

— A i inače to je krasan čovjek — uvjeravao se Gregorič. — Sve što Beč pruža za nasladu i uživanje, svagdje me vucara sa sobom, i već mi postaje gotovo nesnosno uvijek primati... — i Gregorič ga na to često spominjao, ali Ferus se samo smiješio i tješio ga:

— Doći će i tvoj čas, sve u svoje vrijeme, prijane! Vi packari obično ste kratkovidni i ne vidite dalje od nosa.

— — — — — — — — — — — — — — —

Tko zna kakav se račun sakriva iza mog prijateljstva? Ti poznaš mog oca, sutljivog Slovenca, koji je čestoputa prosipao, samo da dvostruko požanje!

— — — — — — — — — — — — — — —

U akademiji počeli su nagovarati Gregoriča da stvori nešto odlučna, po čem će moći prosuditi njegov talenat. U više navrata spomenuše bečki žurnali njegovo ime i nadošlo je vrijeme, kada bi trebalo da se prikaže javnosti sva snaga njegove umjetničke individualnosti.

Profesor Reininger preporučivao mu je historijsku kompoziciju, šta više, obećao mi i odijela za modele, jer on stoji dobro kod Burga, poznaje intendanta, a i ostali ga nagovaraše svaki na svoj način. Grafičari, da izloži portrete, portretiste, da se posveti grafici, pejsažiste da je sigurno marina njegovo polje rada, a mariniste opet protivno, t. j. neka on ostane samo kod pejsaža, i svi ti zajedno bili su jedino u tom sporazumni i dodirni, da je najbolje za njih, ako Gregorič ostane čim dalje od njih, jer — istina se mora konačno priznati, — a Gregorič je bezdvojbeno snažan talenat, a imati nešto snažna u svom krugu, znači zapostaviti se, što je dosta neugodno osvjedočenje, osobito kod umjetnika.

Svi ti iskreni, prijateljski savjeti nisu djelovali na Gregoriča, i on je odlučio stvoriti nešto, što nitko do onda još stvorio nije.

On je htio stvoriti...

Što?

— To će već samo po sebi doći, samo trebam mira i vremena, — zaključio je svoje mozganje i bacio se na divan, a slabo zimsko sunce milovalo ga po obrazima i on je sanjario. Modre ljubičaste pjege titrale su pred spuštenim vjedjama i plesale svoje ludjačke plesove. Modre nimfe sa ljubičastim prevlakama od paukove predje, satiri u kardinalskim plaštevima i gjavo sa kraljevskom krunom i sivim očima, grbav kao Ferus...

Onako sav umoran od maštanja konačno je zaspao i sunce mu snažnije obasjalo blijedo lice, i crne uvojke, koji su nehajno puzali niz čelo i zaoblili mu obraze.

— — — — — — — — — — — — — — —

Ferus je Gregoriča 8 dana pozivao sa sobom na zabave, ali Gregurič je uvijek otklanjao i zahvaljivao se:

— Imam ideju, samo da je nabacim na platno, onda ću drage volje, prijatelju.

Ferus je na to otišao nekako snužden, Gregorič se zagledao u napeto, blijedo platno, ali o ideji ne bje ni traga, ni sjene...

Što da učini? Saloma, Carmen, Mignon, sve je to iscrpljeno i obrađeno u tisuće raznih poza, i bacio se nezadovoljno na divan.

Nije mogao nikako smoći misli, postao je nujan i nervozan, a stara Renerica nešto je šaputala i sumnjivo je gledala na svoju najmladju kćer.

Zašto?

To je znao Bog, stara Renerica, njena najmladja kći, a i Gregorič je nešto naslućivao, ali što, to je ostalo u njemu, i to nije nikada nitko od njega saznao.

— Četvrtina stoljeća naslagala se na mojim grbavim ledjima. Danas postajem muž, i ja početak te svoje muževnosti moram svečano proslaviti, — govorio je Ferus jedne večeri, i Gregorič je morao poći s njim na proslavu. Njihovo prijateljstvo i medjusobno nagnuće bilo je te večeri u svom zenitu. Bučili su i bili su osobite volje.

Oko ponoći zalutaše i u neku dimnu, wiedensku gostionicu. Pili su jako crveno vino i onako omamljeni zapjevaše neku veselu djačku pjesmu.

— Studenti? — šaputali su dobroćudni Bečlije, a djevojka krasnih, pravilnih poteza lica, ponudila im razglednice na prodaju. Ona je bila članica glazbene kapele, koja je svirala te noći u toj gostionici, i oni su od nje kupili te karte. Kupili su ih mnogo i sve su joj vratili, samo je svaki jednu za se pridržao.

Upitaše ju kako se zove:

— Zarida!

— Zarida? — I Gregorič i Ferus upisaše si to ime u svoje bilježnice.

— A gdje vas možemo inače naći? — nastavio je Ferus sa notesom u ruci.

— Nigdje! — Ona ne prima posjeta, ali ako su zadovoljni sa svirkom njezine kapele, mogu je svake večeri vidjeti, ovdje, u toj gostionici. Ona ima podpisani ugovor na tri mjeseca...

Oba prijatelja bili su nekako čudno raspoloženi poslije razgovora sa tom djevojkom i Ferus je počeo neiskreno ispod oka promatrati svog mladjeg prijatelja.

Čudnovato, Gregorič je i drugog dana mislio o toj djevojci, zagledavši se na prazno, razapeto platno.

— Zarida! —

Čudno ime i dugo je stajao kraj prozora, tupo promatrajući prolaznike.

Poslije one noći nije Ferus već dva tjedna dolazio k njemu i on je stajao pred nekim novim dojmovima.

— Da nije obolio? — Ah, šta bi obolio! — i počeo je sa zanimanjem odgonetati tu njegovu dugotrajnu odsutnost.

Konačno se jedne večeri obuče i izadje. Htio je samo lutati po gradu, onako besciljno lutati i neka čudnovata sila odvuče ga u wiedensku, dimnu gostionicu.

— Oh, gluposti! — prije nisam mogao spavati jer sam tražio ideju, a sada, počela me zanimati ta Zarida. Bog zna, tko je i što je ta djevojka. Moguće je već žena? Pa ipak onaj tužni smiješak, koji nije nikako u skladu sa onom crvenom odjećom od satena, onaj sakriva u sebi nešto zagonetna kod te djevojke... — mislio je na vratima i unišao. Ona je došla k njemu, no ovaj put bez karata:

— Oh, zar i vi?

— Da, kako vidite Zarida. Zar ja moguće ne smijem.

— Smijete, zašto ne bi smjeli. Moj Bože, ali mislila sam gdje ste, i, njega sam pitala, on svaki dan ovamo dolazi...

— Tko?

— Pa, vaš prijatelj, s kojim ste one noći bili ovdje.

— On?

— Jest, on, pa mi je rekao da ste kod zaručnice — i ona je na to nekako stidno oborila pogled.

— Što zar Ferus? upao je Gregorič gotovo preneraženo.

— Jest, Ferus, i meni je rekao da se tako zove.

— Pa, što je on tražio ovdje?

— Što?... to neznam, ali dolazi svake večeri, pa će valjda i večeras doći.

— Tko! — izlane mladi umjetnik i osjetio je kako mu se krv gubi iz obraza.

— Zarida, — umolio je na to djevojku, a ona ga je gledala gotovo suznim pogledom. — Zarida, on će, kako velite, i ove noći doći?

— Mislim...

— Slušajte, ja idem, ja ga ne ću čekati, ali molim vas nemojte mu reći da sam ja bio ovdje.

— Neću! — i nju je oblila rumen po obrazima.

— Zarida! — stisnuo joj Gregorič čvrsto ruku na odlasku i jurnuo žurno k vratima. Gosti, glazbenici, konobari i sva je ona pijana sfera puna žamora, vrtila se oko njega. On je grozničavo uhvatio za kvaku na vratima i, pred njim je stajao Ferus, grbav, sa crvenim kosama i porugljivim, pobjednim smijehom na usnama:

— Oho, što i ti ovdje?

— Tebe sam tražio! — bubnuo je mladić nepromišljeno.

— Mene, ha, ha, ha, — nasmije se Ferus. — Ima tu snažniji magnet.

Poslije tog dijaloga sjeli su k stolu, zvali su i Zaridu, ali ona nije došla. Odgovorila je po konobaru da je bolesna, boli ju glava i nestalo je iz gostionice.

— Zašto je otišla? — mislio je Gregorič i sumnjivo je promatrao grbavog prijatelja.

Kapela je svirala i ta svirka nije za njih imala osobitog užitka. U njihovim su mislima zujale druge melodije, i oni se ustaše i odoše, ali u ovaj puta Gregorič je sam svoj potrošak podmirio.

— — — — — — — — — — — — — — —

— Da, ja ljubim tu nepoznatu djevojku, pa i kakovo bi me drugo čuvstvo moglo vezati uz ono blijedo, zamamno lice? Da je ljubav čudnovata, čuo sam i čitao, ali da dolazi tako brzo, da je u jednom pogledu izraženo toliko riječi, toliko osjećaja, to nisam znao i ne mogu pojmiti. Oh Zarida... — buncao je Gregorič, za tihe, sjetne večeri, obliven mliječnom mjesečinom i zurio u oblake, koji su lebdili tiho i drhtavo, i htjeli sakriti komičnu glavu punobraznog mjeseca.

Ali ta ljubav bila je luda i ubitačna za mladog slikara i on je tri tjedna lutao po bečkoj okolici, slikajući proljetne motive. Htio je ljubav u zametku ugušiti, a vratio se snužden i potišten. Privlačila ga neka nepoznata snažna sila, i on je otišao u wiedensku, dimnu gostionicu, da vidi Zaridu, da joj se nasmije u lice:

— Zarida, ne budite tako ludi, sve što je prijatelj Ferus vama o meni govorio bila je laž dostojna njegove grbe i kozičavog lica. Možete lako i pojmiti svrhu tih njegovih laži, ako malo promozgate moj i njegov položaj. On je htio na taj način uspjeti, pohvaliti se sa uspjehom, i ja bi mu to dozvolio da vas ne ljubim... Vjerujte mi da vas ljubim, ja to govorim malo neshvatljivo, jer nije u običaju na takav način očitovati se u svojoj ljubavi, ali ljubav je brza, ona se radja u trenu, pa čemu onda kakovih procedura kod njenog očitovanja? Ja vas ljubim, i to isto bi vam mogao reći za deset dana, za godinu ili za deset godina. Jelte, da me razumijete, a sad mi recite dali i vi mene ljubite?... Budite iskreni, samo iskreni Zarida...

Zarida se smiješila, stidno oborivši pogled, i on je promatrao njenu zavodljivu pojavu u crvenom satenu, na to je podigao svoj pogled i stvorio se u nekoj dugoj praznoj ulici.

Sve su to bile samo mistične predodžbe, i on je nastavio svoj put u Wieden.

Brzo koracajući mislio je, i počeo je pojmiti samoubojstvo radi ljubavi, glupost, kojoj se je toliko puta i smijao.

U sličnim mislima unidje u gostionu, i tamo dočuje da je Zarida prekinula svoj ugovor i otišla...

Kuda?

To oni žalibože ne znaju.

— A njeno porodično ime?

— Barida Fristasky, Zarida Fristasky — klanjao se uslužni pianista i hvalio umjetnički raspored one večeri.

— Da moj gospodine, izvadjati će se neke osobite kompozicije, vesele skladbe, šlageri sezone, — a u Gregoriču su radjale se misli tamnije od grijeha i pečalnije od žeravice.

Nastajnog dana saznao je na prijavnom uredu za njezinu adresu.

Zarida je stanovala kod Ferusa...

— Fuj, mlada djevojka, pa u stanu crvenokosog grbavca! i on je pljunuo preda se, pred očima mu se spustila koprenasta zavjesa i on je počeo kroz nejasnost promatrati svijet.

— — — — — — — — — — — — — —

O p a s k a s p i s a t e l j a! — To su postale Gregoričeve bilježke redovite, datirane i uredno poslagane u jednu bilježnicu, i mi ih pred čitatelja donašamo po njegovom izvornom rukopisu.

— — — — — — — — — — — — — —

U travnju 19 . .

Ferus, podmukli, crveni lupež, koji me je sa svojim pijankama obvezao na zahvalnost, revanch, ne u vinu, već u zatomljenju osjećaja, on je ugrabio tu djevojku, odvevši ju k sebi da se zasiti njenih dražesti, a ja bi iz njenih zamamnih crta stvorio povjesni umotvor, kojemu bi se divila stoljeća. Ferus, prokleti Ferus!

U srpnju iste godine.

Već tri mjeseca nisam radio. Ležim na divanu i snatrim o Zaridi. Njezinu kartu, koju sam one noći na Ferusovoj proslavi kupio, držim u ruci i buljim u ono zamamno i za mene za uvijek izgubljeno lice.

Da se ubijem?

Ne!

Još ima jedan izlaz, a taj je strpljivost i čvrsta volja.

Ljetno je sunce doprlo do mene, obasjalo slikarski stalak i blijedo, prazno platno. Ustao sam pun volje da zaboravim tu glupu, nedaleku prošlost i izišao. U četvrtoj, petoj ulici sastao sam djevojku u sivoj odjeći. Vukla se sporo i besciljno. Zagledam joj se u lice i gotovo zaviknem:

— Zarida!

Ona me pogleda čudnim izražajem:

— Vi, zar vi?

— Ja, Zarida... Gdje ste bili? Mnogo puta sjetio sam se vašeg imena i bilo mi je žao. Ja znam sve, ali ja pojmim i mladu djevojku prepuštenu svojoj volji. Beč bira u vašim godinama svoje žrtve, a vi ste sami, bez roditelja i bez prijatelja, Zarida, a koliko puta ja sam na vas mislio.

— Zar i vi idete za istim ciljevima, kao i vaš grbavi prijatelj? Jednaki ste, i vi, i on, i svi... — i htjela je otići.

— Zarida, čujte jednu riječ... Zar vas je moguće on odbacio?

— Vi to pitate, vi, koji sve znate?

— Ne Zarida, neznam, govorite, znam da ste bili kod njega, ali...

— Jednaki ste.

— Zarida, da ste došli k meni, nikada se više nebi rastali, velim vam nikada.

— Ne rugajte se, idite k vašoj zaručnici, bogatoj zaručnici, a pustite mene sirotu svojim putem...

— Ja k zaručnici... vi ste prevareni, to je beskarakterna laž, tko vam je to rekao?

— Tko? Onaj koji vas pozna, koji zna vaše odnošaje, vaš prijatelj Ferus.

— Ferus? Vi ste to vjerovali?

Zarida nije odgovarala.

— Zarida, to će mi on skupo platiti! — i ja sam se odlučio brzim koracima sa zgrčenom pješću k Ferusovom stanu, no njega nije bilo kod kuće. Da sam ga našao grbavčeva krv bila bi ocrvenila moje ruke!

— Kasnije sam se umirio i došao kući sav potišten. Bacio sam se na divan i u mislima sam ubijao Ferusa i njegove muke bile su moja naslada.

— — — — — — — — — — — — — — —

3 dana kasnije.

»Iz dunavskog kanala izvukli su lježinu neke Zaride Fristasky. Razlog samoubojstva nije poznat. — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

Zarida Fristasky u blatnim valovima dunavskog kanala, a njen ubojica, grbavi, zao demon mog i njezinog života, crvenokosi Ferus, lažac, podli lažac, on je dominirao, jer ubila se radi njega, njegove ljepote...

Pročitao sam te novine, ustao nervozno sa divana, a blijedo razapeto platno na staljku zurilo je u mene i ja sam razabirao one tamne, zaplakane oči prevarene Zaride. Postao sam lud, uzeo nož i rasparao sve, što mi je doprlo

do ruke. Prazno, blijedo platno, sve škice raznih pejsaža, studije, i zakleo sam se, da više nikada ni jedne sjene neću naslikati. Moja ideja, najuzvišenija ideja. Zarida, zagušila se u blutavoj blatnoj vodi, a ja sam htio u njoj prikazati život, svjetlo života, sreću i ljubav...

Prokleti Ferus!

Na košćanoj paleti stajale su osušene, mistične boje i ja sam tu paletu htio sa nožem rascjepati. Udario sam, nož se oskliznuo po glatkoj kosti i zarezao mi lijevu ruku, a mlaz crvene krvi oblije modru mističnu boju, koja je odavala snagu moje umjetničke individualnosti. Paleta se zarumenila žarče od karmina, nož je bio strašno oštar i ja sam ga spremio u žep.

15. kolovoza.

Ja znam da je samnom svršeno. Ja sam ubio Ferusa, morao sam ga ubiti, jer nisam bio jak u sebi uzdržati bijes i mržnju. Taj grbavi lupež još se i smiješio, kada smo se sastali, jedan drugome zagledali u oči.

— Sada možemo nastaviti, opet sam slobodan — smijao se i pružao mi ruku.

— Da, slobodan — i udarim ga šakom preko obraza. On otvori svoje začudjene vedje, i one staklene sive oči prodrle su mi u mozak. Udario sam ga ponovno, on se srušio na pločnik i naglom kretnjom izvadio samokres.

— Još i to, crveni vraže! — i ja odrinem njegovu ruku sa svijetlim samokresom, a u drugoj ruci osjetim hladni i metalni predmet, svoj spas, jer grbavac bi bezdvojbeno bio pucao. Nepromišljena kretnja ruke, snažni zamah i on je izgubio svijest...

Početkom jeseni.

Dva mjeseca radi teške tjelesne ozlede. Uzelo se u obzir, da sam za nožem posegao u samoobrani, neporočnost, umjetnička narav i uzrujanost. Ferus je dakle prebolio

ranu, zabio sam mu nož do korica u onu nakaznu grbu, i on je prebolio.

Gjavo, sotona...

Jučer sam izašao iz zatvora i tamničar me preporuči nekom ravnatelju pismare, gdje mi radi lijepog rukopisa ponudiše pisarsko mjesto.

Da kuda ću?

Kod ministarskog oficijala znam da me nebi više primili, a ja sam bez sredstava i neću — ponavljam — neću nikada prekršiti svoje riječi. Ono što sam htio ovjekovječiti, ono mi je ukrao slučaj, zao slučaj, a slikati za jelo i život, ne, to nije umjetnost. Ja ću radje pisati sudske akte, oni će me hraniti, a moja duševna hrana biti će misli, koje će me vezati s nesudjenom ljubavcom, koja se zadavila u blutavim, blatnim valovima...

III.

SJENE PRVE LJUBAVI

Tri godine kasnije

Sredinom listopada.

Prva ljubav, snažne uspomene, kaos milosrdja, strasti, mržnje i ljubomora, i sve to stvara ljubav, najuzvišeniji poriv ljudskih osjećaja. I ja sam se podavao toj struji bezumlja, koja nam zastire pogled u budućnost, perspektivu našeg života, odbacio sam kist i paletu, a zašto!

Zar za ljubav...

Ili, dali je uopće bilo u toj mojoj aventiri ljubavi? Da, ja sam ljubio tu zagonetnu Zaridu, i danas nakon tri godine njene smrti osjećam sveto poštovanje prema onoj blijedoj djevojci, sa upalim velikim crnim očima, ali, dali je ona mene ljubila, to neznam. Do danas još neznam i neću po svoj prilici nikada saznati.

Ja se sagibam nad tim drvenim stolom, dolaze ljudi i smiju se mom položaju, Bože moj, . . . ta i sam priznajem, da sam malo komična figura za sudskog pisara, ali po mom sudu bolje je i ovako sjediti za zabavu ostalih nego li praviti umotvore, šablonske umotvore, koji i nisu umotvori, jer nije u njima izražena duša umjetnika, a izraziti moju dušu, to je nemoguće, jer moja je duša blijeda, prazna, bez svakih pretenzija za budućnost velikog i sretnog života.

Ona je blijedo razapeto platno.

I danas sam sjedio u sudnici, vani je sipila dosadna jesenska kiša i kapi njezine puzle su niz stakla kao suze žalosne prirode.

Sudac se zgrbio nad ogromnim žurnalom, a ja sam se zagledao u svoju prošlost, onu nejasnu mutnu prošlost pod dojmovima prve ljubavi.

Osuda, zatvor, piskaranje, sve same mutne sjene, dosadne kao jesenska kiša, koja je sve snažnije pljuštila po staklu od prozora i stvarala čudne melodije, sjetne, kao i moja slutnja, da ću doživiti nešto neobična, nešto velika.

Izvadio sam iz žepa kartu pokojne Zaride i zagledao se u onaj posve izbljedjeli lik. Oči, usta, sve to je na toj slici postalo nejasno, pa nije ni čudo, već tri godine neprestano vucaram taj slabi karton po žepovima, moralo se istrošiti . . .

Bilo mi je žao, što me i ta jedina uspomena dijeli od za me vječno žive Zaride, i ja, da ne zapustim posljednji tvorni spomen, nacrtam njenu glavu u par poteza.

Prekršio sam riječ!

Konture iste, sličnost bezdvojbeno ista, samo ono lice nije odavalo Zaridu, koju sam sreo u wiedenskoj gostionici i kasnije na ulici u sivoj odjeći.

Ona zagonetna sjena gorkosti, nije se provukla kroz njezino obličje, ono blijedo obličje, i bolestan smiješak razočaranja nije titrao na njenim usnama . . . ali ja hoću, da imam uza se Zaridu sa smijehom boli, tuge, razočaranja, i ja ću izvesti taj smiješak. Ja osjećam snagu da izvedem ono, što je jedinom da Vinciju uspjelo u njegovoj vječno živoj Giocondi. Meni će to uspjeti bez milovidnih florentijskih pejsaža, bez melodija znanih glazbenika, bez živog modela, jer moja duša je zrcalo, u kojem se odrazuje onaj smijeh, koji je htio sakriti svu nesreću prevarene djevojke.

Na mene nije više monotono djelovala dosadna jesenska kiša, i ja sam kroz kišna, zapljuskana stakla na prozorima gledao svjetlo, snažno svjetlo, koje se radjalo u mojoj duši.

U sebi sam ponovno osjetio slikara.

Danas sam počeo ponovno pisati svoj dnevnik, u kojem ću točno bilježiti razvoj te zasnovane slike, koja znači moj život i odati će snagu moje umjetničke individualnosti.

Koncem listopada . . .

Nakupovao sam uljenih boja, kistova, slikarski stalak i okvir na kojeg sam razapeo blijedo platno, blijedje od lica varane ljubovce. Na tom platnu hoću da uskrisim lješinu davno mrtve djevojke, koja se zagušila u kaljuži dunavskog kanala.

Nacrtavši njen lik osjetio sam njezinu blizinu. Nadvila se kao sjetna siva koprena jesenjeg umiranja, kao oblačno sivo bečko obzorje, i ja sam siguran da ću tim upalim konturama podati onaj sentimentalan izražaj, koji me je kao čovjeka osvojio kod Zaride.

Samo dok položim boje . . . uopće, počeo sam u sebi osjećati neku novu snagu, novi zanos, volju, sreću, koja iz tmurnih naslaga gorkosti razganja one misli, koje su godine tištile moju dušu.

16 studeni . . .

Danas nisam naslikao ni sjene na crtež njezine glave. U uredu imao sam divnu volju, da položim onu blijedu, bolesnu podlogu, iz koje će se razviti njeno upalo lice, i u mislima predočio sam si čitavi razvoj tog posla, ali... Sotona Gjavo, gospodar pakla, koji je zasijao trnje po stazi mog života, odlučio je drukčije, i ja sam došao kući sav potišten, zlovoljan, bez svakog smisla za sve, bacio se preko kreveta i spavao sve do večeri, dok nisam napisao tu bilješku.

Nedjelja početkom prosinca . . .

Snijeg je pobijelio susjedne krovove, naslagao se i na okviru mog prozornog stakla. Ja sam naložio peć i u onoj blagoj atmosferi tople sobe položio sam boje.

Živa Zarida zagledala mi se u oči s razočaranim pogledom, i taj čudni pogled, stvoren od skladbe uljenih boja oživio je u meni ponos stvoritelja. Ne samo što sam uskrisio tijelo, koje se je već bezdvojbeno rastvorilo u žutoj ilovači centralnog groblja, već i dušu, onaj dio duše, koji se odrazivao u njezinom pogledu, uspjelo mi staviti na platno, i ja sam se zadovoljno zagledao u snagu svog talenta.

Ležao sam preko kreveta, u peći je pucketala vatra i stvarala čudne melodije zimske udobnosti. Bio sam zadovoljan nad svojim uspjehom, i gledao sam taj pogled sve dok se nisu sjene rane večeri naslagale pred moje zjenice i ja sam spustio vjedje. Htio sam se sjetiti onog smješka, ali moj razigrani mozak nije mi donašao pred oči moje običajne vizije...

24. decembar . . .

Sve, cijeli Beč pretvorio se u neki veličanstveni Stimmung. Sa susjednih zvonika bruje zvona i taj metalni plač

prorokuje radost obiteljskim krugovima, djeca se vesele badnjoj noći, roditelji radosti svoje djece, a samci...

Nariče zvono kao da bugari nad zlim udesom tih samaca, i ja osjećam da ti jednolični, mukli tonovi slažu se na moje srce kao gorka naslaga sjećanja.

Sam, osamljen, a ta samoća postaje u tim svetim časovima te uzvišene noći osjetljivija no obično. Htio sam pisati, ali neka tuga slegla se nadamnom i ja sam sjedio tupo promatrajući sniježne susjedne krovove i mistično blijedo mjesečevo svjetlo.

Iz susjednih stanova dopirao je mukli žamor zadovoljne pjesme, i ja sam te noći plakao, plakao kao izgubljeno, nezaštićeno dijete.

Veljača . . .

Ne, tog smiješka se ne mogu sjetiti, to se neda izvesti bez modela, ali gdje da nadjem taj model? Kome se gorkost odrazuje u smijehu, dvojim, da bi taj hotio sjediti. I pozadinu naslikao sam tamnoplavo, bez obrisa i dubine, samo da se jasnije istakne obličje pa ipak taj smiješak mi nije moguće izvesti. Bio sam u raznim lokalima, gdje se sastaje bijeda, ali bez uspjeha.

Sve mi se namiće pitanje, da ja moguće želim u tom smiješku izraziti nešto, što je uopće nemoguće stvoriti sa kistom i bojama?

Ožujak . . .

Danas sam susreo najmladju kćer staroga Rennera. Postala je visoka, mršava, s upalim licem i široko otvorene zjenice njenih očiju pravile su na me bolestan dojam.

Siromašna djevojka i ona moguće pati!

Pozdravio sam je, a ona mi odvratila moj pozdrav nijemo, naklonom glave i baš u toj nijemosti bilo je izraženo stotine riječi.

Danas sam lutao po Margaretenu, vukao sam se po onim malim ulicama, izmedju kućica s nagibljenim krovovima, ostacima staroga Beča i, neka čudnovata sila vukla me je kući staroga Rennera...

Mnogo sam puta prošao kraj nje, zagledao se u one prozore, iza kojih su bijelile se prozirne čipkaste zavjese, a slabo proljetno sunce razlijalo se po sivim zidovima i po blatnom asfaltu.

Zurio sam u ta tmurna okna, ali ni sjena se nije na njim ukazala, a ja sam nestrpljivo čekao nju, djevojku, koja je obarala svoje poglede kada sam se u nju zagledao, najmladju kćer staroga Rennera.

Danas sam osjetio potrebu da se izjadam bilo kome, da mu ispovjedim svoju pečal, probudjele drhtave plamene one sile, koja živi zátomljena u meni, te se na mahove rasplamsuje silnija od svjetla nestalnih nada.

Misao, stvoriti ću život iz kaosa raznobojnih kemijskih preparata probudila me iz jutarnjeg snatrenja, i kada sam htio da oživotvorim onaj smiješak i primio kist u ruke, htijući markirati one zagonetne sjene ispod njenih usnica, nestalo je iluzija, i ja sam izašao... Vani me pratilo slabo proljetno sunce, umivalo mi lica i razlijeglo se po iznošenoj kabanici.

Bio sam tmuran, osamljen i nezadovoljan, i jedna prijateljska topla riječ, mogla bi u meni probuditi ponovnu volju za rad, ali ja prijatelja nisam imao...

I zašto sam za to odabrao baš nju, kćer rafiniranoga starca, koji se je htio pod krinkom svog nagnuća k umjetnosti riješiti nje — svoje kćeri?

Zar da će ona jedina u tom ogromnom gradu moći shvatiti moj položaj i samnom prijateljski čuvstvovati. Zar i ona pati?

Bog zna! Moguće se i varam, ja doduše mislim... i ponovno sam prošao ispred mrtvih prozora sa blijedim čipkastim zavjesama.

Sa obližnjeg zvonika razlijegne se 12 metalnih udaraca — podne. Sunce je postalo jače, toplije, bljeskalo se na metalnim predmetima i mokrom asfaltu. U to je i ona došla, mirna, zamišljena, sa notama u ruci.

Naši se pogledi sraziše, ja uzbudjeno podignem šešir, naklonim se i ona porumeni.

— Ana! — Vi?

— Da Ana, ja, ili zar je to nešto čudna, što sam baš ja ovamo zalutao. Zar ne prolazi tisuće slučajnih prolaznika ovim dijelom grada i u tome se ne sakriva nikakova tajna, ništa osobita . . .

— Da, ali... baš ovdje, pa baš ispred naše kuće, vi, koji ste nestali bez oprosta, bez svega...

— Ana, zar sam ja mogao pomišljati na te tričave formalnosti, i, zar sam ja uopće mogao to učiniti?

— Mogao? Zašto ne...

— S kakovim licem, recite mi iskreno. Zašto sam otišao, vi to znate, znaju svi, koji su se i malo za me bilo kada zanimali... morao sam, ako sam htio da ostanem barem kao značaj čist.

— Morali ste?

— Jest, Ana, ja sam to držao nužnim... Vi me moguće razumijete?

— Zar zbilja da je glavni razlog... ona djevojka?

— Da, ona...

Tu smo stali, ona se zagledala u neodredjenom pravcu i nakon pauze prošaptala:

— Ona je bila sretna!

— Ona je bila nesretna, Ana.

— Moguće imate pravo!

I opet je čas bez riječi protekao. Ja sam u to vrijeme na Ani Rennerovoj uočio opet neke nove dražesti, koje do onda nisam primjetio.

— Ana, — prekinem pauzu, — i vi ste nešto nujni?

— Da, zamišljena sam.

— Slušajte Ana, neznam zašto, ali baš danas sam osjetio potrebu, da govorim s nekim, onako iskreno od srca, i došao sam do vas...

— Mene?

— Da vas, vi moguće pojmite boli samoće i nedostiživih težnja, jer i vi patite.

— Ja? — i ona se nehajno nasmijehne.

— Vi... Budite iskreni, ja čitam svačiju tugu.

— Ah! — i ona se ponovno prisilno nasmiješi.

— Došao sam da s vama govorim par riječi, da mi vi ulijete novu nadu, novu volju, jer ja sam sit svega...

— Ja?

— Vi, jer i vi ste nesretni.

Ona podigne svoj pogled, oči joj se zablistaju na proljetnom suncu kristalnim suzama i ona se okrene zastiđena: — Drugi puta, drugi puta, danas sam suviše uzrujana — i pobježe kući.

Ja sam ostao sam, gledao sam u mrtve prozore, ali sve je ostalo tiho, i podnevni se žamor lagano stišao. Ta nedjelja je dan nerada i zabave.

U travnju . . .

Da sam slobodan, da me barem ta služba ne veže na cio bogovetni dan mučnog piskaranja, ja bih ispravio svoj položaj. Moja zamisao bi bezuvjetno postignula svoj cilj kod posjetnika Secesije.

Sastao sam staroga Reinnigera i taj čestiti profesor nije se ustručavao pratiti me u ovo moje skromno skrovište. Svi ostali poslije moje osude okrenuše se od ubojice i izbjegavaše me kod slučajnih susreta.

Pokazao sam mu studiju Zaride — zavedene djevojke — i on je zadovoljno govorio:

— Moj mlače, to je usavršeno, to je gotovo, svaka točka biti će suvišna i kvariti će dojam... U toj mješavini mističnih, modrih boja, koje snažno proviruju iz djela, izražena je bol, a to je najviše što se da s kistom postići... Pamtite moje riječi, vratite se vi na onaj put, na kojem će vas dočekati svjetlo i veličina...

— Ne, ne, profesore, — branio sam se, — još jedan posmijeh i onda ću doći, i onda ću vas zamoliti da mi pomognete na površinu.

— Ta stvar je gotova.

— Nije profesore, ali čim bude, molim onda.

— Pazite, bilo je ljudi, koji su htjeli dati više, nego što se uopće dati može, i onda...

— Onda profesore...

... nisu dali ništa, prenapeli su mozak i prestali.

Poslije tog dijaloga ispratio sam ga preko stubišta, a na kućnim vratima stisnuo mi starac snažno desnicu.

— A moguće bi vam se dalo i kako drukčije pomoći, recimo onako, primjerice,... kakovim predujmom, a kasnije bi se to dalo opet urediti pošteno i prijateljski, jer i talenat bez...

— Za sada mi nije potrebno, hvala profesore!

Moj Bože, kao da nije ta njegova krasna naklonost veća i snažnija od tisuću kruna? Pa, kako bi ja i inače mogao od njega, sijedog iskrenog umjetnika, ne, ne.

— Vidjet ćete profesore! — zadao sam si riječ penjajući se po stubama, — meni će taj posmijeh morati uspjeti, i onda ćete tek viditi svu snagu moga talenta. Kunem vam se da moram, ili ću izvesti moju zamisao, ili ću prenapeti mozak i neću stvoriti ništa...

Danas sam na dostižu svojih težnja? Ja sam otkrio bol izraženu u smijehu, i, tko bi si mislio, da ću baš danas naići na tu sreću, koja će me iz dna bijede i nezadovoljstva podići u svjetlo života.

Danas, gdje je aprilska kiša već u jutro ubila u meni svaku smisao za fantaziju sretnije budućnosti, gdje mi je kroz slabe poplate prodrla mokrina razgaženog blata i vlažila noge hladnim dodirima.

Danas sam pronašao model! Evo kako:

Predveli su iz uzišta pred sud tri uapšenice radi reverzije. Sve tri bile su lijepe djevojke i kako ih je policajna oblast opisala, izagnane iz Beča zbog potajne prostitucije... Za one dvije živahne, kojima su oči nekako bijesno demonski titrale, mogla bi ta svjedodžba njihovog morala biti na svom mjestu, ali kod treće, koja je nujno oborila glavu, kao da se stidi zagledati u sučeve oči, bilo mi je to sumnjivo.

Ta djevojka, koja nije obarala oči, (po svjedodžbi redarstva!) kada je nepoznatim ljudima prodavala svu draž est svoga tijela, zašto da se stidi svog suca, koji će presuditi njenu krivnju, koji je i onako dosta star gospodin.

Sjedine su mu već davno protkale vlasulju, pa i inače on je poznat zbog svojih moralnih savjeta u svijetu sličnih delikvenata.

Ili je to kakova personalna spljetka stanovite osobe, koja je kao »cijenjena« uvažena kod redarstva, ili je kakav osobiti slučaj bacio tu djevojku u naručaj stalne propasti — u zamamni val bludnosti. Svakako će po srijedi biti neki osobiti razlog, i zagledao sam se potištenoj djevojci u lice. Potezi pravilni, smedje kose uredno počešljane, bez ikakovih napadnih figura, i spuštene vjedje sa dugim trepavicama, ispod kojih proviriše blistave suze, potsjetiše me na klasične umotvore. Tip, bezdvojbeno zanimiv za slikara,

i neki prisilni smiješak boli i razočaranja provukao se kao sjena oko njenih usnica.

Blagost, dobrota, naivnost i milosrdje izraženo u grimasi, — dostižu mojih težnja, i ja sam zazurio u to lice, u kojem se ugledao uzaludan trud mojih fantazija.

Nisam slušao ni tok rasprave, tek onda, kada su joj navrle krupne suze na očima, i ona je stala glasno jecati, čuo sam sučeve opomene:

— Mladi ste, šteta vas je. Vidi se na vami, da niste tako duboko zaglibili, a da vam se ne bi dalo više pomoći. Recite, da li ste voljni popraviti se. Obećajte mi na vaše poštenje, da ćete se klonuti rdjavih puteva i, evo vam riječi, da ću vam pomoći. Svrha suda nije samo kazna, već i način, kako da privedemo okrivljenika na pravi put, da ga otmemo propasti i stvorimo iz njega čestitog člana ljudskoga društva, a ja mislim, da će se to kod vas postići i blagošću zakona. Ne plačite, umirite se, ja ću se i kod policajne oblasti za vas zauzeti. Poslije izminuća vaše kazni, ne ćemo vas predati natrag u policajne uze, da vas redarstvo administrativno otjera u zavičaj. Zauzeti ću se za vas, ali obećajte mi, (Tu je gotovo grmio sučev organ!) obećajte mi, da ćete u buduće u znoju svoga rada, napora i muke služiti si kruh svagdanji?

Uapšenica je podigla svoj pogled svijesno i ponosno, smiješka je nestalo i progovorila tiho, gotovo nečujno:

— Obećajem!

— A sada da udovoljimo slovu zakona — nastavi sudac i ustavši se pročita osudu: jedan dan zatvora.

Poslije toga odvedoše ih na ovrhu kazni, i ja sam bio sretan što mi je uspjelo taj smiješak uhvatiti, pa konačno, ona će biti sutra slobodna, ja ću je umoliti, da posluži umjetnosti, ispripovijedat ću joj živu istinu i ona me sigurno neće odbiti. Zašto bi me odbila?

Javih ravnatelju pismare, da sam bolestan i stajao sam već od 7 sati u jutro u suprotnoj veži od sudbenoga izlaza.

Grozničavo sam gledao u ona vrata, na koja je morala ona izaći i jedva sam dočekao taj čas.

Ona je izašla mirna, lagano koracajući.

Ta njezina mirnoća nekako čudnovato se dojmila mojih osjećaja i, ja sam je slijedio. Nisam prošao ni treću ulicu, kadno se predamnom pojavi Ana Rennerova. Oči te djevojke bile su podpuno upale i na obrazu mogao sam točno razabirati obrise njenih ličnih kostiju.

— Ah! — uzdahne ona ugledavši me.

— Ana, zar vi?

— Da, kako vidite, htjela sam baš do vas, jer ja ne mogu više, skršena sam i vi jedini mogli bi pomoći...

— Ja, ako je moguće drage volje, ali... — prekinem ju.

— Vi, vi, jedini, slušajte me, učinite mi tu uslugu, budite dobar... — i ona se pripravi na neku ogromnu čitulju, samo da probudi u meni sažaljenje.

Da je Ana birala najnezgodniji čas, dvojim da bi ga mogla tako zgodno pronaći. Ja ću njoj dijeliti savjete u ovom momentu, gdje sam na tragu, koji me vodi k cilju mog života. Htio sam je osorno odbiti i reči joj: »Idite Ana ja nisam ničiji savjetnik, snašajte svoje boli kao što sam i ja svoje snašao, a mene pustite s mirom« — ali ona je bila suviše potištena, i ja sam stajao nijemo promatrajući očaj mlade djevojke, a ONE sa traženim posmijehom nestajalo je u susjednoj ulici.

— Vi poznateje Schuberta? — dokrajči Ana konačno svoju tužaljku.

— Mislite li mog bivšeg kolegu, onog mladog grafičara sa plavim očima? — i protrnuo sam. Što Ana Renner ima s tim mladićem zajedničkoga? Osjetio sam ljubomor, iako te djevojke nisam nikada ljubio. Taj očaj, boli, njena tjelesna porušenost, za sve sam to mislio, da se tiče mene — moje osobe, a kad tamo...

— Da, onog s plavim očima, — te je riječi izustila gotovo sanjarski. — Vi ste bili posljednji puta iskreni, i ja sam se poslije mnogo plakala nad vašim zlim udesom, pa mislim, da ćete vi jedini shvatiti moje boli, i, i, i, ne ćete me odbiti...

— Ana, što se mene tiče možete se osloniti, ali...

— Slušajte. — Tu je nastala mala pauza. — Ja njega ljubim... — ona počne grčevito jecati. Prolaznici su stajkom gledali u nas, medjusobno šaputali i ja sam je morao povući u susjednu vežu.

— Ana, opametite se, pa u tome nema još nikakove nesreće. Budite pametni. Vi njega ljubite, jel te? Pa koji su razlozi, da vam je spriječena ta ljubav? To je glavno, to moram saznati i onda će se moguće dati što učiniti...

— On, on... — nastavi Ana mucajući, — on nezna za tu ljubav... — U taj čas bila je Ana Renner božanski dražesna, nježna, da sam je gotovo od milja zagrlio, usprkos svog razočaranja.

— Ha, ha, — nasmijao sam se, — drago dijete umirite se, tome zlu je lako pomoći. Saznati ćemo i njegovo mišljenje u toj stvari, i, onda ćemo tek plakati ili se veseliti cjelivajući cijeli svijet... Ljubav i proljeće, recite mi Ana, nije li to poezija života? — i pokažem joj plavo nebo obasjano proljetnim suncem.

Ana se umiri, osuši oči i ja sam joj, — odpratívši je komad puta — u najružičastijim bojama crtao život.

— Budimo vječni prijatelji — umoli me ona sva zanešena u budućnost, na rastanku.

— Dakako Ana, vječni prijatelji — i ja sam nakon toga otišao u ured, ispričao se radi nenadane bolesti, ali sada mi je bolje, mnogo bolje! — i nastavio svoj svakidnevni rad. Namočio sam pero u crnilo i drljao protokole.

Zabilježio sam si ime djevojke, koja mi se izgubila u vrevi uličnog života i, očekivao sam sreću, uspjeh, i ta probudjela nada neda mi evo ni sada spavati, kada sam već davno dovršio dnevnik današnjega dana.

Dva dana kasnije — početkom maja.

Pronašao sam je. Nastanila se u skromnoj potkrovnici sa oknom, iza kojeg se naslagalo more crvenkastih krovova.

— Više nikada ne ću stajati pred sudačkim forumom kao okrivljena sa policajnom svjedodžbom »potajna bludnica« govorila je to živo i odlučno.

O svojoj prošlosti mi nije htjela govoriti, samo je nastala mala pauza, kad sam je upitao za roditelje.

— Oni su mrtvi, već davno mrtvi...

Ja sam poslije toga počeo svoj govor upravljati na svrhu mog posjeta i ona je nakon razmišljanja pristala na moju bolmu. Ona će mi sjediti, samo je čudi kako ja slikar,... portretista,... pa, kod suda... i t. d.

— Slučajem prilika! — i ustanovili smo rok. U nedjelju ću započeti, i to kod nje, u onoj sobici sa kosim zidovima.

Nedjelja . . .

Došao sam, ona me primila vrlo srdačno. Postavio sam stalak, razvrstao boje i zamolio, da nam prije rada priredi malo čaja.

— Ja sam bio toliko slobodan, pa sam za tu našu nevinu, skromnu zabavicu donio sve nužno, — a ona je kod tih riječi nekako čudno oborila svoj pogled. Kada sam otkrio sliku Zaride, ona je gotovo nijemo zurila u tu studiju zavedene djevojke. Konačno mi priznala, da gotovo ne vjeruje da sam ja autor.

— Osvjedočit ću vas drago dijete — i póslije čaja nacrtao sam krajonom njenu glavu. Taj crtež bio je od

osobitog dojma, i ona me nije više tako nepovjerljivo promatrala.

Kasnije sam radio na posmijehu Zaride, ali danas nisam uspio.

U predvečerje sjedili smo i čavrljali o svačem. Marija (to je njeno krsno ime!) govorila je mnogo, i bila je osobito dobre volje. Našla si je posao u velikoj tvornici kruha, do sada je svi susreću sa nekim osobitim poštovanjem, a i sam vlasnik joj je rekao:

— Gospođice, ako se nebi tko pred vama korektno ponašao, izvolite mi to javiti... To ona drži za akt pristojnosti naobraženog čovjeka, a ja opet mislim da njena ljepota... Sve se bojim za nju!

Rastali smo se za kasne večeri, kada su već zvijezde rasijale se po tamno-plavom horizontu.

Lipanj iste godine . . .

Schubert, plavooki grafičar sukobio se samnom pred carskom operom. Zagledavši se pobliže u čovjeka s dugom kosom, koji se tako brutalno u njega zabušio, te ga skoro i prevalio na pločnik — prepoznao je mene, svog bivšeg kolegu.

— Halo čovječe, jesi li to ti ili tvoja silhueta?

— Ja, lično ja, kolega Schubert — i prihvatim pruženu desnicu.

— Pa kako mi to izgledaš, kao da si se doskitao (budi Bog s nama!) iz sedmogodišnjeg faraonskog glada?

— Eh prijane, to su ti zle strane dobrog života.

— Pa, i inače praviš na mene dojam silno zamišljenoga čovjeka...

— Čovjek koji ćuti bol, a bol je najbolji učitelj filozofa — rekao je lord Byron, a ja sam se o toj njegovoj istini imao prilike osvjedočiti — i ne može drukčije izgledati, moj prijane...

— Govoriš kao Hamlet, kao pravi Hamlet, Bože moj, pa i te tvoje riječi po zdravom shvaćanju logike, razjašnjuju mi, da ti nisi baš u najzgodnijem položaju...

— Ah! — mahnem rukom. — A ti?

— Ja? Ništa, dobro, zlo, ili kako hoćeš uzeti. Rišem i opet rišem, crtam klimave bečke zgrade i to ljudi kupuju, potsjeća ih na stari dobri Beč, kao da ljudi nisu ostali isti, i, već su me puni ilustrovani listovi.

— A inače...

— Dobro — nastavi Schubert — ne smijem se potužiti.

— Slušaj — počnem ja osobito svečano. — Našao sam te u zgodan čas, jer imam ti i onako izručiti jedan pozdrav.

— Meni? — zagleda se Schubert u mene s otvorenim ustima.

— Tebi, — odvratim kratko. — Gospojica Renner...

— Što, zar ona sa stidljivim pogledom?

— Da, upravo ona, — nastavim — pozdravlja te, i ti magarče, bio bi najpodlije zvijere u ljudskome društvu, kada bi taj pozdrav sveo na kakav nepošteni put. Čuvaj se, brbljavost djeluje samo kod djevojaka čiste i iskrene naravi, one ostale ubrzo provide ispraznost tvojih fraza...

— O molim, molim, — izvinjao se siromašni Schubert, a lice mu se sjalo od zadovoljstva.

— Pazi, ta djevojka tebe ljubi, i ako ti tu njenu naklonost izrabiš u nepoštene svrhe, imati ćeš samnom posla, — i ja mu se zagledam oštro u oči.

— Bože moj, pa zašto u nepoštene svrhe — izvinjao se jadni Schubert — pa, ona je konačno kći dosta imućnog čovjeka... — i na to smo se rastali, otišli svaki svojim putem, on u operu po ulaznice, a ja u metež opernog i dvorskog Ringa.

8 dana kasnije . . .

Nastavak našeg posla. — Marija se u mnogočem promijenila. — Uredila se i postala nekako punija, zadovoljnija... Zašto?

Čemu me to njezino stanje smućuje, pa konačno, kakova imam ja prava mješati se u njezine najprivatnije stvari. Ona je blagonakloni model i kada bi svaki slikar traži od svoga modela i neku moralnu podlogu, onda Boga mi, ne bi za model Madone, stajale žene sa sumnjivim poštenjem — ali to je ono, da baš sama ljepota je prvo i glavno svojstvo nemorala.

Radio nisam ništa, jer je Marija bila suviše vesela, a o kakovom tugaljivom posmijehu na njenom licu nije bilo ni traga, ni sjene...

8 dana kasnije . .

I opet ta glupa turobnost, sve neke tmurne, bolesne misli. Danas uopće nisam bio kod Marije, jer taj posjet pogoršava moju razdraženost živaca.

8 dana kasnije . .

Koliko ću još puta morati da uhvatim taj posmijeh? Postaje mi gotovo nemoguće, jer je Marija uvijek vesela i zadovoljna.

Početkom srpnja . . .

Djavo je rasijao svoje sjeme i ja te plodove moram ubirati!

Danas sam doživio nešto, što me je bacilo 4 godine natrag. Danas sam jasno osjetio ponovno ljubav, i to prama ženi, za koju je policajna svjedodžba njezinoga morala odgovarala posve istini.

Poslije ureda osjetio sam nekakvu čudnovatu tugu, sudac je već davno prije otišao i ja, umjesto kući krenem u stan svoga modela. Nadao sam se, da ću se tamo ras-

tresti, riješiti te nujnosti, koja me u posljednje doba često napada. Uspeo sam se do potkrovlja, i začujem tihi dijalog iza njenih vratiju.

Bilo je sve tiho, i ja sam mogao posve jasno razabirati pritajeni muški glas:

— Vi znate što sam ja za vas učinio, nitko to nebi na svoju odgovornost mogao baciti, a da ne bi imao za to osobitih interesa. Zakon ne poznaje milosrdja, ali ljepota je snažnija od dužnosti. Ljubav je jača od čovjeka, vjerujte mi Marija, a ja vas ljubim, ljubim vas više od života, ljubim vas od prvog časa, kad sam vas ugledao. Stotine, hiljade, raznih žena i djevojaka, vidio sam prije vas, i sve bi bile pripravne udovoljiti mojim željama, podleći na moj mig, i ja sam sve prezreo, nisam se na njih osvrtao, dok niste došli vi pred mene, vi Marija, vi...

U tom tihom, prigušenom, gotovo molećem glasu prepoznao sam organ svog suca, koji je tako strašno grmio za Marijine rasprave.

— Ali obećajte mi na vaše poštenje, da ćete u znoju svoga lica služiti si kruh svagdanji.

Htio sam jurnuti unutra, navaliti na lažnog moralistu, ali sam osjetio svoju fizičku slabost u tom času. Ostao sam stajati skršen i potišten.

Ponovno sam osjetio ljubav, ponovno sam postao nesretan, nesretan od ljubavi, i to od one ljubavi, koja mnogima donaša sreću bolje budućnosti. Izašao sam, i preko dva sata stajao sam ispred kuće, hotio sam da se sastanem sa čestitim sucem, stupom morala, ali on nije izišao.

Nije...

Kolovoz . . .

I opet gorki dani. Besciljna lutanja za slobodnog vremena jedina su moja zabava.

Pobjedno toplo sunce žarilo se danas u parku nadamnom, i ja sam osjećao one blage, tople njegove cjelove.

Pročitao sam svoj dnevnik i mislim da će biti skoro svršen.

I Zarida, i Marija, sve su jednake, sve se na tom svijetu vrti oko jedne osi, a ta os je koristoljublje i moć novca... Laž, prosta laž.

Istog mjeseca . . .

Sudac je unišao nujan u svoj ured, i danas je sudio bez lažnog milosrdja. Bio je iskren, i okrivljenici su drhtali pred njim. Žene su plakale, a on je suhoparno nizao dane, mjesece, godine i decenije... I baš danas je bilo mnogo okrivljenika.

Slutio sam, i pošao sam poslije posla u Marijin stan.

Pokucao sam na njezinim vratima i odazvao mi se snažan muški organ: — Unutra!

— Pardon, ali ja tražim Mariju...

— Nema tu nikakove Marije, ja već tu dva mjeseca stanujem...

— Ali ona je ovdje stanovala...

— Ovdje je prije mene moglo biti stotine tisuće stanara, ali sada sam ja ovdje i sutra se selim odavde, razumijete, — odvrati mi uslužni stranac i zalupi snažno vratima.

— Ona je dakle već prije tri mjeseca otišla... kuda?

Ta me misao u onaj čas osobito zanimala i ja, da si osiguram uspjeh, nikne mi u glavi dobra zamisao.

— Taj ljubezni čovjek odilazi iz svog stana, i ja ću taj za se iznajmiti, to će biti bezdvojbeno najsigurniji trag, i spustio sam se niz stepenice.

Tisuće raznih kombinacija i konačno sam došao kući.

8 dana kasnije . .

Ja sam se uselio u tu potkrovnicu sa kosim zidovima i ta prašna, neuredna soba, u mnogočem se promijenila. Prijašnji stanari polupali su sva stakla na prozorima, a po

kosim zidovima naslagala se debela siva prašina. Jedini crveni krovovi u perspektivi iza prozora ostali su isti, nasmješkani, te drhću na pripeci snažnoga ljetnoga sunca.

Za Mariju sam doznao da živi u otmjenom dijelu grada, da stanuje u stanu sa modernim pokućstvom, da u tvornicu ne zalazi više u posao, tek u kratkim razmacima prima posjete svog šefa.

Sudac sa prosjedom vlasuljom postao je nezadovoljan, nesnošljiv i mnogo puta zadubi se u jedan predmet i dugo ne skida s njega pogleda. On to čini sakriveno, boji se tudje radoznaje, ali meni je ipak uspjelo zaviriti u tu njegovu tajnu? Nenadano sam se podigao, i uočio sam u njegovim šakama — sliku Marije...

Skoro sam glasno se nasmijao, i on se na to trgnuo kao iz polusna, bijesno me je odmjerio i okom u oko gledali smo se nijemo, bez riječi. On bijesan, a ja nasmiješkan pun ironije.

Dva neuspjela, izigrana rivala...

Inače se cijeli moj život gubi monotono, bezmisleno.

Za slobodnih časova odilazim u stari, zapušteni engleski park i zagledam se u ono tiho jezero sa demoskim, zelenim dubinama. U crzalu tihe vode odražuje se nebo, oblaci, sunce, i sve me salijeću neke lude misli, da ispod te glatke površine postoji drugi smireniji svijet — svijet mira i tajanstvenosti.

U rujnu . . .

Dovukli su još jedan krevet u moju sobicu, ja nisam protuslovio i tako sam ponovno postao društven čovjek. Sada stanujem u dvoje, ali moj sustanar rogobori na stjenice i prorokuje mi skori naš rastanak.

Koncem rujna . . .

I opet sam. Otišao je rujobradi krojač, ispunilo se njegovo proroštvo. Nestalo ga za ljetne sparne noći i on je svoj odlazak popratio strašnim kletvama:

— Zar sam ja za to stvoren, da me izjedu stjenice, pa još u stanu kojeg sam unaprijed platio! — Tu je psovku popratio udarcem po jedinom čitavom staklu na prozoru, koje se je razmrskalo u komadićima po cijeloj sobi, poslije toga rasklimao naš jedini zajednički stolac, i htio je nastaviti sa mojim krevetom.

Pardon, ali na tom predmetu sam i ja lično zainteresiran, gospodine — zaprečim njegovo bijesno raspoloženje.

Šta pardon, tu nema pardona, sve ću razlupati, razumijete... to je prosta otimačina izmusti od čovjeka unaprijed stanarinu, i onda ga prepustiti stjenicama.

— Moguće imate pravo — htio sam ga diplomatskim putem umiriti — ali ta vaša opravdana mržnja protiv gazdarice ne smije se odnositi i na moj krevet.

— Pa jeli to vaš vlastiti krevet? — upita me razbijač sa groznim pogledom.

— Nije vlastiti, ali ja ga rabim pa...

— Rabite... možete se stiditi, tako mlad čovjek pa u takvom stjeničnjaku, fuj ... Poslije tog srdačnog izljeva pljune preda me kao da se i ja ubrajam u gazdaričine pokretnine, pokupio svoje dronje i snažno zalupio vratima.

Početkom jeseni . . .

Primio sam list.

»Eugen Schubert i Ana Renner zaručeni.«

— Što da napišem o tome?

Ima ljudi kojima i korov radja pšenicu, — nasmijao sam se na tu svoju primjedbu, i otišao u stari, zapušteni engleski park.

Voda je tiho spavala, topila se na slabom jesenjem suncu, i ja sam se zagledao u onaj nejasni, mistični svijet u njenim dubinama. Zarida, Ana Marija, Schubert, sudac i rujobradi krojač, zaplesali su bijesan ples nad snenim mrtvim vodama, i pljuskali po vodi svojim sotonskim repovima, a voda se slabo talasala, bujali kolobari veliki kao arene rimskoga cirka, drhtavi i nestalni kao sreće stanovitih ljudi i kod obale rasplinuše se u ogromnoj zelenoj vodi zapuštenoga jezera.

— — — — — — — — — — — — — —

Opaska spisatelja:

Tu su prestale njegove bilješke, historija njegovog života. Posljednji zapisci ubilježeni su za rane jeseni, a žalobnim opijelom kasnih jesenjih vjetrova umirio se On u naručaju grimiznog dna, u varavom zagonetnom svijetu, što se tako jasno odrazuje u zrcalu tihog, napuštenog jezera.

KONAC.

PIJANI EPILOG

Gospodinu Mirku Miheliću

Gospodin Pijandura to i nije njegovo pravo ime. Tako su ga prozvali sugradjani zbog njegovih noćnih lutanja, monologa, drijemanja po parkovskim klupama i grlenja s uličnim kandelaberima.

Kada bi iz tog ružnog nadimka izvadili zlobu, ostao bi neki moderni Hamlet, Diogenes ili don Kihot, ali to je suviše literarno i zato su dobri sugradjani izabrali ime, koje u sebi sadržaje i Hamleta i Diogenesa i don Kihota i svakoga od nas, koji se bilo čime opajamo.

Svaki je čovjek pomalo pijandura. Neki od vina, neki od ljubavi, neki od poslovnih projekata u koje vjeruje, a naročito oni koji su pero zamijenili s nekim donkihotskim kopljima i mačevima.

I taj me je gospodin Pijandura poveo sa sobom u salone gospođe Inspiracije. Bila je topla majska noć, ulice su utihnule, u kavanama su zaostale samo neke zamršene partije šaha, začuli su se koraci kasnih prolaznika i topot konja vojničke patrule.

Gospodin Pijandura govori u basu:

— O! ... Ohohoho! ... I vi ste nakresani, vrlo poštovani? ... Da, da, da! ... Vi mislite da niste i da se samo od vina mogu ljudi zatalasati po noćnim ulicama! ... Vino to je najneviniji razlog ... I mamurluk iza vina ne traje dugo... Ooo, ja sam prije pio ljubav... karijeru... n ke poslovne projekte... vilu visoko na brdu iznad Zagreba ... i poslije tih terevenka trebalo je mjesece i godine da se otrijeznim ... Da razlučim opsjenu od istine... Moja Dulčineja udala se za školskoga druga svog oca ... Mhm; ... Moja karijera nema ni plaće, ni

penzije ... a ona vila, negdje na brdu, nije bila nikada ni sagradjena, iako sam ja rasporedjivao sobe, terase, balkone, rondoe, sjenice, fontenu i dva mlada jablana na ulazu u to imaginarno imanje!

I gospodin se Pijandura nasmijao:

Ohohohohoh! ... Tako i vi sada gradite neke dvorčiće! ... Poznam ja sanjare ovoga grada ... Kada se spusti noć, oni izlaze kao šišmiši ... I koketiraju s mjesecom! ... I lutaju, lutaju do umornosti ... Isto tako kao što i ja pijem do opojnosti ... Samo ja sam već drugoga jutra posve trijezan, a vi se moguće ne ćete nikada posve rastrijezniti! ... Mhm! ... Moj poštovani, pravi kalkil za sutra radi se jedino po danu! ... Noći uvijek zavaravaju ... I tko se pouzdaje u noć, taj gubi po danu! ... A dani su jedini teren na kome se mogu sagraditi vile na brdu iznad Zagreba! ... I karijere u nekim tamnoplavim sobama s crno oličenim posobljem ... Ali što da rezoniramo? ... Ima jedna simpatična dama, čiji su saloni čitave noći otvoreni ... Madam Inspiracija! ... Ja vas pozivljem! ... Ona prima sve i svakoga ... Njezin je stan u podrumu, ali čim ste dulje kod nje, čitav se dom diže sve više i više ... I nema takovih dvorova i parkova i vidika kakovi se pružaju iz doma madam Inspiracije!

I ja sam pošao s gospodinom Pijandurom.

Uveo me u podrum pun lagava, dima, mirisa od riba u ulju, žamora, pjesme i krupne oštarijašice, nasmijane prilike iz ljutomerškoga blagoslovljenog slovenskog pejsaža.

— To je madam Inspiracija! — zamumljao je gospodin Pijandura.

— Ja sn! ... Ančka Škorjanc! ... Pravi lutenberger, a ribe so pa pohane na naravnom olivnelu, gospod! ... Vnoga gospoda dohahaju k mani! ... I fala Bogu i šent Florijanu nebi se mogla pritožiti na posel!

Sjeli smo na prevrnute lagviće od pive.

I posegnuli za lutomeričkim zanosom.

I dizali smo se sve više i više.

Gospodin Pijandura govorio je istinu.

Bačve su nestale, Pijandura mi pokazivao svoju vilu iznad grada Zagreba ,neku blondinu koju je ljubio prije njezine udaje s školskim drugom njezinoga oca i neke radne kabinete s tamnim stijenama i crnim posobljem.

I ja sam sve to sve jasnije i vidio i čuo.

Da i ja toga dobrog gospodina upoznam s mojim idealima, pozovem k našim prevrnutim lagvićima trojicu stare i otmjene gospode, s kojima se uvijek susrećem za mojih noćnih lutanja po gradskim ulicama i parkovima.

U salonu gospodje Inspiracije i u punim čašama lutomerškog zanosa ta su gospoda bila posve jasna.

Predstavim ih:

— Gospodin Kaptol, rodjen godine 1.093!

Stari gospodin, odjeven u crnu mantiju s ljubičastim pojasom, osmjehne se dobroćudno:

— Još nije posve točno utvrdjeno da li treće ili četvrte! ... Kada su Tatari provalili u ove krajeve, opustošili su moje imanje, katedralu i biskupski dvor ... Požar je spalio moj krsni list! ... Po nekim drugim ispravama može se slutiti, da sam se rodio baš nekako u vrijeme kao što je rekao gospodin pisac, koji me često posjećuje i s kojim se rado razgovaraju moje prastare zidine i crne silhuete mojih kurija!

Gospodin Pijandura se naklonio:

— I ja poznajem vašu milost, prečasni gospodine! ... Još kao gimnazijalac stajao sam u špaliru ispred crkve za tijelovskih procesija ... Prije toga vodila me majka na pohode svetome grobu, a znam i za lješinicu onoga djeteta u srebrnome lijesu, kojega je okrutni Herodeš pogubio prije hiljadu devet stotina trideset i tri godine!

Gospodin Kaptol pobožno zakima glavom:

— I ja se vas sjećam! ... Prije mnogo godina šetali ste se iza sumraka s jednom blondinom u tišinama ispred

katedrale i kada nisu do vas dopirali tudji pogledi, cjelivali ste se s tom ljepuškastom djevojkom ... Sveci sa portala bunili su se protiv vaše bezbožne mladosti i ja sam ih mirio: — »Pustite mladosti njezino pravo!«

Gospodin Pijandura zaškrgutao je zubima, kada mu je gospodin Kaptol spomenuo blondinu. Pijandura i danas čezne za tom nevjernom djevojkom.

Gospodja Inspiracija ga tješi:

— Še en glaž, prosim?

I u čaši ponovno zablista tekuće zlato.

Predstavim mu i gospodina mladjeg brata u kostimu sredovječnoga ritera s teškom helebardom na ramenima:

— Gospodin Grech, rodjen po slutnji iza peleponeških ratova ... Tako barem sluti učeni i uvaženi Ivša Krstitelj Tkalčić, historičar staroga Grecha ... Krsni list toga gospodina dokazuje da je godine 1.242. podignut u rang slobodnoga kraljevskoga grada i da mu je dozvoljena sa zlatnom bulom odjeća iz kamena s gradskim vratima, kulama, zidovima i pazitornjevima!

Gospodin Grech zakašlje starački:

— Hja, ja sam već posve oronuo! ... Ja bi već spavao da me niste pozvali u salon te gospodje Inspiracije ... Ja sam veliki dio svojih poslova predao našem najmladjem bratu Modernom Zagrebu i jedino se katkad javljam u feljtonima, historiji i romanima ... I kakovi ste vi čudni ljudi, koji se zanimate za starce? ... Moj mladji brat mi govori da današnje generacije gledaju u s u t r a a ne u neke mutne sjene ... S u t r a je važan, a ne ono što se je već i raspalo i strunulo!

Najmladji brat Moderni Zagreb javi se na starčeve riječi:

— Takova je danas psihoza ... A time nisam rekao da i prošlost — tu i tamo — može biti ljudima od koristi ... Ne previše ... Svijet se je posve preobrazio ... Ljudi su posve preobrazili izglede svojih obitavališta ... Još do

posljednjeg kvartala prošloga vijeka bio je prirodni teren doljnjega grada znatno niži od njegove sadanje razine ... Stariji gradjani pamte žabokrečine, bare i zaostale mlake od proljetnih i jesenskih razlijanih savskih voda sve do današnjih zrinjevačkih bulvara ... Onaj park u kvadratnoj jami iza umjetničkoga paviljona, u kojega se silazi kamenitim stubištima, pokazuje po prilici visinu tla do godine, kada je izgradjen glavni kolodvor, čije su uzdignute piramidne pruge postale ujedno i obrambenim nasipom grada od prenabujale rijeke ... Ja pamtim diližanse, konjski tramway, ekipaže, gala surke, a danas lebde iznad mene avijoni i ljudi nose engleske golf pantalone ... Pamtim kurire, prve telefone, a danas se iz svih privatnih kuća javljaju radijske vijesti iz najdaljih krajeva ... Pa zar je onda čudo, da se je sve preobrazilo i da su ljudi više znatiželjni za sutra od onoga, što je nekoč bilo? ... Samo sutra može dati neočekivana iznenadjenja.

I tko zna kako bi dugo gospodin Moderni Zagreb rezonovao o nekoj današnjoj psihozi i brzini i preobražívanju svega, da nije rajonski stražar unišao u salon gospodje Inspiracije i najavio čas ponovnog spuštanja u realnost:

— Jedan sat! ... Hoćete li produljiti licencu?

Gospodja Inspiracija ogleda se po salonu:

— Nebom, prosim! ... Nebi se splatilo!

Gospode Zagreba je nestalo, salon je ponovno postao pivnica, lagvići se sve više raspoznaju i kada smo izašli na ulicu, pustu i tihu, i ja sam osjetio da se pločnici ziblju ispod mojih potplata i da se plinske lampe sagibaju kao ždralovski vratovi.

Gospodin Pijandura pita me ponosno:

— Što velite za salon gospodje Inspiracije?

— Čudna mu je moć, gospodine! ... On gradi čega nema, a ruši ono što postoji!

Stražar odvodi nekog sanjara koji se napio bez novaca. Pometači podižu neke lažne oblake.

SADRŽAJ

SJENE STAROGA ZAGREBA

DOJMOVI IZ BERLINA

BEČKE USPOMENE